RÉTORIKA

Anton Fabian

Košice 2012

RÉTORIKA

© Anton Fabian

Recenzenti:
Mons. Prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD.
Prof. ThDr. Ľubomír Stanček, PhD.

Lektorovala:
JUDr. Mgr. Mária Sedláková, PhD.

Grafická úprava a zalomenie:
Mgr. Radovan Sekan

Obálka:
LOOK DESIGN, s.r.o

Vydavateľstvo:
vienala | VIENALA, Košice 2012

Prvé vydanie

ISBN 978-80-8126-053-7

OBSAH

Skratky **7**

Úvod **9**

1 Z dejín rétoriky **11**
1.1 Antická rétorika 11
1.2 Cirkevná rétorika 16
1.3 Slovenská rétorika 21

2 Semiotika (náuka o znakoch) **26**
2.1 Rozdelenie znakov 27
2.2 Jazykový znak 27
2.3 Semiotické sústavy 28
2.4 Mimojazykové sústavy v rečníctve 28

3 Technika reči: respirácia, fonácia, artikulácia **31**
3.1 Respirácia (dýchanie) 31
3.2 Fonácia (tvorenie hlasu) 37
3.3 Artikulácia (článkovanie hlasu) 44

4 Ortoepia (správna výslovnosť) **48**
4.1 Splývavá výslovnosť 48
4.2 Výslovnosť samohlások 48
4.3 Znelé a neznelé spoluhlásky 49
4.4 Predložky 53
4.5 Asimilácia 55

5 Lexika – slovná zásoba **56**
5.1 Triedenie slov – štylistické hľadisko 57
5.2 Slovná zásoba z hľadiska expresivity a emocionálnosti 58
5.3 Spisovná a nespisovná lexika 60
5.4 Diferenciácia slovnej zásoby z historického hľadiska 61
5.5 Triedenie slovnej zásoby zo semantického hľadiska 62
5.6 Používanie cudzích slov 63

6 Využívanie slovných druhov a štylizácia 64
6.1 Syntax (vetná skladba) 64
6.2 Substantíva 65
6.3 Slovesá 66
6.4 Prídavné mená 67
6.5 Mŕtve slová a superlatívy 68
6.6 Vlastný štýl 69

7 Rečnícka krása 70
7.1 Všeobecné zásady rečníckej krásy 70
7.2 Konkrétne figúry krásy 72
7.3 Čo je proti rečníckej kráse? 76

8 Figúry rečníckej pôsobivosti 78
8.1 Druhy prejavov 78
8.2 Opakovanie a hromadenie jazykových prvkov 78
8.3 Gradácia 81
8.4 Emfatické rečnícke prostriedky 83
8.5 Konkrétne prostriedky na vzbudenie citov 84

9 Virtuálny dialóg 87
9.1 Všeobecne o virtuálnom dialógu 87
9.2 Námietky a dôvody 90
9.3 Vonkajšie prostriedky – otázky 92
9.4 Druhá skupina prostriedkov – fiktívnosť 94
9.5 Tretia skupina prostriedkov – napätie 97

10 Názornosť 99
10.1 Príklad - najdôležitejší prostriedok názornosti 100
10.2 Prirovnania – prostriedky názornosti 103
10.3 Iné prostriedky názornosti 105

11 Príprava rečového prejavu 110
11.1 Vzdialená prírprava 110
11.2 Blízka príprava 113
11.3 Bezprostredná príprava 115
11.4 Zhrnutie 118

12 Rečnícke myslenie, pamäť, tréma 119
12.1 Cvičenia reprodukovaním 119
12.2 Tréning rozprávaním 121
12.3 Nácvik pozorovaním 122
12.4 Precvičovanie vystupovania na verejnosti 124
12.5 Pamäť 124
12.6 Tréma 128

13 Prednes a chyby 132
13.1 Správny prednes 132
13.2 Intonačné štylistické prostriedky 134
13.3 Chyby v prejave 139

14 Gestá a zovňajšok 145
14.1 Mimojazykové prostriedky rečníckeho prejavu 145
14.2 Gestikulácia 150

Záver 155

Použitá literatúra 156

SKRATKY

Mt	Evanjelium podľa Matúša
Lk	Evanjelim podľa Lukáša
Rim	List Rimanom
Gal	List Galaťanom
1 Kor	Prvý list Korinťanom
2 Kor	Druhý list Korinťanom
Jak	Jakubov list

Preklady z nemčiny pripravil profesor Jozef Vrablec (1914 - 2003) a sú prevzaté z jeho Homiletiky formálnej, Bratislava : CMBF 1995.

Pri citovaní z Biblie sa používa vydanie Svätého Písma Starého i Nového Zákona v Trnave, SSV 2000.

Niektoré odkazy na antickú literatúru nie sú úplné, keďže sú prevzaté z rečníckych príručiek z minulého storočia.

ÚVOD

V mnohých oblastiach života sa dnes stretávame s rétorikou: potrebujú ju učitelia, právnici, politici, televízni a rozhlasoví moderátori, kňazi i manažéri. Slovo má veľkú silu, a vedieť presvedčivo hovoriť, je v každom smere užitočné. Napriek tomu, že v ostatných storočiach sa o komunikácii rozvinuli rozličné psychologické teórie, ktoré rétoriku zatienili, nestratila nič zo svojej dôležitosti.

Učebnica je rozdelená do štrnástich kapitol. Zo začiatku sa zaoberá dejinami, neskôr teóriou znakov, dýchaním, artikuláciou a fonáciou. Štvrtá kapitola je venovaná správnej výslovnosti a ďalšie lexike z hľadiska expresívnosti, emocionálnosti, historickosti a z aspektu sémantického. Nechýba ani kapitola o syntaxe a rečovom štýle, ako aj o rečníckej kráse a figúrach pôsobivosti. V deviatej kapitole sa píše o zásadách komunikácie s poslucháčom, virtuálnom dialógu a v desiatej o názornosti a obraznej reči. Potom sa hovorí o príprave rečového prejavu, rečníckom myslení, pamäti a tréme. Predposledná kapitola je o prednese a chybách a nakoniec som zaradil mimojazykové prostriedky rečníckeho prejavu, ako sú gestá a mimika.

Mal som to šťastie, že som vyrastal pri veľmi dobrom rečníkovi, Štefanovi Juskovi (1912-2002), ktorý bol farárom v našej obci, Ražňanoch pri Sabinove. Aj obsah aj forma jeho prejavov ma poznačili na celý život. Vždy bol pripravený a nadšený pre svoju vec.

Druhým výborným rečníkom bol monsignor Jozef Vrablec (1914-2003), profesor homiletiky a pastorálnej teológie na Teologickej fakulte v Bratislave. Jeho prednášky boli pre mňa také zaujímavé, že keď som niekedy potreboval ísť lekárovi, tak som šiel skoro ráno, aby som nevynechal vyučovanie.

Začiatky môjho verejného účinkovania sú spojené s tretím výborným rečníkom. Bol ním môj zosnulý priateľ, Július Chalupa (1950-1991), farár v Tvrdošíne na Orave, človek s umeleckým hlasom a nevšedným záujmom o literatúru, filozofiu, náboženstvo a umenie. Spolu s ním som v rokoch 1980 – 1990 nahral niekoľko audiovizuálnych programov literárneho aj katechetického charakteru, ktoré sa šírili samizdatovou cestou. Aj to bola pre mňa príprava na prednášanie rétoriky.

Keď som v roku 1989 začal pôsobiť na univerzite, sústredil som sa okrem iného aj na teóriu a dejiny rétoriky, ako podmienky pre zvládnutie potrebných zásad rečníckeho prejavu. Rečnícka prax mi nikdy nechýbala, jednak pre homiletické ohlasovanie evanjelia a aj pre vyučovanie na univerzite.

Prajem si, aby sme vďaka úprimnej, nefalošnej rétorickej komunikácii prehlbovali medziľudské vzťahy a aby sa svet okolo nás posunul v smere sociálnej spravodlivosti a vzájomnej lásky.

Košice, február 2012
Autor

1 Z DEJÍN RÉTORIKY

Rétorika - z gréckeho *rhesis* = reč; *rhétoriké tekhné* = umenie výrečnosti (lat. *ars rhetorica*) - je systémom poznatkov z viacerých vied (interdisciplinárna veda): jazykovedy, psychológie, pedagogiky a iných. Jej predmetom je taký druh ľudskej komunikácie, ktorý označujeme pojmom rečnenie. Ide o odovzdávanie svojich myšlienok druhému človeku (mnohokrát so zámerom presvedčiť ho), ako aj úvah, názorov, pocitov, predstáv, prejavov vôle a citov.[1]

1.1 Antická rétorika

Už v 5. stor. pred Kristom v starovekom Grécku pozorujeme rozvoj rétoriky. Podnetom boli politické premeny gréckej spoločnosti (Kleisthenova demokratická ústava) a Efialtova reforma súdnictva. Politika a súdnictvo boli základné oblasti na využívanie rétoriky.[2]

Pokiaľ ide o vzdelávanie - učebnicu rétoriky - za kolísku európskej rétoriky pokladajú mnohí historici Sicíliu, kde v 5. stor. pred Kr. Korax zo Syrakúz napísal prvú učebnicu rétoriky (*corax* je grécky antický termín pre „vranu"). Teda dejiny rétoriky sú staré takmer 2 500 rokov. Teóriu a prax sicílskej rétorskej školy preniesol r. 427 pred Kr. do Atén rétor Gorgias.

Vraví sa že, na Sicílii v 5. storočí pred Kristom bol zvrhnutý syrakúzsky tyran Thrasybulus a začala sa formovať demokracia. Počas vlády tyrana boli krajina i majetok mnohých občanov zadržané (zhabané); neskôr sa ľudia pokúšali získať svoj majetok späť prostredníctvom súdov. Korax vymyslel rétorické umenie, aby umožnil bežným mužom konať v ich prípadoch na súdoch. Jeho hlavný príspevok spočíval v pomoci koncipovať súdne reči:

(1) próza (narácia)
(2) argumentácia
(3) vyvracanie protichodných argumentov
(4) sumarizácia.

---

[1] Porov. STANČEK, Ľ.: Kňaz rétor. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 2001, s. 21; Porov. tiež GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi. Prešov : Dominanta 1996, s.7.

[2] Porov. KRAUS, J.: Rétorika v evropské kultuře. Praha : Academia 1998, str. 20.

Táto štruktúra sa stala základom pre všetky ďalšie rétorické teórie. Všetko, čo vieme o práci Koraxa je z referencií, ktoré nám zanechali neskorší pisatelia ako Platón, Aristoteles a Cicero.

Koraxov žiak Tisias rozvinul súdnu rétoriku. Svedčí o tom slávny apokryfný príbeh o pokuse Tisia oklamať svojho učiteľa. Tisias požiadal svojho učiteľa Koraxa, aby súhlasil, že mu nebude platiť „školné“, kým nevyhrá svoj prvý súdny proces. Potom sa vyhýbal chodeniu na súd. Korax ho zažaloval pre peniaze (školné), a tak ho donútil prísť na súd. Argumentoval že ak on, Korax, vyhrá proces, mal by dostať svoje peniaze. Ak prehrá, stále dostane svoje peniaze, pretože Tisias by vyhral svoj prvý súdny proces a takto by sa naplnili podmienky dohody.[3]

Na to Tisias odsekol: ak ja prehrám prípad, mal by som byť oslobodený, pretože nedošlo k naplneniu podmienok dohody – nevyhral som prvý proces. A ak vyhrám, mal by som byť ocenený spornými peniazmi.

Vraví sa že, ustanovený sudca poznamenal: "Kakou korakos kakon oon," ("zlé vajcia od zlej vrany"[4] Inými slovami: aký učiteľ - taký žiak!

1.1.1 Starogrécka rétorika

V starom Grécku sa rečníctvo pokladalo za umenie: rovnako ako ovládanie remesla, písma, staviteľstva, atď. Existovala pozitívna a negatívna rétorika (čestná alebo nečestná). Grécka demokracia predpokladala, že sa zhromaždí celá obec, aby hlasovaním rozhodla o dôležitých otázkach. Ale niekto jej to musel vysvetliť. Neexistovali noviny, rozhlas, televízia. Hlavným prostriedkom bol živý ľudský hlas. Rečník musel ovládnuť námestie, amfiteáter alebo senát. Politik, herec, sudca, učiteľ, obchodník - tí všetci boli úspešní, alebo neúspešní podľa toho, ako dokázali hlasom ovládnuť priestor a argumentmi ovládnuť mysle ľudí. Tak ako nožíkom sa dá krájať chlieb, alebo prebodnúť srdce, tak slovom možno ľudí viesť, alebo zavádzať - odtiaľ je slovo demagóg (démos - ľud; ago - vediem, zavádzam). Preto sa hovorí aj o nečestnej rétorike, negatívnej.

Významnú úlohu pri rozvoji rétoriky zohrali sofisti (gr. sophistés - znalec, učiteľ múdrosti), ktorí chodili od mesta k mestu a poskytovali

[3] Porov. Prolegomenon Sylloge, Rhetores Graeci, XIV, R4 v H. Rabe. Leipzig : Teubner 1931.
[4] Suda, č.171 pod "K".

kurzy rétoriky. Zdokonalili umenie viesť vedecké spory, čím vytvorili dialektiku (gr. dialego = viesť rozhovor). Niekedy viedli slovné spory bez ohľadu na pravdu, zásady. Z toho je sofistika, sofistikovaný.

Medzi významných gréckych filozofov a zároveň pedagógov a rétorov patria Gorgias z Leontíny (483-380) a Empedokles z Akragantu (493-433), filozof, básnik a politik, podľa Aristotela aj priekopník rečníctva.[5]

Sokrates (469-399), učiteľ Platóna, nevyučoval v pravom zmysle slova, ale na verejných miestach sa snažil vtiahnuť ľudí do rozhovoru. Dodnes sa konverzačná vyučovacia metóda nazýva sokratovskou. Z taktických dôvodov sa robil skromným, tvrdiac: viem, že nič neviem. Je tvorcom heuristickej metódy (gr. heurésis = hľadanie). Ako rétor rozvinul formu dialógu. Svoj postup prirovnával k „pôrodníckemu umeniu", v ktorom pomáhal prísť na svet rodiacim sa myšlienkam.[6]

Platón (427-347), žiak Sokrata vo filozofii i v rétorike, napísal spis Obrana Sokrata. V aténskom hájiku Akadémia v r. 387 pr.n.l. založil vlastnú filozofickú školu a nazval ju Akadémiou. Bol majstrom dialógov, do ktorých vniesol fiktívne polemiky. Patrí medzi teoretikov rétoriky, hoci osobitné dielo tohto druhu nenapísal. Veľa *poučení* o rečníctve má v spisoch Georgias, Sofistes. Rétoriku označoval slovom *psychagoria* - vedenie duší, z čoho vyplýva zodpovednosť rečníka za moc slova.

Aristoteles (384-322) zo Stageiry bol synom lekára macedónskeho kráľa. Pracoval vyše dvadsať rokov v Platónovej Akadémii. V r. 355 pr.n.l. založil školu v blízkosti aténskeho chrámu Apolóna Lykejského a nazval ju lýceum. Patrí medzi najväčších učencov staroveku. Mal ohromný vplyv na rozvoj vedy v staroveku a stredoveku. Bol učiteľom Alexandra Veľkého. Napísal množstvo kníh z rozličných oblastí vied, aj spis Rétoriku. Problémom rečníctva venoval aj niekoľko kapitol v svojej Poetike.[7] „Človek je tvor spoločenský" je definícia od Aristotela. Rétorika pomáha rozvíjať tento spoločenský rozmer človeka tým, že ho učí správne komunikovať s ľuďmi.

---

[5] Porov. HYHLÍK, F.: Kapitoly z rétoriky. Bratislava : Obzor, 1972, s. 11-12; RYBÁR, L.: Základy rétorickej komunikácie. Bratislava : Obzor, 1980, s.22-25; MYSTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN, 1987, s.9-16

[6] Porov. BUCHTOVÁ, B.: Rétorika. Praha : Grada, 2006, str. 17.

[7] MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 9.

Podľa Aristotela ten, kto sa zaoberá rétorikou, mal by ovládať tri náuky:

a) natura - príroda;

b) ars et doctrina - umenie a veda;

c) exercitio - cvičenie.

Natura (príroda) znamená uznanie predpokladov daných prírodou: zdravie, správne dýchanie, znelý hlas, vzhľad, bystrosť ducha, atď. Ťažko bude dobrým rétorom, kto trpí astmou, alebo neotvára ústa (neartikuluje), a pod.

Ars et doctrina (umenie a veda, teória, vzdelanie) - poznať rečnícke figúry, sledovať dobrých rečníkov, ovládať mimiku a gestikuláciu.

Exercitio (cvičenie) - opakovanie a nadobúdanie zručnosti. Znovu a znovu.

Od rečníka Aristoteles žiadal:

a) ethos - mravné zásady, vierohodnosť, zodpovednosť, vieru v to, čo hovorí;

b) pathos - schopnosť pôsobiť na city človeka, vnútorne sa angažovať;

c) logos - rozvíjať rozum, systematicky viesť poslucháča.[8]

Za najväčšieho rečníka antického sveta sa považuje Demosthenes (384-322), ktorý bol schopný prednášať niekoľkohodinové prejavy plné nielen faktografických údajov, ale vyznačujúce sa striedaním intonácie, gest a rečníckych figúr. Využívaním rečníckych ozdôb a logikou obsahu vedel tak nadchnúť ľudové masy, že ho pokladali za svojho vodcu a veľkého patriota. Nenapísal ani jednu teoretickú prácu, ale zachovali sa jeho rečnícke texty, úvody k rečiam a niekoľko listov. Do nich vsunul pasáže o rétorike, rečníkovi a rečníckych prostriedkoch. Morálne odkazy Demostena boli a sú aktuálne v každej dobe.

Demosthenes je príkladom usilovnosti. Mal slabý hlas, ťažkosti s dýchaním, nejasnú výslovnosť a tiky v ramene. Chodil k moru, prekrikoval vlny, do úst si vkladal malé kamienky a tak upravil dýchanie aj artikuláciu. Na strom zavesil meč, postavil sa pod neho a bodanie ho nútilo zastaviť tiky.

---

[8] Porov. KOHOUT, J.: Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi. Praha : Management Press, 2005, str. 25.

Dodnes používame výraz: To bola dobrá „filipika“! To je od Demosthena, lebo neohrozene zvládol prejavy proti kráľovi Filipovi Macedonskému, ktorý bojovými výpadmi ohrozoval Athény.

Aj slovo „lakonický“ pochádza z Grécka: Sparta ležala v tej časti Grécka, ktoré sa volalo Lakónia. Tamojší rečníci boli známi svojím vecným a stručným vyjadrovaním. Prevzali to Rimania: non multa, sed multum (nie množstvo, ale veľa) - nie množstvo slov, ale veľa myšlienok![9]

Aj slávny grécky lekár Hypokrates (460 – 377 pred Kr.) sa zaujímal o rétoriku. Chápal zdravie ako harmóniu štiav v človeku. Rôznosť temperamentov odvodzoval zo štiav: ak prevláda krv (lat. sanguis), človek je sangvinik - živý rečník so sklonom k irónii. Ak človeka ovláda žlč (gr. cholé) - je cholerik - prudký, schopný nadchnúť masy - často demagóg. Ak prevláda hlien (flegma) je flegmatik - pomalý, ľahostajný. Ak prevláda čierna žlč (melania cholé) - melancholik - slabý, precitlivený, bojí sa postaviť za vlastný názor.

1.1.2 Starorímska rétorika

Rétorika v starom Ríme slúžila politickej, súdnej, náboženskej i spisovateľskej oblasti, vedeckosti i filozofii. Schopnosť strhujúco rečniť a pekne sa vyjadrovať bola jedným zo základných predpokladov toho, aby sa niekto stal poslancom, senátorom, diplomatom, vodcom ľudu.

Rozlišovali sa trojaké žánre:

a) judiciálne (súdne);

b) deliberatívne (rozhodovacie - politické);

c) epideiktické (príležitostné).

V Ríme sa vytvorilo aj praktické členenie reči na päť stupňov:

a) inventio (vnuknutie, zbieranie materiálu a príprava podkladov);

b) dispositio (usporadúvanie, organizácia, triedenie, členenie materiálov);

c) elocutio (jazykové formulovanie, štýl a štylistická výstavba prejavu);

d) memoria (učenie naspamäť);

e) actio (uskutočnenie reči, prednes).

---

[9] Porov. KOHOUT, J.: Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi. Praha : Management Press, 2005, str. 23.

Za rímsku originalitu treba pokladať samostatné rečnícke školy ako tretí a najvyšší stupeň školskej organizácie. Prvá škola tohto druhu vznikla v Ríme okolo r. 90 pred Kr. Rečníctvo sa stalo vrcholom vzdelanosti a jeho predpisy boli veľmi podrobné.[10]

Vývin a profilovanie rímskej rétoriky najviac ovplyvnil Marcus Tullius Cicero (104-43 pred Kr.). Podľa neho rečník musí byť schopný hovoriť presvedčivo, dojemne a zábavne. Aby hovoril presvedčivo, potrebuje mať poruke argumenty, aby hovoril dojemne, predpokladá sa u neho starostlivý výber kvetnatých slov.

Lucius Aenneus Seneca (4-65) žiadal aby prejav bol jednoduchý, spontánny, no v svojich rečiach mnohokrát uplatňoval zložitosť, pátos a kvetnatosť.

Publius Cornelius Tacitus (55-120) napísal prácu Dialóg o rečníctve, v ktorej si všíma príčiny úpadku rímskeho rečníctva.

Marcus Fabius Ouintilianus (39-95) bol plateným učiteľom rečníctva v Ríme. Jeho hlavným dielom je dvanásť kníh Institutio oratoria. Vyslovil zásadu: „Čo uráža ucho - nevojde do srdca!“

1.2 Cirkevná rétorika

Na rozvoj rétoriky podnetne pôsobilo šírenie kresťanstva. Vznikli mnohé homílie (výklady biblických textov aplikovaných na život) a apológie (obrany náboženských ideí) a ďalšie rečové formy.

1.2.1 Obdobie patristiky a scholastiky

V období patristiky (cirkevní otcovia) od 2. stor. do 7. stor. možno pozorovať dve školy: alexandrijskú a antiochijskú. Predstaviteľom alexandrijskej školy je Origenes, predstaviteľom antiochijskej Ján Zlatoústy.[11]

Pre alexandrijskú školu je typické to, že si všímala

(a) historické okolnosti textu,

(b) duchovný výklad a nakoniec aj

(c) morálne ponaučenie pre človeka.

[10] Porov. MYSTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 13.

[11] Porov. BONFATTI, A.: Oratoria sacra. Brescia : Morcelliana, 1964, s. 97.

Tak vznikla metóda, ktorá sa volá mysticizmus. To znamená, že vo vysvetľovaní sa usilovali o alegoricky výklad, keďže boli presvedčení, že čisto gramatický výklad by bol nedostatočný. Preto hľadali hlbší, mystický zmysel slov a udalostí.[12]

Origenes bol známym rétorom, lebo otec ho naučil celé časti Písma naspamäť. Preto sa stal známym interpretom Biblie. Origenes má zásluhu na Hexaple (preklad Písma v šiestich stĺpcoch vedľa seba v šiestich jazykoch).

Pre obdobie patristiky, z hľadiska literárnych foriem, je typický alegorizmus. Alegória je inotaj, lebo sa rozpráva o niečom konkrétnom, a myslí sa na iné. Napr. hovorí sa o lodi, ktorá sa na mori nesie na vlnách a je nimi hádzaná a zmietaná, ale myslí sa na život, na štát, ktorý je zmietaný vojnou, alebo na človeka, ktorý je zmietaný osobnými problémami. Používajú sa hmotné skutočnosti, ale myslí sa na svet duchovný. Biblický alegorizmus potom znamená, že text Písma tak, ako je zachovaný, má v sebe viac významov, ktoré sa majú odhaľovať.

Ako v človeku existuje telo, duša a duch, tak aj v texte možno pozorovať význam

(a) gramatický

(b) morálny

(c) spirituálny.

Gramatický (slovný) význam predstavuje vonkajšiu stránku textu. Ale každý text, biblický príbeh, má v sebe aj poučenie, čiže poukazuje na morálny dopad. Okrem toho každý text má aj význam spirituálny (pneumatický, duchovný).[13]

Druhá škola, antiochijská, si zakladala hlavne na interpretácii a morálnej aplikácii. Ján Zlatoústy vychádzal z toho, že kto nerozumie literárnym súvislostiam a určitému prostrediu, kde sa príbeh odohral, nikdy neurobí ani dobrý výklad a neponúkne ani správny význam a aplikácie pre človeka. Metóda tejto školy sa nazýva typológia, t. z. odhaľovanie vyššieho, dokonalejšieho významu osôb, skutkov a hrdinských udalostí.

---

[12] Porov. SMOLÍK, J.: Radost ze slova. Praha : Kalich, 1983, s. 24.

[13] Porov. DELLA TORRE, L.: Omiletica. In: SEVESO, B. - PACOMIO, L.: Enciclopedia pastorale. Casale Monferrato : Piemme, 1994, s 435.

1.2.2 Augustínova rétorika

Augustín žil v rokoch 354 – 430. Vychádza z princípov a vzorov antickej rétoriky, ktorým dal nový obsah, a to kresťanský. Prevzal metódy Cicerona a Quintiliána a uplatnil ich v kresťanstve. O čo išlo?

Už Cicerón rozlišuje:

(1) ars inveniendi, čiže umenie vyhľadávať

(2) ars proferendi - umenie odovzdať niečo ďalej.

To prvé znamená zvoliť vhodnú tému a interpretovať ju (napr. k nejakej reči vedieť v Biblii vyhľadať vhodné miesta). Ars proferendi, znamená vedieť odovzdať poslucháčom to, čo je predmetom prejavu, čiže forma prejavu a určitý štýl.[14]

V antickej rétorike bolo dôležité rozumieť Ciceronovmu interpretatio scripti - výklad písem (Augustín to nazýva tractatio scripturarum). Ide o to, že pri prejave treba brať do úvahy dva rozdielne pohľady:

(1) voluntas - vôľa, zámer

(2) scriptum - písmo, text (alebo vox - hlas).

Čo to znamená? Každý autor, keď písal, mal nejaký zámer. To je jedna vec, ktorú treba skúmať, čiže voluntas autora: čo chcel povedať. Tento pohľad na vec sa volá právny alebo vecný.

Druhý pohľad je štylistický, gramatický: ako sa vyjadril písomne, alebo hlasom. Medzi tým, čo autor myslel a ako to napísal, môže byť veľká priepasť. Na ceste medzi vôľou človeka a vyjadrením je určitá vzdialenosť. Mnohokrát sa môže stať, že sa nepodarí človeku povedať niečo tak, ako to myslel. Tieto zásady musí rečník dobre poznať pri analýze a interpretácii textu.

V súvislosti s tým Augustín hovorí aj o štýle, ktorý sa má používať:

(a) stredný,

(b) vysoký

(c) nízky, podľa toho, čo sa chce dosiahnuť.

Ak treba poslucháčov strhnúť k činu, nadchnúť, treba na to primeraný štýl reči: vysoký. Ak chceme poslucháčov potešiť a zaujať, vtedy treba stredný štýl. Nízky sa používa vtedy, keď chceme

[14] Porov. KRAUS, J.: Rétorika v evropské kultuře. Praha : Academia, 1998, s. 66 - 69.

poslucháča poučiť. Rečník sa musí priblížiť v svojom štýle úrovni poslucháča.

Augustín zdôrazňoval, že o určitom štýle nerozhoduje téma, ale účel reči, ktorý má rečník na zreteli.[15]

1.2.3 Sermones v stredoveku

Na stredovekých školách rétorika spolu s gramatikou a logikou (vtedy nazývanou dialektikou) tvorila trívium, ako nižší stupeň sedmora slobodných umení (popri kvadriviu, ako vyššom stupni slobodných umení, do ktorého patrili: aritmetika, geometria, astronómia a muzika). Rétorika teda bola jedným z hlavných a základných učebných predmetov stredných škôl v stredoveku.[16]

K veľkým osobnostiam stredoveku patrili Albert Veľký, Tomáš Aquinský, Bonaventúra, Ján Dun Scotus, Roger Bacon a ďalší.

Stredoveká rétorika mala tri hlavné oblasti:

a) ars poetici - rétorika písania veršov;

b) ars dictaminis - umenie, teória písania listov;

c) ars praedicandi - umenie kázať.

Namiesto slova homília sa používa sermones - reči (už v dielach Augustína). Išlo najmä o školské, univerzitné, katecheticko-teologické prednášky, ktoré boli tematické. Okrem toho, samozrejme, existovali aj ľudové, čiže populárne kázne - postilly (najprv slová z Biblie a potom napomínanie); kapucinády (hrozí sa peklom a využívajú sa strašidelné efekty).

V stredoveku sermones viedol magister (dával lekciu). Za magistra sa považoval ten, kto viedol dišputu (disputatio), alebo robil predicatio (kázeň). Postupoval tak, že si zvolil tému a k nej mu poslúžil určitý krátky biblický text. Cieľom jeho reči bolo povzbudiť prítomných, aby čnostne žili a chránili sa zlozvykov. Používal na to intelektuálnu ilustráciu, to jest argumentáciu, čiže zdôvodňovanie čnostného života. Z toho vyplýva, že obsah sermones, či išlo o disputatio alebo predicatio,

---

[15] Porov. AUGUSTÍN: Prima catechesi per i non cristiani. Roma : Città Nuova, 1993. Porov. tiež AUGUSTÍN: La dottrina cristiana. Roma : Città Nuova, 1992; AUGUSTÍN: Il Maestro. Roma : Città Nuova, 1984.

[16] Porov. Mystrík, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 13.

bol morálny, nie filozofický. Nešlo o náuku, ale skôr o povzbudenie k čnostnému životu.

Z filozofie a teológie zostala iba metóda: dialektická, používaná v škole (schola, scholastika). Nejaký predmet sa rozoberá, analyzuje, a na druhej strane sa porovnáva: konkordancia (porovnávaním viac vynikne pravda, podstata). Takže sa dá povedať, že v scholastickom období vyučovanie malo obsah morálny a metódu filozofickú. Tento systém pretrvával stáročia.[17]

Rozdiel medzi sermones a ľudovými kázňami bol v tom, že ľudoví kazatelia namiesto argumentov používali príklady. Tak vznikalo veľa zbierok, fantastických a legendárnych príbehov.[18]

1.2.4 Novovek

Holanďan Erazmus Rotterdamský (1465-1536) písal filozofické, ale aj satirické state, preložil Bibliu z gréčtiny. Vysmieval sa učencom, ktorí lichotili mocným tohto sveta a používali veľa cudzích slov. Chcel, aby rétorika bola nielen návodom na verejné prejavy, ale aj cestou ku kultivácii vzájomného jednania medzi ľuďmi zušľachtením komunikácie v spoločnosti. Napísal: Ciceronián, alebo o najlepšom spôsobe vyjadrovania; Kazateľ, alebo o spôsobe kázania; Chvála bláznovstva.

Vystúpením Martina Luthera (1517) začína protestantizmus, ktorý bol tiež spojený s výrečnosťou a používaním národného jazyka namiesto latinčiny.

Medzi významných anglických mysliteľov patril Francis Bacon (1551 - 1626), ktorý napísal O dôstojnosti a pokroku vied. „Keby naša vôľa bol dirigovaná iba rozumom, stačili by nám empirické údaje a logika. Ale ak sa vzpiera cit - výklad sa minie účinku. Preto je potrebná rétorika - veda vytvárajúca koalíciu rozumu a obrazotvornosti."

Thomas Hobbes (1588 - 1679) preložil nanovo Aristotelovo dielo o rétorike. Ukázal, že komunikácia medzi ľuďmi nemôže prebiehať mimo ich záujmov, že rétorika sa stáva nástrojom boja o moc.

V ďalších storočiach vznik a rozvoj buržoáznej spoločnosti s jej pôvodnými humanistickými ideami, s podčiarkovaním slobody, demokracie a rovnosti signalizoval nový smer v politickom rečníctve.

[17] Porov. ONG, W.J.: La presenza della parola. Bologna : Mulino, 1970, s. 97.
[18] Porov. ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny. Martin : Neografia, 1943, s. 406 – 438.

Smelé prejavy zaznievali z parlamentných tribún a neskoršie aj na rozličných odborárskych schôdzach a iných kultúrnoosvetových podujatiach. V tomto období sa ako vynikajúci rečníci rysovali Jean Paul Marat (1743 — 1793) jeden z vodcov Veľkej francúzskej revolúcie a jakobínov. Ďalším bol Maximilián Robespierre (1758 — 1794), francúzsky politik a revolucionár, ústredná postava francúzskej revolúcie. Bol poslancom Ústavodarného zhromaždenia a členom klubu jakobínov. Robespierre bol pôvodne právnikom. Bol veľmi dobrým a sugestívnym rečníkom.

V ostatných storočiach môžeme pozorovať veľkých politikov aj ako rečníkov. Napr. Abrahám Lincoln (1809-1865), Vladimír Iľjič Lenin (1870-1924), Jozef Visarionovič Stalin (1878-1953), Adolf Hitler (1889-1945). Nie sú teoretikmi rétoriky, ale sú ukážkou jej využitia, resp. zneužitia.

1.3 Slovenská rétorika

1.3.1 Od čias Cyrila a Metoda

Počiatky rétoriky na území Slovenska siahajú do obdobia predveľkomoravského. Kazateľstvo, ako súčasť a prostriedok plnenia misijných úloh kresťanskej cirkvi medzi Slovanmi nad Dunajom, teda Slovienmi, ako oni nazývali sami seba, uplatňovali tu najprv nemecký (franský), talianski a írski misionári. Najstaršou písomnou pamiatkou, štylisticky a žánrovo blízkou rétorike je Druhá frizinská pamiatka. Je to rukopis liturgicko-katechetického charakteru s tromi slovanskými textami, uložený vo Freisingu. Texty sú kópiami originálu, ktorý vznikol vo veľkomoravskom prostredí v predcyrilometodskom období a je dokladom západoslovanského kultúrneho jazyka vo Veľkej Morave a Panónii.[19]

Keď na Veľkú Moravu prišli Cyril (827-869) a Metod (815-885), vyučovali rétoriku v staroslovienskej škole, ktorú tu založili. Oni sami boli vynikajúcimi rečníkmi, čo dokazujú dišputy s Arabmi a Kozarmi.

V nasledujúcich storočiach, po páde Veľkej Moravy, sa Slovensko stalo súčasťou uhorského štátu. Rétorika sa na Slovensku rozvíjala aj ďalej. Dôkazom sú rozličné písomné pamiatky, ako Košický kódex

[19] RATKOŠ, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava : SAV, 1964.

z 12.storočia: Komentáre ku knihe synonym Opus Guillermi Super Librum Synonymarum.

Bratislavský kódex: Pisárska príručka Summa notaria od bolonského magistra Rolanda de Passageri z 12. storočia.

Lechnický kódex: Liber derivationum seu etymologiarum (Kniha odvodenín alebo etymológií) od Izidora zo Sevilly z roku 1417.

Rétorické texty pochádzajú aj od domácich autorov, ako Laudes artes poeticae (Chváloreč na básnikove maniery) od Krištofa Petschmessingera z Levoče (1461), ktorá sa spolu s inými pamiatkami nachádza v rumunskej Albe Júlii. Ďalší text je v spišskom kódexe Jána Gerardiho (1462-1473).

V období humanizmu bol známy reprezentant rétoriky Vavrinec Benedikti z Nedožier (1545-1596), popredný učiteľ na pražskej univerzite, kde prednášal matematiku a klasickú filológiu. Napísal prvú systematickú mluvnicu češtiny Grammaticae Bohemicae... (1603). Venoval ju českej a slovenskej mládeži. V úvode okrem iného napomína svojich krajanov, že zanedbávajú svoju reč a všade používajú len latinčinu. Prvý si povšimol odlišnosť slovenskej reči od češtiny. Benedikt bol dobrým znalcom rétoriky a mal o nej v r. 1605 akademickú dišputu na tému O rečníctve a rečníkovi. Od rečníka žiadal uhladený jazyk, primerané gesto a filozofické vzdelanie. Bol tiež význačným pedagógom a zastával funkciu dekana artistickej fakulty a rektora pražskej univerzity.[20]

1.3.2 Baroko

Na začiatku 17. storočia badať úpadok nielen v hospodárstve Uhorska, v politike, ale aj v kultúre, literatúre a iných druhoch umenia. Vinu na tom má nielen turecká okupácia, ale aj protestantské stavovské povstania (Gabriel Bethlen, 1618-1622, Juraj Rákoczi, 1644-1645, František Wesselényi 1671, Imrich Tököly, 1677-1678 a František Rákoczi II., 1703-1708). Až neskôr rekatolizácia a politika Habsburgovcov z Viedne vytvárali priaznivé podmienky pre rozvoj umenia.

Rétorika v období baroka sa prezentuje poetickými figúrami, ozdobnosťou a beletrizáciou. V barokových rečníckych prejavoch sa

[20] MIŠIANIK, J. - MINÁRIK, J. - MICHALCOVÁ, M. - MELICHERČÍK, A.: Dejiny staršej slovenskej literatúry. Bratislava : SAV, 1958, s. 134-137.

používajú hyperboly (nadmernosť vo vyjadrovaní), parantézy (vsuvky, výpoveď z iného hľadiska), vetné periódy. Už samotné nadpisy diel sú veľmi rozsiahle. Ako príklad možno uviesť didakticko-reflexívne dielo Hugolína Gavloviča: Valaská škola - mravů stodola, to jest Pastíri zo Svätého Písma s rozličným múdrovravným naučením veršované predstavení (1755). Baroková rečníci s obľubou požívali paralelizmy (podobnoť, ozdoba), oslnivé teatrálne výrazy, zložité syntaktické konštrunkcie, amplifikačné (zosilňovacie) a kumulačné figúry, perifrázy (viacero slov namiesto jednoslovného pomenovania), repetície, konduplikácie. Tieto prostriedky povznášali a košatili jazykový štýl. Veľký dôraz sa kládol na emocionálne prostriedky, symboly, alegórie, podobenstvá, čo robilo rečnícke prejavy zdlhavými, velebnými, mystickými, povznesenými (samotné slovo baroko je z portugalského barocco - perla nepravidelného tvaru.)

O rétorike písal Ján Duchoň, rektor banskobystrickej školy, ktorý pôsobil aj v Markušovciach, kde mal možnosť poznať dielo J.A. Komenského. Je autorom diela Gymnasmata oratória (Rečnícke cvičenia). Ďalším barokovým spisovateľom bol Daniel Krman ml. (1633-1740). V gramatike Rudimenta gramaticae Slavicae (Základy slovenskej gramatiky, 1704) má aj časti z rétoriky-poetiky, kde vychádzal zo starších a antických autorov, Aristotela, Benedikta z Nedožier, Komenského a ďalších.[21]

1.3.3 Slovenské národné obrodenie

Veľký krok vpred aj v rétorike vidíme v období slovenského národného obrodenia. Prvú generáciu tvorili Bernolákovci, zväčša katolícki kňazi a rehoľníci. Boli vynikajúcimi osvetovými pracovníkmi a dobrými rečníkmi, čo vyplývalo aj z ich kňazského povolania. Sú kodifikátormi prvého slovenského spisovného jazyka, a teda aj zakladateľmi slovenskej rétoriky. Hlavnými reprezentantmi tejto školy sú Anton Bernolák (1760-1813), tvorca prvého slovenského spisovného jazyka, ktorého základom bola kultúrna západoslovenčina z okruhu vzdelancov trnavskej univerzity. Spisovnú slovenčinu kodifikoval

[21] Porov. GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi Prešov : Dominanta 1996, s. 14.

dielami Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum (Posonii 1787) a Slovár Slovenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí (Budín 1825-1827).

Druhým reprezentantom bol Juraj Fándly (1750-1811), ktorého literatúra označuje za prvého najobľúbenejšieho a najpopulárnejšia ľudového spisovateľa, rečníka a skutočného osvetového pracovníka. Bernolákovské rečníctvo bolo pod vplyvom latinčiny (čo sa týka stavby jazyka) a používalo humanistický štýl a barokovú ornamentalistiku. Stálo pod vplyvom apologeticko-didaktických rečí (obrana a výklad). Najznámejšími žánrami boli homílie, postily a kázne. Zachovali sa prevažne pamiatky výkladové, texty religiózneho zamerania. Do druhej generácie národného obrodenia patrí Ján Kollár (1793-1852), autor Slávy dcéry a viacerých diel z oblasti náukovej spisby. Známe sú jeho Nedélní, sviatečné i príležitostné Kázne a Reči (I.diel.-1831, II.diel-1844). Aj jeho kázne boli školou slovanského vlastenectva, tolerancie a humanizmu. K tejto generácii patrí aj Pavol Jozef Šafárik (1795-1861), básnik, národopisec, historik, geniálny jazykovedec. Aj on mal rétorické vzdelanie a rétoriku prednášal ako profesor a riaditeľ gymnázia v Novom Sade.

Tretiu generácia slovenského národného obrodenia predstavujú Štúrovci. Z nich vynikol najmä Ľudovít Štúr (1815-1856), kodifikátor spisovnej slovenčiny, schopný organizátor a vynikajúci rečník. K verejným rečníckym prejavom mal príležitosť už ako predseda Spoločnosti československej, najmä odvtedy, čo sa stal námestníkom profesora Juraja Palkoviča a poslancom na uhorskom sneme za mesto Zvolen. Podľa toho boli jeho reči spočiatku národno-buditeľské, neskôr politické. V každom prejave uplatňuje hyperbolu. Často využíva prirovnanie, kontrasty, personifikácie a funkčné opakovania. Politické prejavy a prednášky majú trichotomatické členenie: úvod (exordium), jadro (disputatio) a záver (conclusio). V slávnostných rečiach vstupuje často „in medias res“ (priamo k veci). Všetci Štúrovci boli dobrými rečníkmi, lebo mali dobrú prípravu v rečníckych krúžkoch.

Za vrchol slovenského rečníctva v matičnom období i neskôr sa označuje biskup Štefan Moyzes. Jeho reči Hurban Vajanský označil za utešenú symfóniu. Píše o nich: "Krátke sú to reči, ale i perly nebývajú veľké, neporážajú veľkosťou, ale vnútornou hodnotou..."[22]

[22] MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s.26.

V minulých storočiach sa na slovenských školách rétorike venovalo veľa miesta a pozornosti. Rétorika ako osobitný predmet sa vyučovala po celý rok už v latinských školách a potom i na gymnáziách a lýceách a trieda sa podľa nej aj označovala.[23]

Špecifické práce z rétoriky na Slovensku a v slovenčine nemáme. Ján Gallo píše: „Rečníctvu sa venovala pozornosť v štylistikách a poetikách. Bohuslav Tablic v r. 1832 vydal v Budíne preklad diela N. Boileau - Despréauxa Lart poétique (1674) pod názvom Umění básnířské. Rétorikou ako teóriou sa zaoberal aj Michal Greguss (1793-1838), profesor a riaditeľ prešovského kolégia, potom profesor lýcea v Bratislave. Rétorike venuje veľa pozornosti v práci Compendium Aestheticae (1836). V prvých častiach venuje pozornosť estetike, v ďalších častiach píše o próze a o ozdobnom rečníctve. Za základ reči umenia pokladá etiku. Rečníctvo člení na politicko-etické (súdne a poradné) a nábožensko-etické.

Kapitoly o rečníckych figúrach sa nachádzajú v Slovenskej štylistike od Ľ. Šenšela (Lipt. Sv. Mikuláš 1921), v Teórii literatúry od K. Olivu a J. Stanislava (1949), Teórii literatúry od S. Šmatláka a v iných. Rétorike venoval pozornosť aj Štefan Krčméry (1892-1955), básnik, literárny historik a teoretik, publicista, tajomník Matice slovenskej. Jeho plánovaná rétorika zostala v koncepte (rukopis šiestich strojom písaných strán). O rečníctve písal aj do časopisu Slovenský divadelný ochotník. Krčméry bol sám vynikajúcim rečníkom.

V r. 1955 vyšla práca Štefana Horu Základy prednášateľstva (Martin 1955), doteraz najlepšia príručka rečníctva. V r. 1965 skriptá Viliama Záhorského Výslovnosť a prednes (Bratislava, SPN 1965). Kapitoly z rétoriky napísal F. Hyhlík a do slovenčiny boli preložené v r. 1972 (Bratislava, Obzor 1972), v r. 1980 vyšli v nakladateľstve Obzor Bratislava Základy rétorickej komunikácie od L.Rybára. Najväčším prínosom do slovenskej rétoriky sú práce Jozefa Mistríka: Štylistika slovenského jazyka (Bratislava, SPN 1970) a Rétorika (Bratislava, SPN 1980). V teologickom kontexte sú dôležité diela Jozefa Vrableca (Homiletika formálna), Mariána Šurába, Jozefa Jaraba, ako aj Ľubomíra Stančeka: Kňaz rétor (Spišské Podhradie, Kňazský seminár 2001).“[24]

[23] GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi Prešov : Dominanta 1996, s. 17.
[24] GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi Prešov : Dominanta 1996, s. 17.

2 SEMIOTIKA (NÁUKA O ZNAKOCH)

V komunikácii medzi ľuďmi rozlišujeme odosielateľa (emitent) a príjemcu (percipient) určitej správy. Do úvahy však treba brať aj komunikačný kanál, spätnú väzbu, kódovanie a dekódovanie informácie ako aj komunikačné filtre. To všetko vytvára zložitý proces a je predmetom samostatnej vednej disciplíny.

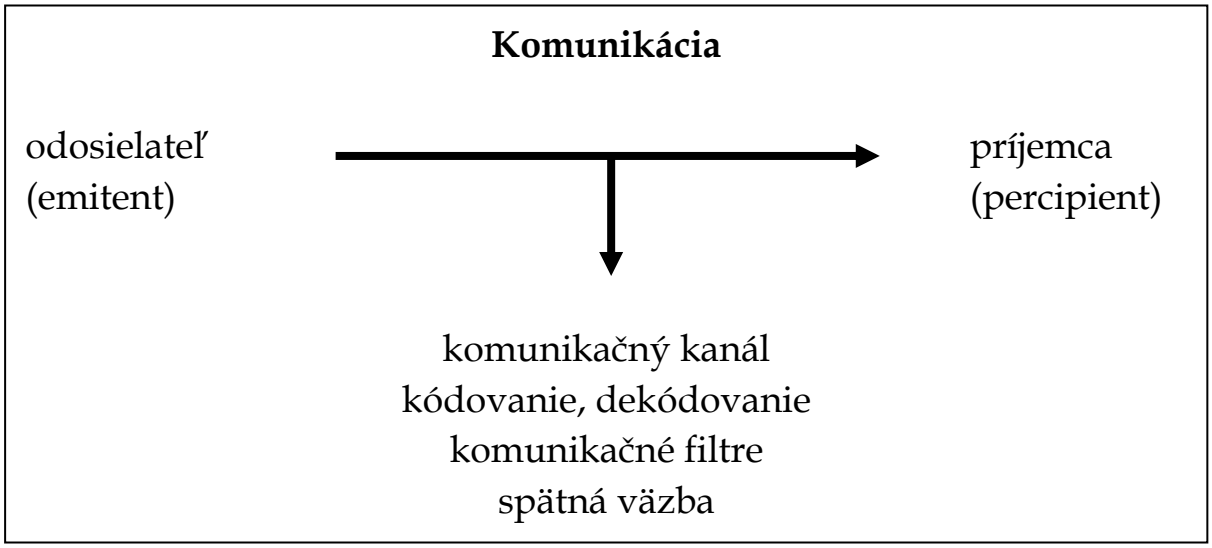

Komunikačný proces sa zakladá na znakových systémoch. Znakom sa stáva každý materiálny predmet, jeho vlastnosť alebo materiálna udalosť, keď počas procesu komunikovania v rámci jazyka slúži na prenos nejakej myšlienky o skutočnosti, to znamená o vonkajšom svete alebo o vnútorných (emocionálnych, estetických, vôľových atď.) zážitkoch niektorej z komunikujúcich strán.

Semiotika je teda veda o znakových systémoch v prírode a spoločnosti (z gr. sémeion = znak). Pojmy sémeion a semiotika vznikli v antickom grécku (Hippokrates, Platón, Aristoteles) a používali ich aj neskorší filozofi (sv. Augustín, Leibnitz, Locke, Hegel a i.). Teória znaku sa spracúvala a využíva sa v rámci logiky, psychológie, lingvistiky a iných vied.

Okrem semiotiky, ktorá skúma znaky, existuje aj sémantika, ktorá ako veda skúma význam znakov a slov v historickom procese (diachrónna) a v aktuálnom kontexte (synchrónna). Ide v nej aj o význam viet, odsekov, kapitol, literárnych diel a pod.

Okrem jazykových znakov si rečník pri prejave vypomáha aj ďalšími znakmi, akými sú gestá, pohyb, mimika a rozličné zvukové prostriedky. Prednáška je celým komplexom rôznorodých výrazov a znakov, ktorými sa niečo vypovedá. Základné princípy semiotiky po prvý raz sformuloval americký logik a matematik Ch. S. Peirce (1839-1914).

2.1 Rozdelenie znakov

Znaky, ktoré ľudia používajú, možno rozdeliť na prirodzené a umelé. Prirodzené znaky sú také, ktorým rozumie každý bez toho, aby sa ľudia o nich dohovorili: dym (znak ohňa), blesk (znak búrky), horúčka (znak choroby), plač (znak ľútosti) a i.

Umelé znaky sú také, na ktorých sa ľudia dohovorili, aby sa pomocou nich dorozumeli. Vznikajú v určitých situáciách a v uzavretých spoločnostiach, ako vo vojne, medzi študentmi, hudobníkmi, deklasovanými skupinami a pod.[25]

Niektoré znaky sú konvenčné, ktoré sa tradujú ako zvyklosti: čierna farba u nás - znak smútku, u Číňanov biela; spínanie rúk - prosba, modlitba a pod.

Pod pojmom znak rozumieme aj

- signály (pohyby chvostom, ušami, zavíjanie, škrekot, doprava)
- indexy (šípka v texte, číselný údaj)
- symboly (kríž - symbol utrpenia, srdce - symbol lásky)
- symptómy (choroba) a všetko to, čo slúži dorozumievaniu, čo je schopné oznamovať, upozorňovať, slovom všetko, čo komunikuje.

2.2 Jazykový znak

Jazykový znak je iný ako predošlé znaky. Predstavme si rovnoramenný trojuholník, v ktorom si budeme všímať všetky tri uhly. Do pojmu jazykový znak patrí predmet, o ktorom je reč (signifié) - to je jeden uhol. Potom jeho pomenovanie (signifiant) - to je druhý uhol. Nakoniec naša predstava, myšlienka, pocit, (denotácia) - tretí uhol.

Jazykový znak je dvojstranný, lebo zahŕňa obsah i formu. Forma, t. j. designans, je arbitrérna (ľubovoľná) voči svojmu designatu (obsahu),

[25] Porov. GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi Prešov : Dominanta 1996, s. 20.

lebo napr. hlásky s-t-r-o-m, pomocou ktorých sa vyjadruje pomenovanie istej veci, nemajú s touto vecou (tu so stromom) nič spoločné. Takmer tými istými hláskami ako strom sa pomenúvajú pojmy stroj, most. A navyše napríklad v nemčine sa táto vec pomenúva hláskami b-a-u-m, v angličtine t-r-e-e.[26]

2.3 Semiotické sústavy

Znaky vytvárajú celé systémy, celé sústavy. Zjednodušene povedané — slovníky, ktoré sa využívajú na pohotovú a pokiaľ možno najadekvátnejšiu komunikáciu v istej situácii. Najjednoduchšia semiotická sústava — konvenčná — má dva významy, ktoré sa manifestujú pohybom hlavy: áno — nie. O jeden znak viac má semiotická (umelá) sústava dopravy na križovatkách: červená farba = stop, zelená farba = voľno, môže sa, oranžová farba = počkať. Je to dohovorená, na celom svete známa semiotická sústava signalizovaná pomocou farby svetiel. Dopravné a turistické značky patria k najjednoduchším semiotickým sústavám.[27]

O niečo zložitejšie semiotické sústavy sú niektoré abecedné sústavy, manifestované písmenami, značkami, pohybmi, symbolmi a podobne. Taká je napríklad latinská, grécka abeceda alebo azbuka, ďalej Morseova sústava, reč hluchonemých, vzorce matematikov, fyzikov a chemikov, notové značky, kartografické značky, atď.[28]

Najzložitejšími semiotickými sústavami sú: jazyková sústava, sústava hudobných znakov, svetelná sústava. Najzložitejšími sú preto, že nie sú uzatvorenými, ale majú bohaté komunikačné možnosti. Majú tiež veľké kombinačné možnosti. Jazyková semiotická sústava je inventár pomenovaní a pravidiel o ich spájaní. Pomocou týchto inventárov sa dajú vytvoriť informačne a esteticky bohaté texty.

2.4 Mimojazykové sústavy v rečníctve

Semiotické sústavy nefungujú izolovane, ale sa dopĺňajú, alebo navzájom suplujú. Pri akomkoľvek jazykovom prejave je popri čistom

[26] Porov. MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 23.
[27] Porov. STANČEK, Ľ. - ŠURÁB, M.: Rétorika dnes. Ružomberok : Katolícka univerzita 2006, str. 94.
[28] Porov. MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 24.

jazykovom materiáli prítomný aj mimojazykový materiál z iných semiotických sústav, napríklad mimika, gestikulácia, zvuk. Rečnenie - to nie je iba čítanie alebo odriekavanie textu, ale v istom zmysle slova je to potenciálne zložitý umelecký prejav s uplatnením veľkého počtu semiotických systémov.

Rečnícku výpoveď tvoria nasledovné systémy:

(1) jazyk v jeho zvukovej podobe - tvorí kostru každého zvukového prejavu

(2) kinetické - pohybové semiotické sústavy

(3) ustrojenia rečníka a úprava scény.

Prejav rečníka môže byť pôsobivý len vtedy, keď je medzi uvedenými sústavami správna proporcionalita.

Jadrom každého rečníckeho výrazu je teda jazyková zložka. Ostatné zložky sú síce sekundárne, ale ich sila v spolupráci so základnou zložkou môže zmeniť zmysel jazykovej zložky. Alebo ak aj nie celkom zmeniť, je v stave ho viac alebo menej modifikovať. Nikdy nejde len o slová, ale aj o „hudbu za slovami".

Predstavme si výpoveď: „Toto je výsledok vášho podnikania." Zvukovo ju možno stvárniť tak, že dostane (1) podobu prostého oznámenia, alebo (2) podobu otázky, alebo (3) zvolania, alebo dokonca (4) posmešného konštatovania, prípadne (5) výčitky, atď.

Predstavme si teraz túto istú vetu povedanú s uplatnením istej mimiky alebo niektorých gest. Pomocou znakov kinetickej (pohybovej; sem sa počíta mimika, gesto i akékoľvek pohyby telom) semiotickej sústavy by sme tejto vete mohli dodať mnoho štylistických odtieňov, ktoré by sa hádam nevedeli ani výstižne pomenovať.[29]

Veľa skutočností teda vplýva na výsledok prejavu. Pri vystúpení môže mať rečník text napísaný nečitateľne na zdrapoch papiera alebo dobre čitateľný na úhľadných a čistých listoch. Pri čítaní môže byť oblečený spoločensky, slušne, čisto, či športovo, alebo nedbalo. Pri čítaní môže stáť a papier držať obidvoma rukami, alebo nespoločensky sedieť, papier držať len jednou rukou a pritom druhou rukou bude robiť zbytočné pohyby ako prejavy nervozity. A tak ďalej… Istú štylistickú príchuť čítanému textu dodá ustrojenie a správanie sa rečníka, úprava

[29] Porov. MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 26.

„scény“ alebo tribúny. Posluchár nechtiac vníma nielen text, ale aj kontext v širokom zmysle slova a situáciu.[30]

Znaky mimojazykových sústav sú pri rečníckom prejave potenciálne prítomné vždy a ich sila nemá len ilustračnú hodnotu. Niekedy ich sila ďaleko prekrikuje silu slova, lebo sú od prírody agresívne, viditeľné a ľahko sa registrujú. Aj vtedy, keď sú prítomné, treba s ich silou rátať. Ak sa totiž vysloví výpoveď, ktorá si svojím obsahom žiada uplatniť prvky niektorých mimolingvistických sústav, a pritom tieto prvky chýbajú, ich neprítomnosť je účinnejšia, ako keby sa boli použili.[31]

[30] Porov. STANČEK, Ľ. - ŠURÁB, M.: Rétorika dnes. Ružomberok : Katolícka univerzita 2006, str. 96.

[31] Porov. MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, s. 26.

3 TECHNIKA REČI: RESPIRÁCIA, FONÁCIA, ARTIKULÁCIA

Vonkajšej, zvukovej stránke rečníckeho prejavu treba venovať primeranú pozornosť. Už Cicero napísal: „V rečníctve rozhoduje prednes. Bez neho najlepší rečník nemá nijaký význam, priemerný však, ak má dobrý prednes, môže prekonať i najlepšieho.“ Prednesu prisúdil Demosthenes prvé, druhé i tretie miesto, keď sa ho opýtali, čo je v rečníctve najdôležitejšie. Aj Voltaire povedal, že ľudí obyčajne menej zaujímajú veci, o ktorých rozprávame, ako spôsob, akým hovoríme.

Ľudská reč je zložitým mechanizmom založeným na komplementárnom a suplementárnom vzťahu viacerých orgánov. V intelekte vznikne asociačnou činnosťou myšlienka a vôľa hovoriť. Prenesie sa do motorického centra reči, odtiaľ spolu s rečovými popudmi, upravenými na základe spomienkových obrazov slov vyslovovaných už predtým, cez celkovú motorickú oblasť motorickou odstredivou dráhou k výkonným rečovým orgánom, ktoré sa tým uvedú do činnosti. Výkony rečových orgánov rozdeľujeme na tri zložky. Sú to: respirácia, fonácia a artikulácia.[32]

3.1 Respirácia (dýchanie)

3.1.1 Zdravie a dýchanie

Ešte predtým, ako si povieme o význame dýchania z hľadiska rétorického, pozrime sa naň z hľadiska zdravovedy - správnej životosprávy. Dýchanie znamená život. Kyslík je našou základnou živina. Môžeme žiť šesť týždňov bez jedla, šesť dní bez pitia, ale ani šesť minút bez dýchania. Túto základnú živinu máme neobmedzene k dispozícii od narodenia.[33]

Niekoľko minút hlbokého dýchania na čerstvom vzduchu v uvoľnenej polohe neutralizuje prekyslenie krvi. Príliš plytký dych však vedie ku koncentrácii oxidu uhličitého v krvi, a tým k acidóze (prekysleniu). Nedostatočné zásobovanie kyslíkom je však zodpovedné aj za nedostatok energie a predčasné starnutie. Stres a fajčenie

[32] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947, s. 14.
[33] Porov. TEPPERWEIN, K.: Omladzujúce odkyslenie. Bratislava : Noxi, 2005, str. 35.

obmedzujú prívod kyslíka. Aj nedostatok pohybu a športu znižuje príjem kyslíka a zmenšuje kapacitu pľúc.

Pri sedavom spôsobe života vdýchne človek za minútu asi sedem litrov vzduchu. Pri prechádzke sa tento príjem zvyšuje asi na pätnásť litrov a pri vytrvalostnom behu vdychujeme asi štyridsať litrov vzduchu. Preto je správne aspoň raz počas dňa sa spotiť a pulz by sa mal aspoň desať minút udržať na hodnote stotridsať.

Pri plytkom dýchaní ostáva mnoho látok v tele v podobe kyselín, lebo nie je k dispozícii dostatok kyslíka na ich spálenie. Okrem toho vedie nedostatok kyslíka v tkanivách k zvýšenej tvorbe kyselín, a tým k ďalšiemu prekysleniu. Účinne môže pomôcť to, ak človek vedome dôkladnejšie vdychuje.

Normálne sa nadýchneme asi šestnásťkrát za minútu. Kurt Tepperwein radí: „Pokúste sa chvíľami to zredukovať (vždy po niekoľkých minútach) asi na štyri vdychy za minútu a potom veľmi dôkladne vydýchnite. Keď vydýchnete tak, že máte dojem celkom prázdnych pľúc, vydržte ešte niekoľko sekúnd bez nadýchnutia a opätovne zľahka vydýchnite zvyšok vzduchu. To vám následne umožní nadýchnuť sa mimoriadne zhlboka. Potom sa na niekoľko minút dokonale uvoľnite. Kedykoľvek si na to spomeniete, urobte niekoľko vdychov a výdychov, pri ktorých sa skoncentrujete najmä na dôkladné vydychovanie. Telo sa vám za to odvďačí pokojom a prehĺbeným pocitom pohody.“[34]

3.1.2 Rezerva pri dýchaní (úroky)

Základnou motorickou zložkou reči je dýchanie. Keď sa hlboko nadýchnete a zastavíte dýchanie, cítite, ako vás tlačí zadržaný vzduch, pretože chce uniknúť z hrudného koša von. Tomu možno zabrániť iba pevným uzáverom. Uzáver vykonáva najmä takzvaný vnútorný napínač, ktorý je uložený vo vnútri hrtana.[35]

Hlasivky sú plošne uzavreté, s veľkým vnútorným napätím. Na jeho prerazenie je potrebná veľká kompresia vzduchu. Proti nadmernej kompresii vyvíjajú hlasivky veľkú silu. Na to, aby sa otvorili a mohli kmitať v reči, je potrebná nová veľká kompresia z hrudného koša.

---

[34] TEPPERWEIN, K.: Omladzujúce odkyslenie. Bratislava : Noxi, 2005, str. 35.
[35] Porov. HÁLA, B.- SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947, str. 44.

Prvý, kto presným meraním zistil tlak dychu pri reči, bol J. Müller. Podľa jeho merania sa rozkmitajú hlasivky už pri tlaku 4 - 10 g na 1 cm^2. Pri telesnom pokoji potrebujeme na výdych 3/4 až jednu sekundu. Keď hovoríme pokojne, potrebujeme na vyslovenie vety 3 - 5 - 10 až 15 sekúnd, než znova naberieme vzduch do pľúc.

Z toho vyplýva, že pri hovorení vydychujeme pomalšie ako pri dýchaní v pokoji. Normálny výdych by bol pri hovorení príliš rýchly. Výdych pri reči musíme spomaliť. O prednese prejavu teda platí táto základná veta: "Pamätaj, že musíš hovoriť z úrokov a nie z kapitálu!"[36] Treba využívať rezervy.

Dýchanie (respirácia) má dve fázy: vdychovanie a vydychovanie. Ich pomer je v pokoji z hľadiska časového trvania 2:3, pri hovorení 1:7 až 1:12. Medzi fázami dýchania vznikajú fyziologické prestávky.

Spomalenie výdychu pri reči vzniká následkom zvýšeného odporu v hlasovej štrbine. Keď je tlak vzduchu na hlasivky veľmi veľký, vyšinú sa zo svojej prirodzenej polohy, pričom sa jemné svalstvo nadmieru namáha a unavuje.[37] Na ochranu hlasiviek a jemného hlasového svalstva pred prisilným tlakom automaticky vstúpi do činnosti hrdlový uzáver, ktorého činnosť sa uskutočňuje v troch zložkách. Koreň jazyka sa vtiahne dozadu, aby zúžil otvor hrdla, oblúk mäkkého podnebia sa zdvihne, aby uzavrel nosohltanovú dutinu, sval laryngofaringeus zodvihne hrtan a pritisne ho ku koreňu jazyka, aby sa zúžil aj otvor hrtana. Čiže následkom pretlaku dychu pri reči sa vždy automaticky uzavrie hrdlo. Výsledkom je prišikrtený hlas, vysychanie hrdla, nedostačujúca rezonancia.

Treba sa učiť od detí. Tie tvoria hlas prirodzene, bez toho, že by si uvedomovali správnosť svojho konania. Deti, keď na niekoho volajú, naberajú dych zhlboka, netlačia silou na hlasivky. Ich prsné, bedrové a brušné svaly ako aj bránica dodávajú len toľko tlaku, koľko treba na predpokladaný hlasový výkon. Schlaffhorstová a Andersenová učia, že výdychový prúd vzduchu, ktorý vzniká pri hovorení, je skôr nositeľom hlasu, než jeho výrobcom. Mýlia sa teda rečníci, ktorí všetku váhu pri tvorení hlasu vkladajú do výdychu. Dieťa naozaj nezakladá svoje

[36] KOČÍ, P.: Základy pěvecké techniky. Praha - Bratislava : Editio Supraphon, 1970, str. 42.
[37] Porov. SOUKUP, J.: Hlas - zpěv - pevecké umení. Praha : Editio Supraphon, 1972, str. 26.

kričanie na násilnom výdychu, a preto sa neunavuje a hlas má krištáľovo čistý, jasný, zvučný.[38]

3.1.3 Appoggio - dychová opora

Hlavnou technickou zložkou správneho vedenia dychu je appoggio, čiže oprieť sa o dýchanie (nadobudnúť oporu pre hlas vo výdychu a nie v hlasivkách). Dychová opora je spôsob výdychového pohybu, ktorým sa s pomocou výdychových a dychových svalov vyvážene reguluje tlak dychového prúdu na hlasivky. Výdych sa zámerne spomaľuje, aby trval čo najdlhšie, ale aby pri tom predsa v danom okamihu tvoril úmerný tlak pod glottidou. Rečník vydychuje, ale hrudník udržiava rozšírený v nádychovom postavení. Na výdych teda používa brušné svalstvo.

Aby sme lepšie pochopili appoggio, musíme si uvedomiť tri typy dýchania. Podľa toho, ktoré skupiny svalov sa na dýchaní zúčastňujú, rozoznávame:

1. kostálne dýchanie
2. abdominálne dýchanie
3. kostálno-abdominálne dýchanie.

Kostálne dýchanie nazývame aj hrudníkovým dýchaním. Pri tomto dýchaní ventiláciu pľúcneho priestoru zabezpečuje hlavne pohyb hrudníkovej steny, čiže svalov, upínajúcich sa na hrudníkový kôš.

Abdominálne dýchanie nazývame aj bránicovým dýchaním. Bránica je mohutný sval kopulovito vyklenutý nahor, ktorý oddeľuje hrudnú dutinu od brušnej. V pokojnom postavení je bránica vyklenutá nahor natoľko, že na bokoch utvára ostrý uhol s bočnými stenami hrudníka. Keď bránicu uvedieme do činnosti, jej vyklenutá kopula sa znižuje, a tým sa zväčšuje priestor hrudnej dutiny. Zároveň sa pri tomto pohybe bránice stláčajú orgány brušnej dutiny, čo spôsobuje mierne vyklenutie prednej brušnej steny. Tento pohyb prednej brušnej steny môžeme na sebe pozorovať a z neho môžeme nepriamo zistiť vnútorný pohyb bránice. Pri abdominálnom dýchaní zabezpečuje ventiláciu pľúcneho priestoru bránica.

[38] Porov. RÖSENER, R.: Atem und Sprecherziehung. In: Atem, die Zeitschrift fűr Atempflege. Bad Homburg : Helfer - Verlag, 14. Jahrgang, l, 1972, str. 11-19.

Kostálno-abdominálne dýchanie, ktoré nazývame aj zmiešaným, je najčastejším typom dýchania, pri ktorom ventiláciu pľúcneho priestoru zabezpečujú dýchacie svaly hrudníkovej i brušnej steny spolu.[39]

Pri appoggiu teda úmyselne upravujeme výdychový pohyb tak, že vzduch z pľúc nevytláčame hrudníkovým svalstvom, čiže zmrštením hrudníkového koša, ale naopak, hrudník udržiavame rozšírený v inspiračnom (nádychovom) postavení a vzduch vytláčame postupným vyklenovaním bránice, pričom sa nám predná brušná stena postupne vtláča dovnútra, čiže klesá dnu.

3.1.4 Nácvik brušného dýchania

Zaujmem uvoľnenú polohu. Ľahnem si na chrbát, vystriem sa rovno na podložke, nohy sú od seba mierne roztiahnuté, ruky pozdĺž tela alebo v malej vzdialenosti od tela dlaňami hore (sám hľadám najpohodlnejšiu polohu). Uvoľním sa. Pozerám sa hore, zrak upriem na kúsok modrej oblohy alebo na strop izby. Odpútam sa od toho, čo vnímam z diaľky (hluk ulice, krik detí, atď.)

Po nejakom čase si hovorím: „Chcem pomaly a dôkladne dýchať." Alebo ešte lepšie polohlasne: „Dýcham zhlboka, dýcham dôkladne." Potom si vyprázdnim pľúca tým, že voľne a pomaly vtiahnem brucho. Pomôžem si tak, že obidve ruky položím na brucho bez toho, aby som vyvíjal nejaký tlak. Zároveň s vyprázdňovaním pľúc klesajú i ruky s bruchom. Pri výdychu mám pery ľahko otvorené. Teraz ich zatvorím a pomaly nosom vdychujem. Predstavím si, že chcem pomaly naplniť brucho (nie hrudník). Brucho sa pritom musí vyklenúť a ruky zdvíhať.

Potom znovu vyprázdnim pľúca tak, že vtiahnem brucho. Dôležité je vtiahnuť brucho a vdychovať nosom (pri výdychu môžem pery zľahka otvoriť). To všetko sa mi hneď nepodarí. Uvedomujem si však, že od toho závisí úspech. Takzvané brušné dýchanie (brucho sa pritom vyklenie) je vlastne jogové dýchanie.[40]

Rečník, ktorý absolvuje dýchacie cvičenia, bude zľahka vedieť prekonať strach pred verejnosťou, ktorý brzdí a zviera reč, lebo nadobudne dostatok síl, aby ovládal dýchanie. To sa bude prejavovať

---

[39] Porov. PALÁT, M.: Dýchacia gramatika. Martin : Osveta 1970, str. 82.

[40] Porov. BRONISLAWSKÁ, Z. - JINDŘICHOVÁ, V.: Joga. Slnečná cesta ku kráse a zdraviu. Bratislava : Alfa 1972, str. 17.

lahodným, rytmickým a dynamickým hlasom, ktorý sa stretne s priazňou poslucháčov. Myšlienková jednota a jednota dýchania budú mať súčasný priebeh a hlas schopný modulácie bude mať intonáciu zodpovedajúcu syntaktickému priebehu.

3.1.4 Cvičenie: malé adoračné dýchanie

Na vhodnom mieste uprostred prírody zostaneme stáť. Uvedomíme si svoje dýchanie, a potom na chvíľu prevezmeme do rúk riadenie dýchacej činnosti takto: vedome vdychujeme pomocou bránice, pričom sa vonkajšia brušná stena postupne vyklenuje dopredu. Vdych vedieme na štyri doby. Po skončenom vdychu zasa na štyri doby vydýchneme, pričom sa predná brušná stena preliači dovnútra. Po skončenom výdychu zostaneme v tejto polohe na štyri doby.

Cvičenie má teda tri fázy: vdych, oddych, výdych. To celkom zodpovedá základnému poznatku, že dýchací proces prebieha podľa trojdielneho rytmického poriadku: vdýchnutie, vydýchnutie, prestávka. Proces prebiehajúci podľa tohto rytmického zákona sa deje aj samovoľne. Patrí do vegetatívnej oblasti - teda nevedomej činnosti. U niekoho sa však môže degenerovať a deformovať. Takýmto cvičením ho rehabilitujeme.

Trojdielny dýchací proces znamená pre bránicu napätie smerom dolu pri vdychu, uvoľnenie do kopuly pri výdychu a pokoj pri oddychu. Niekoľko ráz za sebou zopakujeme trojdielny dýchací cyklus.[41]

Rečník musí dbať aj na to, aby v priebehu prejavu mal dobré podmienky na dýchanie, musí mať dostatok čistého vzduchu, nesmie mu prekážať oblečenie, preto by počas prejavu mal stáť vzpriamený. Výborným dychovým cvičením je šport, turistika, bicyklovanie, plávanie, beh. Aj spev patrí medzi dychové cvičenia. Posilňuje dýchacie a brušné svalstvo, uvoľňuje horné partie tela. Pri speve by sme mali dýchať bránicovým dýchaním, spievať plynule a pokojným hlasom.

Poslúžiť môže aj Demosthenovo cvičenie

- Hlboký nádych, potom šeptom pri výdychu rýchlo počítať.
- Hlboký nádych a teraz počítať nahlas
- Hlboký nádych a pokúšame sa čísla kričať.

[41] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF, 1995, s. 213.

3.2 Fonácia (tvorenie hlasu)

3.2.1 Hlasivky

Hlasovým orgánom človeka sú hlasivky. Sú to dva svalovité útvary, uložené v hrtane. Zvuk sa tvorí vtedy, keď cez ne prechádza dychový prúd. Pri prechode dychového prúdu tieto dva svalovité útvary kmitajú. Od rýchlosti kmitania a od napnutia hlasiviek závisí výška hlasu človeka. Počet kmitov za sekundu sa pohybuje asi od 100 do 300. Ženské hlasivky sú kratšie, a preto kmitajú rýchlejšie než mužské, takže ženský hlas je vyšší ako mužský (ženské hlasivky majú okolo 250 kmitov za sekundu, mužské okolo 125 kmitov).

Hlasový orgán človeka je schopný vydávať zvuk až do sily 60 dB. Prichádzajúci rýchlik vydáva zvuk do 100 dB, výstrel z 12 palcového dela má silu zvuku okolo 130 dB. Pri zvuku, ktorý má silu okolo 120 až 130 dB, pociťujeme už bolesť (prah bolesti). Hluk divákov v kine má silu 45 dB, v obchodnom dome 60 dB, v továrni 75 dB, tichý šepot na vzdialenosť necelých dvoch metrov zodpovedá asi 20 dB. Najslabší zvuk, ktorý je ľudské ucho schopné zaregistrovať a rozoznať, je 5 dB. Ucho je najcitlivejšie na tóny pri zvukovej sile 50 dB. Vtedy je schopné rozlíšiť až 340 000 rozličných zvukových tónov.[42]

Počas reči majú na úroveň hlasovej zložky prejavu vplyv aj prenosné reprodukčné zariadenie a akustika prostredia. Nie hlasivky, ale mikrofón a prostredie by sa mali prispôsobiť. Optimálna situácia je vtedy, keď rečník pri verejnom prejave nepociťuje námahu svojich zvukových orgánov.

Pri fonácii treba brať do úvahy aj elastickú funkčnú schopnosť bránice, ktorá je hlavným predpokladom dobrého dýchacieho a hlasového pohybu. Význam bránice pre hlas nám objasňuje tá skutočnosť, že ona svojím pohybom ovplyvňuje hrtanový pohyb a pohyb hlasových pier. Pri vdychovacom procese hrtan klesne a zároveň sa reflexne otvoria hlasové pery. Čím silnejšia je kontrakcia bránice, tým väčší je otvor hlasových pier. So stúpaním bránice sa potom hlasové pery pozvoľna zatvoria. Je jasné, že každý článok v reťazi dýchacieho a fonetického procesu musí vo svojom trojdielnom

[42] Porov. MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976, str. 84.

rytmickom procese správne fungovať, aby z hry rozličných antagonistických síl utvoril kmitajúci lahodný hlas.[43]

3.2.2 Hovoriť v oblasti indiferencie

Zákon indiferencie znamená využívať najpriaznivejšie podmienky na tvorenie hlasu, čiže priestor, v ktorom leží vlastná rezonancia vzdušných ciest (pri mužských hlasoch od A do e, teda kvinta na dolnom konci normálnej hovorovej hlasovej polohy).[44] Ide o polohu, v ktorej sa zvuk najľahšie vyslovuje.

Svoju polohu indiferencie zistíme na ľahkom prsnom hlase. Tu je najprirodzenejšia poloha hlasu pri hovorení a spievaní. Nijaká oblasť nie je pre rečníka dôležitejšia! V tomto spočíva aj prejav jeho presvedčivej sily (nezáleží na tom, či je niekto bas, alebo tenor, alt, alebo soprán).

Nemožno, samozrejme, žiadať, aby niekto hovoril len v tejto kvinte, tým menej spieval. V jednom slove, ktoré hovoríme, je interval často väčší ako oktáva. Treba však vyžadovať, aby hlas vychádzal z tejto oblasti a kadenciami vlastnými našej reči sa tam zas vracal. Kto nezachováva tento zákon, oberá sa o svoje najlepšie rečové možnosti. Kto sústavne hovorí vyššie, zneužíva svoj hlasový orgán. Kto stále vysoko spieva, koná rovnako. Na nástroji zvanom violončelo nemožno hrať husle. Nevyhnutným následkom takého zneužívania je poškodenie orgánu. Popri týchto funkčne podmienených chorobách (trvalé zachrípnutie, zauzlenie hlasiviek) môže trvalé preťaženie viesť k psychickým poškodeniam, ktoré sa zhubne prejavia najmä v povolaniach, v ktorých sa musí veľa hovoriť. Prehnaný, násilne stlačený, privysoký hlas môže rušiť kontakt s ľuďmi, ktorý je predsa predpokladom účinku celej reči.[45]

O komunikácii platí, že v rozsahu indiferencie sa aj najľahšie hovorí, aj najpresvedčivejšie pôsobí. Privysoký hlas poslucháča jednak unavuje, a jednak presvedčiť poslucháča je možné iba využitím prirodzených polôh.

---

[43] Porov. RÖSENER, R.: Atem und Sprecherziehung. In: Atem, die Zeitschrift fűr Atempflege. Bad Homburg : Helfer - Verlag. 14. Jahrgang, l, 1972, str. 14 - 16.

[44] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie,1947, str. 65.

[45] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF, 1995, s. 223.

3.2.3 Hovoriť s pomocnou predstavou - maska

Pedagógovia reči a spevu učia, že vždy je možné zbaviť sa zlých návykov v reči a speve. Čarovným prútikom v tomto úsilí sú pomocné predstavy. Pozrime sa na dieťa. Dieťa svojím hlasom mieri napríklad na diaľku. Má predstavu istej vzdialenosti. A táto predstava mu automaticky utvorí správne postavenie hlasového ústrojenstva a vyvolá presný tlak dychu.

Medzi spevom a rečou platí zákon homogenity. Určité predstavy podvedome ovplyvňujú hlasové ústrojenstvo na správne tvorenie hlasu. Vieme totiž, že vedome môžeme pri reči ovládať len dych a niektoré časti rezonátorov, čiže ich priestor, napätie a pery. Preto sa hľadali cesty, ako pôsobiť i na ostatné časti hlasového ústrojenstva, aby vstúpili do náležitej súhry potrebnej na vznik dokonalého hlasu. Tak sa dospelo k pomocným predstavám. Správne vybranými a použitými pomocnými predstavami sa hlasové ústrojenstvo dostane do takej zostavy, že hlas zaznie v celej sonorite (zvukovosti).[46]

Najznámejšia pomocná predstava sa označuje názvom "maska". Pod maskou rozumieme časť tváre od pier okolo nozdier až k lícnym kostiam. Keď si tento priestor vyšrafujeme, vznikne približný obraz karnevalovej masky. Odtiaľ pochádza tento termín používaný už niekoľko storočí. Speváci a rečníci sa učia stereotypizovať v sebe túto predstavu pri speve a reči, čiže posadiť hlas "do masky". Tam sa hlas stane ľahký, lesklý, teda celkom inakší, ako keď bol "zapadnutý v krku".

Na to, aby sme pochopili význam pomocnej predstavy, musíme si uvedomiť, že ľudský hlas nevzniká iba v hrtane, ale v celom komplexe hlasového ústrojenstva, ktoré hlasu človeka dáva ľudský tón, farbu a silu. Keby sme oddelili hrtan od ostatného hlasového ústrojenstva, najmä od rezonančných dutín, tak by sme hlas utvorený čisto iba hrtanom nepoznali ako ľudský hlas.

Hlas utvorený pomocou hlasiviek v hrtane nadobúda teda ľudské zafarbenie až pri prechode rezonančnými dutinami, ktoré sa nachádzajú nad hlasivkami. Sú to tieto: horná časť hrtanovej dutiny nad hlasovou štrbinou, hltan, ústna dutina, nosohltanová a nosná dutina. Pri prechode

[46] Porov. SOUKUP, J.: Hlas - zpěv - pevecké umení. Praha : Editio Supraphon, 1972, str. 79.

týmito rezonančnými dutinami získava základný tón vyrobený v hrtane silu a ľudské zafarbenie.

Rezonančné dutiny majú mäkké steny, ktoré sa dajú formovať svalovou činnosťou. Od ich formácie závisí sila a farba hlasu. Formácia sa dá uskutočniť jednak povedomým zásahom našej vôle, keď napríklad formujeme ústnu dutinu pootvorením alebo privretím úst alebo perí. Ale jestvuje aj nepriama možnosť formácie rezonančných dutín, a to taká, pri ktorej utvoríme v sebe pomocnú predstavu, ktorá spôsobuje podvedomú formáciu rezonančných dutín a ovplyvňuje silu a farbu nášho hlasu. Správne a účelné fyziologické upravenie rezonančných dutín je prvoradou pomôckou sily a farby nášho hlasu.[47]

3.2.4 "Kapor"

Uvedomelý zásah urobíme takzvanou "kaprovou hubou". Kaprová huba spočíva v tom, že napneme hornú peru, spodnú čeľusť necháme klesnúť dole, jazyk uvoľníme v ústnej dutine tak, že špička sa dotýka koreňa spodných rezákov. Napnutá horná pera priťahuje ústne kútiky smerom k sebe, takže ústa dostávajú podobu kaprovej huby, čiže pravý opak úsmevu. Túto formu úst si dokážeme vytvoriť svojou vlastnou uvedomelou činnosťou. Potom utvoríme v sebe pomocnú predstavu masky. Pomocná predstava masky nám pomôže podvedome posadiť hlas do epicentra masky, ktoré je pri koreni nosných dierok. Takým činom získame plnú rezonanciu a potrebný objem hlasu. Ustavičným cvičením sa dá získať stereotypné zautomatizovanie tohto napätia epicentra a perí, potrebné na plný, kovový hlas, ktorý by mal nahradiť plechové, do hrdla zasadené, chripľavé, ploché hlasy mnohých rečníkov.[48]

Nie je totiž pravda, že s hlasom sa človek musí narodiť, že dobrý hlas je človekovi daný alebo nie. Tento názor nie je správny. Je síce pravdou, že ako sa ľudia navzájom odlišujú postavou a fyziognómiou, rozdielni sú i podľa hlasu, jeho farby a sily. Ale tieto dve základné vlastnosti hlasu, dané niekomu v menšej, inému vo väčšej miere,

---

[47] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947. str. 50 - 51.

[48] Porov. KOČÍ, P.: Základy pěvecké techniky. Praha - Bratislava : Editio Supraphon, 1970. str. 45-46.

predstavujú iba základné predpoklady hlasu. Záleží na usilovnosti, cieľavedomosti a húževnatosti, ako kto tento predpoklad rozvinie, aby jeho hlas zaznel v plnom rozsahu a v celej farbistej kráse.[49]

3.2.5 Hlasová hygiena

V súvislosti s hygienou hlasu sa v odborných príručkách pripomína predovšetkým to, že reč a spev sú nielen fyziologické, ale i duševné hodnoty. Preto sa pri nich zdôrazňuje duševná hygiena. V praxi to znamená uchrániť sa rozčúlenia, intríg, rivality, ohovárania, rozporov, utvárať si úprimný priateľský vzťah k rodine, priateľom a pristupovať k rečníctvu s láskou, nadšením a plnou chuťou.

Organizmus sa nesmie preťažovať ťažkou stravou. Odporúča sa strava bohatá na bielkoviny a biologické látky, najmä zelenina a ovocie v surovom stave. Z nápojov je pre rečníka a speváka vhodná pramenitá voda, alkalické minerálne vody, ovocné šťavy, mlieko, biela káva. Alkoholické nápoje sú škodlivé nielen pre veľký obsah alkoholu, ale aj pre dráždivý účinok na sliznice hltanu. Neodporúča sa čierna káva. Škodlivé sú priveľmi studené nápoje a zmrzlina, pretože prudko ochladzujú hlasové ústrojenstvo. Fajčenie pôsobí nepriaznivo na hlasové a dýchacie orgány aj na nervy.[50]

Pred rečovým výkonom sa neslobodno najesť do sýtosti. Stačí jednu - dve hodiny pred prejavom vypiť trochu bielej kávy so suchárom a maslom, alebo zaváraninou. Ináč je to záležitosť individuálna a treba sa riadiť podľa dobrej skúsenosti. Ak máme v hrdle pocit sucha, obyčajne následkom duševného napätia alebo rozčúlenia, stačí zjesť trochu ovocia, alebo sa napiť nealkoholického nápoja, alebo si osviežiť hrdlo cukríkom.

Obliekať sa treba primerane, aby sme neprechladli, ani sa zbytočne nepotili. Nemáme byť chúlostiví, napríklad stále si zahaľovať krk. Lepšie je otužovať sa denne sprchou, alebo aspoň umývaním do pása studenou vodou, ktorá osviežuje nervovú sústavu.

Byt rečníka nemá byť prekúrený. Kde je ústredné kúrenie, treba vzduch zvlhčovať. Treba sa vyhýbať náhlym zmenám teploty. Neslobodno sa zdržiavať v zaprášených a zafajčených miestnostiach.

---

[49] porov. KOČÍ, P.: Základy pěvecké techniky. Praha - Bratislava, Editio Supraphon, 1970, str. 11.

[50] Porov. BUCHTOVÁ, B.: Rétorika. Praha : Grada, 2006, str. 32.

Dva razy denne si treba vypláchnuť ústa a hrdlo nejakou ústnou vodou, alebo slanou vodou. Kloktadlá s obsahom alkoholu a mentolu hrdlo veľmi vysušujú. Nie je však správne ustavične si dezinfikovať dýchacie cesty kloktaním a inhaláciami, lebo tým sa ničí aj užitočná baktériová flóra, ktorá je potrebná na obranyschopnosť hlasového orgánu. Rovnako patrí medzi zlozvyky stále odkašliavanie, odpľúvanie, cumľanie cukríkov a pastiliek, šnupanie, vymazávanie hrdla a nosa, pretože znemožňujú tvorbu prirodzených obranných látok v organizme a tým sa zvyšuje náchylnosť na infekcie.

Hlasová únava má pôvod v nesprávnej rečovej technike, najmä v tvrdých začiatkoch a v neprimeranej hlasovej výške a sile, a potom aj v rečnení v nepriaznivých podmienkach, napríklad v miestnosti so zlou akustikou alebo na chladnom vzduchu.[51]

Profesor Hála v takých prípadoch odporúča rečníkom deklamačné cvičenia. Začneme ľahkým, nepočuteľným vdychom pri otvorených ústach. Hneď nato vydychujeme uvoľnene bez námahy pri súčasnom rozkmitaní hlasiviek. Je to takzvané posadenie hlasu na dych. Vychádzame pritom z hlasovej oblasti, ktorá je najmenej unavená. Potom niečo deklamujeme, a to tak, že upútavame pozornosť na muzikálny prejav reči a odvraciame ju od svalových pocitov rečového ústrojenstva. Snažíme sa, aby hlas nebol ani veľmi silný, ani príliš vysoký, ale iba jasný a reč zreteľná. Treba sa učiť viac využívať pery a jazyk než hrtan.[52]

Napokon dve hygienické pripomienky pre rečníka, ktoré treba rešpektovať pri samotnom rečovom prejave:

1. Dbať na správne hlasové začiatky.

Rozumie sa tu spôsob, akým začíname fonáciu. Hlasový začiatok môže byť trojaký; (a) mäkký, (b) šelestivý a (c) tvrdý. Pri mäkkom začiatku vzniká hlas nenáhlym, pozvoľným, postupným zosilnením. Vzduch, ktorý necháme prejsť najprv bez odporu hlasovou štrbinou, až po uplynutí nejakého zlomku sekundy rozkmitá hlasivky, ktoré sa postupne stále pevnejšie zvierajú. Vzduch sme teda nezadržali, ale sme ho ihneď nasadili do mäkkej fonácie. Takýmto mäkkým začiatkom sa vyznačuje začiatočný krik detí. Patrí k príjemným pocitom dieťaťa. Preto z psychickej stránky mäkký začiatok je prejavom spokojnosti. Zo

[51] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947, str. 84.
[52] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947, str. 84.

zdravotnej a zvukovej stránky je tento začiatok najšetrnejší a najvýhodnejší.

Šelestivý začiatok sa akusticky prejavuje ako dychový šelest, ktorý pozvoľna prechádza do zvuku. Vzniká tým, že hlasivky sa z výdychového postavenia iba približujú k strednej čiare, ale ponechali si medzi sebou mierne roztvorenú štrbinu, ktorou sa prediera vzdušný šelest. Až potom sa hlasivky rozkmitajú.

Tvrdý začiatok sa zvukovo prejavuje ako prudké vyrazenie hlasu, ako hrtanový výbuch, alebo hlasivková explózia. Vzniká tým, že hlasová štrbina sa tesne uzavrie a potom hlasivky - pevne k sebe pritlačené - prudko rozrazíme výdychovým prúdom vzduchu nahromadeným pod nimi. Až po tomto výbuchu pravidelne nastane činnosť hlasiviek čiže ich kmitanie. Zvukový ráz tvrdého začiatku sa nápadne odlišuje od mäkkého a šelestivého začiatku. Deti asi v treťom mesiaci ním prejavujú neľúbosť. Musíme sa mu vyhýbať, pretože je nezdravý. Prudký náraz hlasivky poškodzuje. Môže vyvolať takzvané hlasivkové uzlíky, ktoré niekedy treba chirurgicky odstrániť. Okrem toho je i nehospodárny, pretože spotrebuje mnoho dychu. Spotreba vzduchu pri tvrdom začiatku je oproti mäkkému začiatku dvojnásobná.[53]

Treba sa teda vyvarovať tvrdého začiatku a trpezlivo si nacvičovať mäkký začiatok každej vety a každej skupiny slov. Mäkká fonácia je hygienickým príkazom pre rečníka i speváka.

Posledná rada sa týka hlasovej polohy pri reči. Už sme hovorili o zákone indiferencie v reči. Tu treba zopakovať, že z hygienickej stránky sa vyžaduje, aby sme hlasovú polohu pri reči nasadzovali vždy pri dolnej hranici celkového hlasového rozsahu. Musíme sa vystríhať nefyziologického zvyšovania hlasu a cvičiť hlas radšej v hlbšej polohe. Patrí to aj k hygiene rečníckeho hlasu.

Napokon treba zdôrazniť, že základom celej hlasovej hygieny zostáva dokonalá, nenamáhavá hlasová produkcia a dobrý zdravotný stav celého telesného organizmu podopretý duševným pokojom.[54]

---

[53] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie, 1947, str. 62 - 63.

[54] Porov. SOUKUP, J.: Hlas - zpěv - pevecké umení. Praha : Editio Supraphon, 1972, str. 105.

3.3 Artikulácia (článkovanie hlasu)

Hlas, ktorý vzniká v hlasivkách, prechádza cez hrdlo, ústnu a nosovú dutinu, kde sa formuje, článkuje. Na článkovaní sa zúčastňuje jazyk, pery a mäkké podnebie s čapíkom. Jazykom sa článkuje hrtanový hlas tým spôsobom, že jazyk mení svoj tvar, podľa potreby sa dotýka rozličných miest v ústach a vytvára úžiny alebo prekážky vydychovanému prúdu. Podoby otvorov, v ktorých sa tvorí hlas, usmerňujú tiež pery, zuby a podnebie. Toto formovanie hlasu sa nazýva článkovaním, alebo artikuláciou.

3.3.1 Ortofónia slovenčiny

Nasledujúce obrázky graficky lokalizujú vznik samohlások a spoluhlások.[55]

Spoluhlásky : perno-perné (p, b, m, u)
perno-zubné (f, v)
predoďasnové (s, z, c, t, d, n)
zadoďasnové (l, r, š, ž, č)
ďasnopodnebné (ď, ť, ň, ľ)
tvrdopodnebné (i, j)
mäkko-podnebné (k, g, ch)
hrtanové (h)

[55] Porov. KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava : SPN 1983, str. 47.

Slovenské spoluhlásky podľa miesta a spôsobu artikulácie

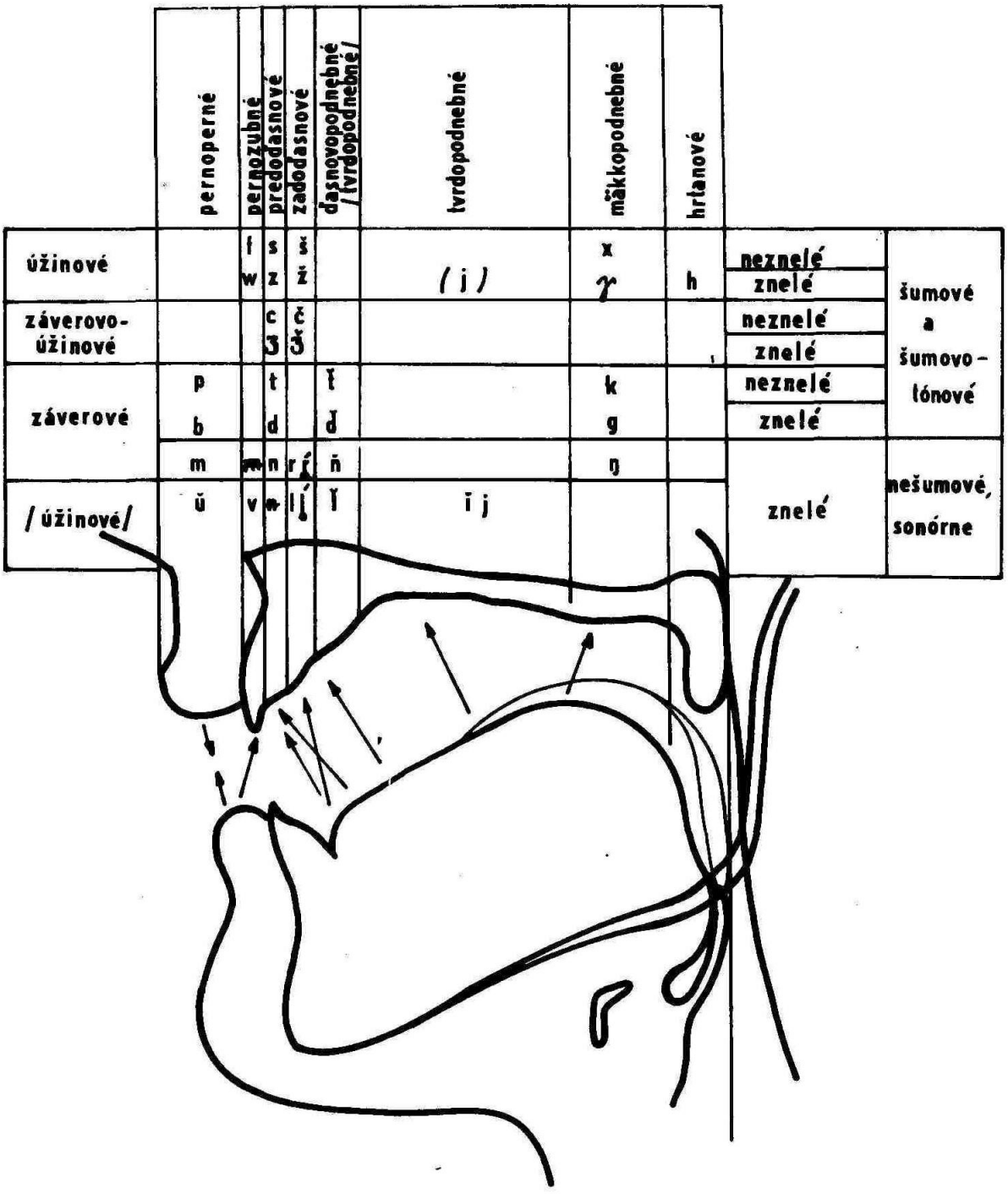

3.3.2 Zreteľná reč

Rečník nie je ani herec ani recitátor. Preto od neho nemôžeme vyžadovať umeleckú rečovú kultúru. Musí však hovoriť zrozumiteľne. Musí dobre tvoriť hlásky.

Ako už bolo povedané, jazyk a pery vykonávajú pri tvorení hlások hlavnú prácu. Činnosť svalov musí byť mimoriadne výrazná. Hovorenie si zľahčujeme pomocou návyku, pri ktorom stále trochu ohrňujeme pery. Pokiaľ možno, čeľusť má ostať uvoľnená, aby sa uľavilo krčným svalom.

Je vhodné cvičiť každú hlásku od a po z a kontrolovať, či sú všetky hlásky zreteľné. Predovšetkým si treba dať záležať na spoluhláskach m, n, l, r, ktoré treba tvoriť veľmi zreteľne, aby naša reč nebola chuchmavá.

Všetky samohlásky sa utvárajú rozličným zaokrúhľovaním pier: i - e - a - o - u; v tomto poradí pribúda zaokrúhľovanie. Samohlásky "i", "e" sa často utvárajú pri veľmi plochej a širokej polohe úst, ktoré potom pôsobia plačlivo a sploštene. Treba cvičiť jazykovú gymnastiku: lalelilolu, tutetitotu, atď.

Vieme, že pri tvrdom nasadení hlásky vzduchový prúd nárazovo prerazí pery utvárajúce hlas; tak vzniká razená (explozívna) hláska. Dbáme však na mäkké nasadenie hlasu, ktoré najlepšie dosiahneme, ak pred hlásku vložíme h.

Musíme dbať na to, aby sme spoluhlásky od seba jednoznačne odlíšili (f-v, b-p, d-t) a odvykli si nedbanlivo spodobovať hlásky. Spoluhlásky zvýrazňujeme týmito cvičeniami:

a) prostredníctvom šepotu, ktorý silu článkovania hlások neobyčajne zosilňuje;

b) prostredníctvom rýchleho hovorenia, ktoré pri hromadení spoluhlások podporuje plynulosť. Na to sú vhodné rýchlo hovorené vety, napr.: Strč prst skrz krk. Kto nič nevie a vie, že nič nevie, vie viac, ako ten, čo nič nevie a nevie, že nič nevie.

Ak rozličné spoluhlásky nasledujú bezprostredne po sebe, musia jazyk a pery rýchlo meniť polohu. Ak sa táto poloha mení veľmi pomaly, spoluhlásky sa zmiešajú a vzniká tzv. "spoluhláskový šalát".

Aby sme získali rozliehajúci sa a zvučný hlas, s dôrazom a pomaly vyslovujeme vety s mnohými nosovkami (m, n, ng), napr.: Krušno a tesklivo zaznievala pohrebná pieseň zvona.

Vhodné je aj rýchle striedanie "m" a "n".

Dobrým tréningom na tvorenie lepšej zvučnosti je bzučanie. Pobzukávajme si jednotlivé tóny v pomalej časomiere melódie. Pery nesmú byť pevne zovreté, musia ostať uvoľnené.[56]

3.3.3 Poruchy zreteľnosti

Prejav sa môže stať viac alebo menej nezrozumiteľným vtedy, keď sú porušené niektoré miesta alebo orgány, ktoré sa zúčastňujú na artikulácii hlasu. Napríklad pri poruche rezonancie v nosohrtane alebo v nosovej dutine vzniká huhňavosť, fufnavosť, to jest hovorenie nosom. Nepríjemnou poruchou reči je rotacizmus, to jest nesprávne vyslovovanie hlásky r. Je to veľmi nepríjemná porucha, ak si uvedomíme, že v slovenčine sa prakticky v každom treťom slove vyskytuje hláska r.

Ešte nepríjemnejšia je šušlavosť, nesprávne vyslovovanie sykaviek. Nepríjemnejšia preto, lebo v slovenčine na 3 slová pripadnú 2 sykavky. Šušlavosť je najčastejšie dôsledkom porúch chrupu alebo dôsledkom nesprávnej artikulácie jazykom. Kapacizmus vzniká vynechávaním alebo nesprávnym vyslovovaním hlások k, g. Koktavosť je často zapríčinená aj psychickými dôvodmi.[57]

Vynikajúco by sme sa naučili artikulovať reč v škole pre hluchonemých. Tam sa usilujú presne artikulovať každú hlásku tak, aby akúkoľvek z nich bolo možné čítať z pohybov úst. Niektoré veľmi podobné hlásky sa ťažko čítajú z úst. Napríklad slovo fujavica niekedy čítali ako fucafica. No veľkým úsilím a námahou dosiahli, že sa dorozumeli na základe presnej artikulácie. V úsilí o správnu artikuláciu, čiže o zreteľnú reč, môžu byť vzorom každému rečníkovi. Hahn vraví, že v tejto veci pre rečníka platí pravidlo: "Pozornosť a sebadisciplína, lebo najčastejšou príčinou nezreteľnej reči je nedostatok usilovnosti a akási lenivosť. Usilovnosťou a cvičením dá sa dosiahnuť pekná, zreteľná reč."[58]

---

[56] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF, 1995, s. 276.

[57] Porov. PARDEL, T.: Pedagogická psychológia. Bratislava, SPN 1967, s. 184-188.

[58] HAHN, A.: Die Kunst des kirchlichen Vortrags. Gottingen : Verlag Vandenhoeck und Ruprecht, 1901, str. 45.

4 ORTOEPIA (SPRÁVNA VÝSLOVNOSŤ)

Správnou výslovnosťou sa zaoberá osobitná náuka - ortoepia. Náuka o krásnej výslovnosti sa volá kalilógia. Otázkami spisovnej výslovnosti so zreteľom na to, ktoré zvukové prvky možno zámerne využiť, aby pôsobili na poslucháča esteticky, lahodne, príjemne, sa zaoberá eufónia čiže náuka o ľubozvučnosti reči.

Rečníkovi nestačí iba literárne ovládať dnešnú slovenčinu. S tým by vystačil, keby prejav iba písal. Rečník si okrem literárnej formy slov, väzieb a viet musí osvojiť aj spisovnú výslovnosť. Nasledujúce podkapitoly sú prevzaté zo slovenskej gramatiky a štylistiky od viacerých autorov.[59]

4.1 Splývavá výslovnosť

Keď sa slovo končí samohláskou a nasledujúce slovo sa takisto začína samohláskou, obidve samohlásky sa vyslovujú splývavo. Napríklad: do_ohňa, na_oblaku, pri_otcovi, máme_už, sme_odišli, číta_a_píše, nechce_odísť. Nesprávne je vysloviť: na | obloku, pri | otcovi, do | ohňa, atď.

Keď sa slovo končí spoluhláskou a nasledujúce slovo sa začína samohláskou a niet medzi nimi prestávky, vtedy spoluhláska predchádzajúceho slova splýva vo výslovnosti so samohláskou nasledujúceho slova do jednej slabiky. Napríklad: v_obloku, od_oltára, bez_otca, sám_ostal, už_oddávna, atď. Nesprávne je vyslovovať; bes |otca, uš | ide, ot | oltára, atď.

Splývavá výslovnosť je v našom jazyku zákonitá, záväzná.

4.2 Výslovnosť samohlások

4.2.1 Dlhé a krátke samohlásky

Treba dbať, aby sa vo výslovnosti zreteľne odlišovali dlhé samohlásky od krátkych. Výslovnosť s nezreteľnou alebo zanedbanou

[59] Porov. KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava : SPN 1983, str. 47.Porov. tiež PAULÍNY - RUŽIČKA - ŠTOLC: Slovenská gramatika. Bratislava : SPN 1968. VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF, 1995.

kvantitou je neprípustná z hľadiska systému a okrem toho nie je ani estetická. Primeranú výslovnosť dlhých samohlások si musia osvojiť najmä príslušníci tých nárečí, v ktorých sa vyslovujú iba krátke samohlásky, ako napríklad vo východoslovenských nárečiach, na hornej Orave, na horných Kysuciach, na Horehroní. Odporúča sa čítať si texty prejavu nahlas. Všímať si v rozhlase, v televízii a v divadle reč tých, čo správne rozprávajú. Správna výslovnosť dlhých samohlások sa musí v našom prejave zautomatizovať.

Výslovnosť dlhých samohlások a dvojhlások trvá v slovenskom jazyku asi dva razy toľko, ako trvajú krátke samohlásky. Kto teda neprimerane predlžuje znenie samohlásky až tri či štyri razy, takisto sa dopúšťa jazykovej chyby. Predlžovanie výslovnosti dlhých samohlások spomaľuje reč, robí ju spevavou a uvádza ju do blízkosti akéhosi staromódneho kanceľtónu.

4.2.2 Samohláska "ä"

Samohlásku ä treba vo výslovnosti zachovávať tak, ako ju rešpektujeme pri písaní. Treba sa priučiť, ako ju máme vysloviť. Na príslušníkov tých nárečí, v ktorých samohlásky "ä" niet, sa nenalieha, aby ju vyslovovali ako širokú hlásku. Je prípustná výslovnosť "e", napríklad: meso, peta, petoro, svetý, atď. Nepripúšťa sa však výslovnosť: maso, pata, patoro, svatý, atď. Stojí však za to, aby rečník, ktorý nemá hlásku ä vo svojom nárečovom inventári, vedome sa ju naučil.

4.2.3 Dvojhláska "ô"

Túto dvojhlásku neslobodno nahrádzať dlhým "ó", ako napríklad stól, môžem, nôž, vôbec, atď. V skutočnosti sa táto dvojhláska skladá z veľmi krátkeho neslabičného "u" a z krátkej samohlásky "o".

4.3 Znelé a neznelé spoluhlásky

4.3.1 Znelá spoluhláska sa vysloví ako neznelá

Znelé spoluhlásky:
b v d ď dz dž z ž g h
Neznelé:
p f t ť c č s š k ch

a) Napríklad na konci slova pred prestávkou: hrad - hrat, plod - plot, mráz - mrás, mosadz - mosac, hľaď - hlať, mládež - mládeš, nehádž - neháč, mozog - mozok, boh - boch atď. "Pred prestávkou" znamená, že po spoluhláske nasleduje morfologická nula, ktorá nemá príznak znelosti, a preto sa znelá spoluhláska vyslovuje ako neznelá celkom tak, ako keby nasledovala neznelá spoluhláska.

Aj skupiny znelých spoluhlások "zg", "zd" a "žď" sa vyslovujú ako neznelé: dážď - dášť, drobizg - drobisk, drozd - drost, hviezd - hviest.

b) Na konci slova pred neznelou spoluhláskou nasledujúceho slova sa znelá spoluhláska tiež vyslovuje ako neznelá: pod Kriváňom - pot Kriváňom, teraz prišli - teras prišli, sneh sa topil - snech sa topil, ľad sa prelomil - ľat sa prelomil, atď.

c) Vnútri slova pred neznelou spoluhláskou odvodzovacej alebo ohýbacej prípony: rybka - rypka, záhradka - záhratka, povedzte - povecte, strážca - strášca, záväzky - záväsky, schôdzka - schôcka, ťažký - ťašký, vlhký – vlchký, atď.

d) Vnútri slova pred neznelou spoluhláskou koreňa: bezcenný - bescenný, rozkaz - roskas, odplata - otplata, predpoludním - pretpoludním, nadpráca - natpráca, podklad – potklad, atď.

e) Takisto aj v cudzích slovách: substancia - supstancia, subkomisia - supkomisia, absencia - apsencia, abstraktný - apstraktný.

4.3.2 Neznelá spoluhláska sa vysloví ako znelá

Neznelú spoluhlásku vyslovujeme ako znelú vnútri slova pred znelou spoluhláskou

a) odvodzovacej prípony "ba": mlatba - mladba, platba - pladba, liečba - liedžba, kosba - kozba, prosba – prozba, atď.

b) osobnej prípony rozkazovacieho spôsobu "me": leťme - leďme, plaťme - plaďme, straťme - straďme, liečme - liedžme, plačme - pladžme, učme sa - udžme sa, skúsme - skúzme, my sme - my zme;

c) v genitíve a datíve privlastňovacích zámen "náš", "váš"; nášho - nážho, vášho - vážho, nášmu - nážmu, vášmu - vážmu.

Na konci slova sa neznelé spoluhlásky a neznelé skupiny st, sk, sť, št vyslovujú ako znelé, ak nenasleduje prestávka.

a) pred samohláskou: vlak už odišiel - vlag už odišiel, akiste list ešte neprišiel - agiste lizd ešte neprišiel, most už postavili - mozd už

postavili, Ježiš odpovedal - Ježiž odpovedal, zbav nás zlého - náz zlého, a tak očakávali - a tag očakávali;

b) pred zvučnou spoluhláskou: ovos rastie - ovoz rastie, vták letí - vtág letí, sviec nám kúpili - sviedz nám kúpili, duch je ochotný - duh je ochotný, Ježiš riekol - Ježiž riekol, počuli sme - počuľi zme. Zvučné spoluhlásky sú: r, l, ľ, m, n, ň, j;

c) pred znelou spoluhláskou: koniec básne - koniedz básne, chlap do roboty - chlab do roboty, neuveď nás do pokušenia - náz do pokušenia;

d) výnimočne v slovách kde, sme, -kdy (nikdy): kde - gďe, nikde - ňigďe, dakde - dagďe. Spisovne sa však vyslovuje kto, proti nárečovému gdo, napr. nikto, dakto, niekto, hockto (nesprávne: ňigdo, dagdo, ňiegdo, hodzgdo).

4.3.3 Kedy sa neznelá spoluhláska neasimiluje?

V mnohých prípadoch vnútri slova pred zvučnými spoluhláskami sa neznelá spoluhláska neasimiluje za znelú, ale sa vyslovuje ako neznelá:

a) pred odvodzovacou príponou "v": žatva, dratva, mrkva, mŕtvy;
b) pred starou odvodzovacou príponou "m": písmo, pásmo, letmo;
c) pred inštrumentálnou príponou "-mi": chlapmi, bratmi, za smrekmi;
d) pred odvodzovacou príponou "n": jasný, lesný, letný, smutný, ručný, súkno, plátno, vápno;
e) pred starou odvodzovacou príponou "r": chytrý, mokrý;
f) pred starou odvodzovacou príponou "1": svetlý, závislý, závistlivý.

4.3.4 Neznelé "s"

Neznelé „s“ sa vyslovuje a píše takmer výlučne pred neznelými spoluhláskami: sčítať, schôdzka, skaziť, skúsiť, skrotiť, spáliť, spev, spevník, splácať, spomínať, spomienka, spôsob, spomaliť, spracovať, spytovať svedomie, stemnieť, stotožniť sa, spravidla, spočiatku, sprvu, skade, stade, spredu, sprava, spred.

4.3.5 Spoluhláska "v" sa vyslovuje ako "f"

Toto platí na začiatku slova pred neznelými spoluhláskami: včas - fčas, včera - fčera, vpád - fpád, však - fšak, všetko - fšetko, včela - fčela.

4.3.6 Spoluhláska v sa vyslovuje ako obojperné zvučné u

a) na konci slova pred prestávkou: spev - speu, otcov - otcou, slov - slou, domov - domou, cirkev - cirkeu, ústami prorokov - ústami prorokou, odpustenie hriechov - odpustenie hriechou, Pane svetov - Pane svetou, div - diu, vekov - vekou, pokoj Pánov - pokoj Pánou;

po slabičnom "r" sa zreteľne vyslovuje "u": prv - pru, krv - kru, obŕv - obŕu. Výslovnosť krú, prú alebo krf, prf je chybná;

b) vnútri slova po samohláske a pred spoluhláskou bez ohľadu na jej znelosť: dávno - dáuno, slávny - sláuny, hlavný - hlauný, pevné predsavzatie - peuné predsavzatie, spevník - speuník, zbav nás - zbau nás, pravda - prauda, krivda - kriuda, najnovší - najnouší, ovca - ouca, obrovský - obrouský, hnevlivý - hneulivý.

4.3.7 Záverové nesykavé spoluhlásky

T, d, ť, ď a polozáverové c, dz, č, dž na tvaroslovnej hranici pred sykavými s, z, š, ž, za ktorými nasleduje samohláska, sa asimilujú na zdvojené polozáverové sykavé spoluhlásky cc, čč: otca - occa, sudca - succa, svedčiť - sveččiť, predsa - precca, bohatší - bohaččí, sladší - slaččí, radšej - raččej, väčší - väččí.

4.3.8 Výslovnosť "dc"

Toto sa zjednodušuje na "c" v dvoch slovách: dcéra - céra, srdce - srce.

4.3.9 Výslovnosť spoluhlások d, t, n, 1

Dôležité je, aby sme mäkko vyslovovali spoluhlásky d, t, n, 1 pred samohláskami e, i a pred dvojhláskami ia, ie, iu: deti - deťi, leto - ľeto, spravodlivý - spravodľivý, na nebesiach - na ňebesiach.

Tvrdo sa vyslovujú iba v týchto prípadoch:

a) v slovách: jeden, hoden, žiaden, teraz, teda, vtedy, temer;

b) v ukazovacom zámene: ten, tejto, tej, tí, tie, onen, onej;

c) v tvaroch prídavných mien podľa vzoru "pekný" a "matkin"; peknej, pekní chlapci, matkinej, matkini synovia, matkine deti;

d) v predponách: predizba, nadísť, odísť, odinakiaľ, nadeň, podeň, predeň;

e) v slovách cudzieho pôvodu: komunizmus, magnetizmus, telegram, telefón, titan, študent, Martin, termín, idea, politika, platina, štatistika, matematika, dekan.

Pri typicky "náboženských" slovách anjel a evanjelium (a ich odvodenín) sa spoluhláska n správa, akoby za ňou nasledovala dvojhláska ie; vyslovuje sa mäkko: aňiel, archaňiel, aňielský, evaňielium, evaňieliové, evaňielik, evaňieliár...

4.4 Predložky

4.4.1 Slabičná podoba predložky "zo"

Predložka „zo“ sa vždy vyslovuje ako zo: zo strany na stranu, zo všetkých ľudí, zo zlého skutku, svetlo zo svetla.

4.4.2 Neslabičná podoba predložky "z"

Predložka „z“ sa vyslovuje pred znelými a zvučnými spoluhláskami a pred samohláskami ako znelé z: Boha z Boha, z nebies, z Márie Panny.

Pred neznelými sa asimiluje a vyslovuje sa ako neznelé s: a z Panny narodeného - a s Panny narodeného, čítanie z knihy Múdrosti - s knihy Múdrosti, Betlehem, z teba vyjde - s teba vyjde, z tvojej štedrosti - s tvojej štedrosti.

4.4.3 Slabičná podoba predložky "so"

Predložka „so“ sa vždy vyslovuje ako zo: so všetkými svätými – zo všetkými svätými, so silami všetkých svetov - zo silami všetkých svetov.

4.4.4 Neslabičná podoba predložky "s"

„S“ sa vyslovuje ako znelé z pred samohláskami a pred znelými a zvučnými spoluhláskami nasledujúceho slova: a preto s anjelmi – a preto z anjelmi, s darmi - z darmi, s bratom - z bratom, s radosťou – z radosťou, s matkou - z matkou, i s duchom tvojím - i z duchom tvojím.

Pred neznelými spoluhláskami sa vyslovuje ako neznelé s: s priateľom, s Kristom, s trónmi.

So zámenami sa vyslovuje "s" a "so" takto: so mnou, s tebou, s ním, s ňou, s nami, s vami, s nimi; ale už: so sebou - zo sebou, s mojím - z mojím, so svojimi - zo svojimi, s našimi - z našimi, s vašimi - z vašimi, s jeho otcom - z jeho otcom, s jej sestrou - z jej sestrou, s ich skutkami - z ich skutkami.

Výslovnosť zo mnou, z ním, z nami, z vami je nárečová a v spisovnom jazyku sa nepripúšťa.

4.4.5 Slabičná podoba predložky "ku"

Táto predložka sa nevyslovuje vždy ako gu. Porovnajme: k tebe voláme - g tebe voláme, poďte ku mne všetci - poďte ku mne všetci. V spojení s osobným zámenom mne sa asimilácia neuskutočňuje, vyslovuje sa ku. Všade inde sa vyslovuje v podobe gu; napr.: gu komu pôjdeme, g všetkým svätým, gu krížu svätému.

4.4.6 Neslabičná podoba predložky "k"

Samostatné „k“ sa asimiluje na znelé g pred samohláskami a pred zvučnými a znelými spoluhláskami: k oltáru - g oltáru, k otcovi – g otcovi, k Márii - g Márii, k dobrým skutkom - g dobrým skutkom, k zlému - g zlému.

Pred neznelými sa vyslovuje ako k: k stolu Pána, k Pánovi, k chrámovej bráne, k trónu, k ťažkej závislosti.

4.4.7 Slabičná predpona "zo"

Táto sa vyslovuje a píše vždy ako zo: zotrvať, zoslabiť, zoznam, zomrieť, zotrieť.

Nejestvuje teda pri tejto predpone výslovnosť ani písanie so.

4.4.8 Neslabičná predpona "z"

Predpona „z“ má neznelý variant "s" podľa zákona o asimilácii. Znelé "z" sa vyslovuje i píše, ak sa koreň slova začína

a) na samohlásku: zotrvávať, zobrazovať, zúčastniť sa;

b) na zvučnú spoluhlásku: zjednotiť, zložiť, zlúčiť, zmazať, zmluva, zmyselný, znášať, zrovnať, zrozumiteľný;

c) na znelú spoluhlásku: zbratať sa, združiť, zhovievavý, zhromaždiť, zviesť, zžiť sa, zďaleka, zľava, zrána, zdola, zhora, zrazu.

4.5 Asimilácia

4.5.1 Skupiny, ktoré sa asimilujú

Skupiny t, d, ť, ď, c, dz, č, dž, s, z, š, ž pred spoluhláskami sa asimilujú na c: svetský - svecký, detský - decký, bratský - bracký, ľudský - ľucký, bratstvo - bractvo, ľudstvo - ľuctvo, bohatstvo - bohactvo.

Skupiny ts, tš, dz, tč, dž, atď. sa bežne vyslovujú ako c, č, dz, dž na hraniciach slov a medzi predponou a koreňom:

a) pred samohláskou: keď som prišiel - ke com prišiel, pod zemou - po dzemou, pred žatvou - pre džatvou, od žialu - o džiaľu, pred časom - pre časom, otec so synom - ote dzo synom, predseda - preceda, nadšený - naččený;

b) pred spoluhláskou obyčajne ako c, č: predstaviteľ - prectaviteľ, pod stromom - poctromom.

4.5.2 Temné a jasné spoluhlásky sa asimilujú

Spoluhlásky temné ť, ď, ň, l, č, dž, ž a jasné t, d, n l, c, dz, s, z sa asimilujú na tvaroslovnej hranici a na hranici slov; oddialiť - oďďialiť, odtiahnuť - oťťiahnuť, odtiaľto - oťťiaľto, denne - deňňe, vinníkom - vinníkom, Anne – Anne.

V skupinách žs, šs sa nepripúšťa v spisovnom jazyku asimilácia na ss a ďalej ani zjednodušenie na s. Vyžaduje sa výslovnosť šs: mužský - mušský, božský - bošský, strážca - stráša. Len v nárečiach sa vyslovujú: muský, boský.

V správnej výslovnosti sa slová hanba, klenba, ženba vyslovujú ako hamba, klemba, žemba. Skupina zs pred spoluhláskou sa síce napíše, ale sa vyslovuje ako s: slová kňazský, víťazstvo, francúzsky vyslovíme: kňaský, víťastvo, francúsky.

5 LEXIKA – SLOVNÁ ZÁSOBA

Jednu kapitolu v rétorike treba venovať aj lexike - slovnej zásobe a výberu slov, ktoré si rečník zvolí pre svoj prejav. Je to činiteľ najdôležitejší a najzávažnejší. Slovo plní v jazyku viacero dôležitých funkcií:

1. nominatívnu
2. signifikatívnu
3. komunikatívnu
4. pragmatickú.

Preto slovo má v každom rečníckom prejave rozhodujúce postavenie. Je to najpresvedčivejší výrazový prostriedok, ktorý má rečník v konkrétnom rečníckom prejave k dispozícii na vyjadrenie svojich myšlienok.

Slovník jednoročného dieťaťa pozostáva z 3 slov, poldruharočné dieťa sa vyjadruje už pomocou 26 slov, štvorročné dieťa pozná 1000 slov, šesťročné 2000 slov, slovník priemerne vzdelaného človeka má rozsah (podľa vzdelania) od 7 000 do 13 000 slov (hesiel). Shakespeare vo svojich prácach uplatnil 23 000 hesiel, Goethe 20 000 hesiel, Puškin 21 000.[60]

Na bežné dorozumenie vystačíme s 500 slovami, no odborná prednáška potrebuje najmenej 2 000 slov. Čím je však slovná zásoba rozsiahlejšia, tým väčšie sú predpoklady na utvorenie štylisticky dokonalého prejavu. V Slovníku slovenského jazyka je asi 150 000 slov. Příruční slovník jazyka českého obsahuje viac ako 250 000 hesiel, Basic English 850 hesiel.[61]

Jazykové prostriedky (slová) tvoria spoločný súbor - slovnú zásobu a sú k dispozícii pri tvorbe i prednese rečníckeho prejavu. Musia korešpondovať s predmetom i funkciou (cieľom) rečníckeho prejavu. Dôležitým faktorom je individuálna slovná zásoba každého konkrétneho rečníka a jeho schopnosť využívať ju tak, aby prejav bol primeraný danej situácii, aby bol zrozumiteľný a efektívny.

Výber slov musí rečník odhadnúť podľa konkrétnej situácie (druh prednášky, zloženie poslucháčov a pod.) Keďže ide spravidla vždy

[60] Porov. KOELWEL, L.: Gepflegtes Deutsch. Leipzig 1963.
[61] Porov. MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970, str. 194.

o verejné, oficiálne vystúpenie, nespisovná lexika (familiarizmy, dialektizmy, slang a pod.) nie je vhodná.

5.1 Triedenie slov – štylistické hľadisko

Zaoberať sa slovnou zásobou možno z hľadiska štylistického, sémantického, spisovného, nespisovného a iných.

Zo štylistického hľadiska možno slovnú zásobu rozdeliť na štyri skupiny:

(1) neutrálna lexika
(2) hovorová lexika
(3) knižná lexika
(4) terminologická lexika.[62]

5.1.1 Neutrálna lexika

Ide o skupinu slov, ktoré vyjadrujú iba vecný logický obsah. V jazykovom prejave vyniká ich štylistická neutrálnosť a bezpríznakovosť. Voláme ich tiež nocionálne, resp. štylisticky bezpríznakové slová (kôň, kniha, čítať, biely, dvadsať, okolo a pod.)

5.1.2 Hovorová lexika

Ide o súbor slov, ktoré sa vyznačujú štylistickou príznakovosťou a ohraničenosťou. Ohraničenosť spočíva v tom, že hovorové slová sa používajú v spontánnej, nepripravenej, neoficiálnej komunikácii, medzi priateľmi, známymi, v rodinnom, resp. v úzko pracovnom kruhu (papkáč, ženáč, oprobovať...)

Charakteristické rysy hovorovej lexiky sú:

- hegemónia intonácie (S tebou je ale patália!)
- uvoľnenosť vetnej i kompozičnej skladby
- nedodržiavanie čistého štýlu pri výbere lexikálnych jednotiek
- porušovanie spisovnosti prejavu (nemäkčenie, resp. neodôvodnené mäkčenie, porušovanie dĺžky slabík, nárečové a slangové slová a pod.)
- silná substantivizácia (spodstatnenie) prídavných mien: napr. litrovka, káblovka, diplomovka, nočná, trvalá....

[62] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 21.

- časté používanie expresívnych výrazov (starký, zlatko, frfľoš....)

Z vyššie uvedeného by mal budúci rečník porozumieť, že používanie hovorových slov je v rečníckom prejave nevhodné.[63]

5.1.3 Knižná lexika

V písomnej podobe spisovného jazyka stretávame aj knižné slová, ktoré by v bežnej reči vyznievali vyumelkovane, neprirodzene. (Napr.: bázeň, šťastena, studnica, tkvieť, lkať a pod.)

Patria sem:

- kancelarizmy (lehota, položka, faktúra, splnomocnenie a pod.)
- žurnalizmy (kampaň, opozícia, veľmoc, rozvojový a pod.)
- exotizmy (šerif, mister, lady, kuli a pod.)
- poetizmy (vesna, luna, vzlyk, jarý, junák)
- biblizmy (spasenie, chrám, oltár, zatratiť, anjel, pokánie a pod.)

5.1.4 Terminologická lexika

Ide o takú skupinu slov, ktorá obsahuje odborné názvy (termíny). Je to teda súbor pomenovaní, ktoré zaručujú presnosť a jednoznačnosť vo vedeckom dorozumievaní. Z rétorického hľadiska je evidentné, že terminologická lexika sa používa iba v náučných, odborných prejavoch. Napr. v chémii: kyselina, zásada, uhličitan, oxidácia; v baníctve: šachta, štôlňa, hlušina; v teológii: kráľovstvo Božie, láska k blížnemu, milosť.

5.2 Slovná zásoba z hľadiska expresivity a emocionálnosti

Ide o súbor takých slov, ktorých predmetný význam sa dopĺňa citovým, resp. vôľovým zafarbením (emocionálnosť). Každý emocionálny prvok je súčasne expresívny, no neplatí to opačne.

Expresívnosť je taká zložka komunikujúceho prostriedku, ktorou podávateľ prejavuje svoju osobnosť, svoj vlastný postoj. Napríklad slovo jesť je nocionálne, ale papať je expresívum. Aj žrať je expresívne slovo. Od expresívnosti treba odlišovať emocionálnosť.[64]

Expresívne slová delíme na dve základné skupiny:

---

[63] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 23.

[64] Porov. MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970, str. 204.

(1) kladné (melioratíva, eufemizmy - predpona eu je z gréčtiny a značí dobro, blaho - napr. eunalgit, eufória, eucharistia, eukalyptus),

(2) záporné (pejoratíva, dysfemizmy).

5.2.1 Eufemizmy - slová s kladným zafarbením

- familiarizmy (starký, starká, môj, moja, zlatko a pod.)

- hypokoristiká, čiže laudatíva (lichotivé slová) - rodinné zdrobňujúce slová (mamička, Jožko, tetuška, ocko, miláčik a pod.)

- detské - maznavé slová (bacať, bakaný, buvať, havo a pod.)

Vo všeobecnosti platí, že melioratíva (vylepšujúce, čiže zjemňujúce slová, resp. eufemizmy v užšom zmysle) sú štylistické synonymá zjemňujúce drsnosť okolností: opiť sa (mať náladu), zomrieť (usnúť, odísť na večný odpočinok), je škaredý (nie je najkrajší).

5.2.3 Dysfemizmy

Záporné slová, pejoratíva (hanlivé slová, dysfemizmy) sú protipólom eufemizmov: chrapúň, darebák, čaptoš a pod., umrieť (zdochnúť), napiť sa (byť ožratý) a pod.

Patria sem i vulgárne slová: lotor, sviňa, zmija a pod.

Osobitné štylistické využitie majú:

- ironicky zafarbené slová: To je mi pekná vec! Ty si ale milý! a pod.

- žartovné slová: mokrá štvrť (hostinec), cibule (hodinky) a pod.

- posmešné slová: kikiríkať (hovoriť vysokým tónom) a pod.

Do expresívnej vrstvy slov patria i deminutíva (zmenšujúce, zdrobňujúce slová): nožík, guľka, kačiatko, dievčatko, ručička a pod. a augmentatíva (narastajúce, zveličujúce slová): domisko, psisko, chlapisko a pod.

Expresívnosť a emocionálnosť sa z rétorického hľadiska využíva predovšetkým pri zvláštnych (príležitostných, slávnostných) prejavoch, pretože vo všeobecných (náučných, odborných) by pôsobili nemiestne a rušivo.[65]

[65] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 25.

5.3 Spisovná a nespisovná lexika

Ak skupina slov má celonárodnú kodifikovanú podobu, hovoríme o spisovnej lexike (zem, voda, orať, tkať, sekera, otec, matka, škola a pod.) Inú skupinu slov (slová s ohraničeným používaním) možno pokladať za nespisovnú lexiku. „Ohraničenosť" používania súvisí vo väčšine prípadov so sociálnym, resp. regionálnym prostredím. Z hľadiska delenia ide o dialektizmy, slang, žargón, argot.

5.3.1 Dialektizmy (nárečové slová)

Na určitom území obyvateľstvo spontánne komunikuje jazykom, ktorý je funkčne vymedzeným štruktúrnym jazykovým útvarom. Je to územný (zemepisný) variant národného jazyka s vlastným zvukovým, gramatickým, slovotvorným a lexikálnym systémom (stredoslovenské, západoslovenské, východoslovenské nárečia). Napr. nahatý, daraz (voľakedy), fizola, švábka, grule, kompere...

5.3.2 Slang

Ide o skupinu slov, nespisovných výrazov národného jazyka používaných v súkromnom (neoficiálnom) prostredí, ktorým spontánne komunikuje obmedzený okruh ľudí, zaoberajúci sa tou istou činnosťou (študenti, vojaci, športovci, poľovníci a pod.) Najtypickejšie znaky:

- metaforizácia (zbaliť dievča, nahodiť sa, cmogať)
- deformácia formy slova (telka, slovina, učka)
- recesia (zhovadiť niekoho, cvakať, haxne)
- zmysel pre skratku (štipko, dovi, dopo)

5.3.3 Žargón a argot

Niečo podobné ako slang (z angl.) je jazykový útvar žargón a argot (z franc.) Žargonizmy používajú príslušníci tzv. vyšších vrstiev spoločnosti (aristokracia, lekári, profesori, mešťania a pod.) v snahe deklarovať i pomocou jazyka istú spoločenskú nadradenosť (a propos, grátis, vakácie, domine spectabilis, vaša magnificencia, vaša jasnosť a pod.) a argotizmy používajú nižšie (často deklasované) vrstvy spoločnosti, ktoré posúvaním významu slov chcú zmysel komunikácie utajiť pred inými: bachar, mukl, mani (peniaze), spievať (prezradiť)

a pod. Používanie spisovnej a nespisovnej lexiky z rétorického hľadiska je jasné. Ak ide o verejné a oficiálne vystúpenia, používanie nespisovnej lexiky nie je vhodné.[66]

5.4 Diferenciácia slovnej zásoby z historického hľadiska

Okrem skupiny slov, ktoré majú nadčasový charakter (časovo neutrálna lexika) existuje i skupina slov, ktoré možno klasifikovať na časovej osi. Ide o historicky príznakovú lexiku. Patria sem:

(1) archaizmy
(2) historizmy
(3) zastarané a zastarávajúce slová
(4) neologizmy.

5.4.1 Archaizmy

Archaizmy sú také slová, ktoré sa prestávajú aktívne používať. Namiesto nich existuje novšie („modernejšie“) pomenovanie: bunt - odboj, tinta - atrament, cvičba - cvičenie, bičík - sláčik, biednik - úbožiak...

5.4.2 Historizmy

Ak zanikla realita, ktorú slová označovali a prestávajú sa aktívne používať, nazývame ich historizmy: bíreš, hajdúch, toliar, boženík a pod.

5.4.3 Zastarané a zastarávajúce slová

Niekedy sa slová prestávajú aktívne používať preto, že majú novší („modernejší“) ekvivalent. Podobajú sa archaizmom i historizmom, niekedy s nimi priamo splývajú: kasňa - skriňa, ľadvie - obličky, gáža - mzda, paroloď a pod.

5.4.4 Neologizmy

Nové predmety, veci a javy si vynútili aj nové pomenovania. Neologizmami zostanú dovtedy, kým neprejdú do aktívnej slovnej

[66] Porov. MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970, str. 198.

zásoby. Potom stratia charakter novosti: internet, mobil, aspirín, televízor, anténa, rádio, mikrobus a pod.[67]

5.5 Triedenie slovnej zásoby zo semantického hľadiska

Asi 75 percent slov v slovenčine je monosémantických (jednovýznamových) a asi 25 percent polysémantických (mnohovýznamových).

5.5.1 Synonymia

Možnosť pomenovať jediný jav niekoľkými jazykovými výrazmi nazývame synonymiou. Ide o slová, ktoré majú rozdielnu zvukovú podobu, ale význam približne rovnaký, teda slová „rovnoznačné".

Rozoznávame: synonymické dvojice (hlúposť - nezmysel) a synonymické rady, zložité reťazce (tekutina - voda - minerálka).

Z iného hľadiska zase rozlišujeme synonymá sémantické (ísť, kráčať, chodiť) a synonymá štylistické - odlišujú sa štylistickým zafarbením - hovorovosť, knižnosť, historickosť (stroj - mašina, ničomník - lotor).

5.5.2 Homonymia - polysemia

Za homonymá pokladáme slová, ktoré majú rovnakú hláskovú podobu, no rozdielnu etymológiu (pôvod). Napr. stopky na ovocí a stopky - hodinky. Ak majú spoločný pôvod, ale významovo sa už natoľko rozišli, že dnes ich už nepociťujeme ako spolu súvisiace, hovoríme o polysémantických slovách, napr. pero (na písanie), pero (od sliepky), pero (na aute).

Rozoznávame trojaké typy homoným:

(1) Lexikálne (vlastné, pravé) sa zhodujú vo zvukovej a grafickej stránke vo všetkých tvaroch: zámok (na zamykanie, ale i druh stavby), čelo (časť hlavy, ale i hudobný nástroj), brána (vchod, ale i nástroj na „bránenie" pôdy), august (mesiac, ale i „šašo").

(2) Morfologické (gramatické, resp. homoformy) sa zhodujú rovnakým tvarom (formou), ale líšia sa gramatickými kategóriami: zľava

[67] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 25.

(podst. meno, ale i príslovka), otcov (príd. meno, ale i podst. meno), tri (číslovka, ale i rozkazovací spôsob slovesa).

(3) Fonetické (homofóny) sa líšia gramatickými kategóriami, zhodujú sa však vo výslovnosti (prúd-prút, plod-plot).

5.5.3 Antonymia

Zo sémantického a štylistického hľadiska sú zaujímavé i antonymá (opozitá), lebo napriek tomu, že označujú protikladné pojmy a predstavy, práve táto protikladnosť ich v istom zmysle spája: veľký - malý, biely - čierny, studený - horúci, žiť - umrieť.

Z toho je rečnícka figúra oxymoron - spojenie dvoch navzájom sa vylučujúcich pomenovaní. Napr. živá mŕtvola, chudobný boháč, choré zdravie, pekné svinstvo.

5.6 Používanie cudzích slov

Ak rečník pozná (a rešpektuje) intelektuálnu úroveň poslucháčov, prispôsobí používanie cudzích slov konkrétnej situácii. Je ak ide o odborno náučný prejav, cudzie slová majú svoje opodstatnenie. Ak ide o príležitostné, slávnostné, obradné prejavy, cudzím slovám sa treba vyhýbať.

Otázkou je, ako čítať cudzie slová. V origináli, alebo tak, ako sú napísané, po slovensky? Napr.: laser, manažment a pod. V súčasnosti sa požívajú obidve formy.

To isté platí i o používaní rôznych skrátenín, skratiek, značiek, značkových slov, ktoré sa v súčasnej dobe vyskytujú v čoraz väčšej miere. Ich používanie by nikdy nemalo viesť k nepochopeniu prejavu, v ktorom sa vyskytujú (sms, PhD.).

Toto rozčlenenie slovnej zásoby z rozličných hľadísk má svoje využitie vo figúrach rečníckej krásy, o ktorých bude reč neskôr.

6 VYUŽÍVANIE SLOVNÝCH DRUHOV A ŠTYLIZÁCIA

6.1 Syntax (vetná skladba)

Každý rečnícky prejav má svoj vlastný cieľ i funkciu. Pokiaľ ide o funkcie, za kľúčové možno pokladať tieto:

1. funkcia informačná (oznamovacia, všeobecná)
2. funkcia náučná (odborná)
3. funkcia výchovná (agitačná, apelačná, presvedčovacia)
4. špecifická (príležitostná) funkcia na základe konkrétnej udalosti.

Pri prejave nestačí dať si záležať iba na slovách, pretože reč nepozostáva iba zo slov, ale treba mať na mysli aj pravidlá, ktoré určujú vzťah medzi slovami. Sú to pravidlá vetnej skladby (syntax). Ako totiž zostarel slovný poklad, tak sa historickým vývojom zmenila aj vetná skladba.[68] Reč musí byť na úrovni doby, musí byť vecne správna, jadrná, líniovo jasná ako dnešná architektúra. Tu i tam môžeme pôsobivo zoskupiť slová, alebo ich zložiť do nezvyčajných súvislosti, aby z nich začalo sálať nové svetlo. Pôvab novosti je ozdobou dnešnej reči práve tak ako pôvab jednoduchosti. Ale pravidlá vetnej skladby sa musia zachovať.[69]

---

[68] Pavol z Tarzu pripomína Korinťanom: „Na cirkevnom zhromaždení radšej poviem päť zrozumiteľných slov, aby som aj druhých poučil, než desaťtisíc slov v cudzom jazyku“ (1 Kor 14, 19). Typickým štýlovým prostriedkom baroka bol vystupňovaný výraz, ktorý sa dosahoval pomocou viacnásobného vetného člena. Napríklad: „Najdobrotivejší Otče, nekonečne chvályhodná velebnosť Božia“ — alebo: „Najobľúbenejší, najdrahší a najmilší náš Ježišu, ty život náš, nádej naša, poklad náš a jediná láska duše našej“ (Modlitebník, Trnava : SSV 1927, str. 25). Texty, ktoré vznikli v okruhu mariánskej úcty, z veľkej časti pochádzajú z nemeckých stredovekých ľúbostných piesní, ktoré boli vo veľkej móde a boli pravdepodobne prevzaté z orientálnych panovníckych dvorov. K bežnému slovnému inventáru vtedy patrili slová útočište, ochrana, hrad, bašta, val, pevnosť, cimburie, veža. Dnes už nie sú také samozrejmé, lebo dnešné mesto vyzerá celkom ináč než stredoveká pevnosť. (Porov. KAINDLSTORFER, D.: Religiose Sprache in unserer Zeit. In: Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz 1970 s 1, s. 34 - 44.)

[69] Pred 20. storočiami Ježiš z Nazareta žil a pôsobil v maloroľníckom prostredí. Nepohyboval sa na dlažbách veľkomesta. Nepoznal akademickú pôdu teologickej fakulty v Alexandrii. Svoje posolstvo o kráľovstve štylizoval pre sféru roľníkov a kupcov. Priemyselný svet bol vtedy ešte neznámou veličinou. Pavol z Tarzu mal za úlohu odovzdať kresťanstvo v pohanskej mestskej kultúre. Preto uviedol do náboženskej reči kresťanstva nové slová - napríklad zo športu: aréna, štadión, bežec, pretekár; alebo z divadla, napríklad: obliecť si nového človeka, čo vzal z kostýmovania hercov.

Moderný prejav by mal byť v kontakte so súčasnou literárnou rečou. Lektor by mal čítať beletriu alebo slovenské preklady, ktoré sa vyznačujú peknou slovenskou dikciou, úvodníky a články dobrých autorov v novinách a časopisoch, aby si občerstvoval svoju reč a dopĺňal slovné bohatstvo. Postupuje pri tom tak, že pri čítaní si podčiarkne slová, väzby alebo vety, ktoré sa mu páčia, potom si ich vypíše a častejšie ich číta. Tak sa niektoré z nich dostanú do nášho slovného pokladu.

Slovné druhy poznáme viac z gramatického hľadiska. Tu sa nimi budeme zaoberať z hľadiska štylistického.

6.2 Substantíva

Podstatné mená sú obľúbené najmä v rečiach politikov a právnikov: vec sa dá na uváženie, záležitosť sa vezme na spracovanie, urobia sa zistenia, vyjadrí sa výraz poľutovania, vydajú sa nariadenia alebo rozhodnutia, urobí sa prieskum a vec sa postúpi na vybavenie.

Sú to substantíva končiace sa na -tie, -nie. Napríklad: „Obaja ministri dosiahli pri svojom rokovaní *konštatovanie* súhlasného *hodnotenia* v podstatných *rozhodnutiach*; len niektoré *opatrenia* budú potrebovať dodatočné *potvrdenia*.“ Je tu päť slovesných podstatných mien a všetky by bolo treba nahradiť slovesami.[70]

Prečo sa substantíva používajú tak často? Niektorí autori vravia, že žijeme v dobe konzerv. Aj v slovesných substantívach sloveso zamrzlo, stvrdlo, zafixovalo sa. Tento jav sa vysvetľuje psychologicky: prejavuje sa akási neistota toho, kto hovorí v substantívach. Ľudia, ktorí si nie sú istí svojou vecou, nenaučili sa ju, nerozumejú jej, inštinktívne si volia nepresný a iba približný spôsob reči, v ktorom prevládajú substantíva. Menovite slovesné substantíva dovoľujú myslieť na to, čo je iba

[70] V rétorike zapojenej do teológie ohlasovania treba rozlišovať (1) večne trvajúcu základnú štruktúru biblického praslova a (2) inkarnačný modus živého slova v štýlovom šate času. Slovo stalo sa telom a spravilo si stan medzi nami. Ježišov duch sa chce v každej dobe zaodiať živou rečou. Chce byť prítomný medzi nami naším spôsobom. Spôsobom čím dokonalejšie naším. Ako bolo telo historického Ježiša dokonale ľudské, tak má byť aj slovo kazateľa, v ktorom hovorí Duch osláveného Ježiša, dokonale ľudské. Ide tu teda o slovo dokonale časové a moderné, nielen pokiaľ ide o jeho výber, ale aj o jeho gramatický tvar a jeho postavenie vo vetnej skladbe, o jeho výslovnosť a intonáciu (Porov. SPIECKER, R.: Sprach und Stilprobleme der religiösen Verkündigung heute. In: Anima. Vierteljahrschrift für praktische Scelsorgen. Olten : Verlag Otto Walter AG. 1959, s. 373).

približné, zatiaľ čo sloveso by na tom mieste nútilo vyjadriť sa precízne. Sloveso udiera a triafa. Je ako sekera vrazená do klátika - rozštiepi ho. Sloveso je jednoznačnejšie než podstatné meno, preto sa musí starostlivejšie hľadať. V tom sa treba vychovávať a cvičiť.[71]

Väčšina rečníkov na to nemyslí a utieka sa k slovným reťazcom s genitívami a predložkami, ktoré radia za sebou. Zabúdajú, že takýmto spôsobom zdieľať myšlienky, znamená počínať si celkom primitívne. Je to iba jednoduchá adícia (pridanie). Asi toľko ako v počtových úkonoch sčítanie. Napríklad: Rozhodnutie o prípustnosti záznamu na zaistenie nároku na uprednostnenie nebolo týmto vyhlásením dotknuté.

Záľuba v substantívach súvisí aj s tým, že sa „zvedečtil" všetok náš život. Veda znamená abstrakciu, plán, organizáciu, a to na úkor života. Takým činom sa stáva svet stále abstraktnejším. Naša práca sa už menej vykonáva tým, že uchopíme vec, dotkneme sa jej rukou, pohybujeme ju silou svojich svalov. Namiesto toho obsluhujeme automat. Pracovné postupy sa stávajú abstraktnejšími. Tomu zodpovedá aj skutočnosť, že radšej používame neurčitý spôsob reči pomocou substantív, než konkrétny precízny pomocou slovies.

6.3 Slovesá

Zo štylistického hľadiska je sloveso jeden z najzávažnejších slovných druhov. Slovesá sú kolesá reči, zdravé bunky a vznešená hlava našej reči. Pritom treba zdôrazniť, že sloveso má byť v aktívnom tvare, pokiaľ je to len možné. Patrí to k namáhavým starostiam rečníka, že musí premieňať pasívne vetné konštrukcie v rukopisoch na aktívne.

Ak je sloveso v pasívnej forme, nepresne vyjadruje zdieľanie myšlienok, utvára hltateľnú slovnú kašu, časom sa stáva nestráviteľnou, ako pri spodstatnených slovesách.

Treba pritom brať do úvahy konkordanciu skutočného času s gramatickým. Skutočný čas je filozofická kategória, kým gramatický čas je vyjadrený pomocou slovesného tvaru. Tvary prítomného času sa využívajú na zmenu rytmu v rozprávaní, aby sa prijímateľovi celkom priblížil obraz deja. Volá sa to historický prézent (prítomný čas). Napr. „Keď raz kráčal popri Galilejskom mori, videl dvoch bratov, Šimona,

[71] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 144.

ktorý sa volal Peter a jeho brata Ondreja, ako spúšťali sieť do mora; boli totiž rybármi. I povedal im. Poďte za mnou a urobím z vás rybárov ľudí.“ (Mt 4, 18-19) Šikovný rétor to povie v prítomnosti: Ježiš kráča popri Galilejskom mori a vidí dvoch bratov: Šimona, ktorý sa volá Peter a jeho brata Ondreja spúšťať sieť do mora. Pracujú ako rybári. Hovorí im: Poďte za mnou, urobím z vás rybárov ľudí!

6.4 Prídavné mená

Pri prídavných menách sa dopúšťame chyby, že stereotypne zväzujeme dvojice podstatného a prídavného mena, ako keby sa boli spolu upiekli. Takým činom sa stáva naša reč hrudkovitou ako cesto, ktoré nie je dobre rozmiesené a reči chýba svižnosť. Napr.: rozhodujúci význam, oprávnený záujem, naliehavá záležitosť, nevšedný záujem, dôsledné plnenie úloh, pevná opora, nevyhnutný následok, účinná práca, konkrétna podoba, patričná pozornosť, špecifická zvláštnosť, nemalá miera, náročné úlohy.[72]

Keď to myslíme s rečníckym prejavom vážne, musíme poroztĺkať spečené slovné dvojice. Budeme používať len také prídavné mená, ktoré podstatnému menu pridávajú niečo, čo stojí za to.[73] V ktorejsi anglickej učebnici rečníctva sa odporúča: „Bez milosti usmrti svoje prídavné mená!“ A spomína sa pritom Clemenceauova anekdota, ktorou tento redaktor poučil svojho mladého kolegu: „Píšte krátke vety: podmet, prísudok, predmet, hotovo! Prv než napíšete prídavné meno, skočte sa ma opýtať, či je to potrebné. Pracujem o tri poschodia vyššie od vás.“ (Georges Benjamin Clemenceau, 1841 – 1929, francúzsky politik a novinár.)[74]

---

[72] Tieto zamrznuté šablóny sa našli na jednej strane denníka Hlas ľudu, 12.2.1970. Rovnako ľahko ich nájdeme v náboženskej tlači, napríklad: závratné výšiny, úpenlivé volanie, patričná príprava, nesmierna pokora, trpný pozorovateľ, veľkodušná láska, pevné predsavzatie, božský Spasiteľ, stále trvanie, ľubovoľný dym, isté útočište, nevyčerpateľný prameň, sladký Ježiš, mladá deva, snehobiela hostia, ochotná poslušnosť, prehojné milosti, každodenná skúsenosť, bolestné umučenie, skazený svet.

[73] V citáte z Katolíckych novín (číslo 12/1970) sa ku každému podstatnému menu stereotypne pridalo prídavné meno: „Jeho pozemský život, v ktorom sa odrážal život Božej lásky a milosrdného zmierenia nebeského Otca s hriešnym ľudstvom, bol jasným svetlom do starozákonnej neistoty a čistým prameňom, kde sa rodila bohatá nádej na pozemský pokoj srdca a večnú spásu duše.“

[74] Porov. http://sk.wikipedia.org/wiki/Georges_Clemenceau.

Treba teda používať iba také prídavné meno, ktoré na prvé počutie vytrhne podstatné meno zo záplavy podobností. Napriek tomu sa však často uspokojujeme s lacnými prídavnými menami, ako sú napr.: pekný, úchvatný, prekrásny, zriedkavý, podivuhodný, alebo najnovšie: báječný, príma, **senzi**, jedinečný. To všetko sú príliš všeobecné označenia, ktoré sa dajú storako chápať, čo vyplýva aj z toho, že sa môžu mnohorako zamieňať. Naše prídavné mená by mali byť nezameniteľne konkrétne. Ináč sa prídavného mena radšej zrieknime. Musíme vypozorovať, čo nám prichodí na jazyk ako šablóna alebo klišé a uchrániť sa toho. Keby sme si to hlbšie všímali, zbadali by sme, že všetko sú to slová, ktoré majú chuť ako otvorené pivo na druhý deň. Podobajú sa ošúchaným, ochytaným peniazom, na ktorých sa už nedá rozpoznať hodnota. Spôsobujú **neostrosť** v reči podobne ako je neostrá fotografia, keď sa správne nenastaví vzdialenosť. Tak vzniká reč všeobecná, konvenčná, ktorá sotva niekde zapôsobí.[75]

6.5 Mŕtve slová a superlatívy

Profesor Dietmar Kaindlstorfer z Linzu upozorňuje, že slová majú, rovnako ako človek, svoj vývoj a svoje dejiny a môžu aj zomrieť.[76] Smrť istých slov možno konštatovať podľa ich izolácie a podľa toho, že nemajú vzťah k iným pojmom. Názorne povedané: Kto povie „štekať", myslí na psa. Takéto „spolumyslenie" jestvuje pri všetkých pojmoch. Ale pri tých, čo sú zabalzamovanými mŕtvolami, nie. Také slová majú nanajvýš vzťah k iným mŕtvo1ám, nijako však nie k reči dnes žijúceho človeka, ktorou sa myslí a žije. Visia jednoducho vo vyprázdnenom rečovom priestore.

Napríklad izolovaným výrazom je „milosť". Súvisí s právnickou rečou „žiadať o milosť" a s prestarnutým oslovením „Vaša milosť". Karl Rahner sa preto pokúša nahradiť ho slovom „priazeň", čiže takým slovom, ktoré má „sídlo v živote". Aj grécky výraz „charis" i latinské

[75] Porov. STURM, W.: Sprache in der Zeit-Zeit. In: Der Sprache, in Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1963, s. 158 - 186. s. 158 - 186.

[76] Niektoré z mŕtvych slov sa však v teológii zabalzamovali a používajú sa ďalej. „A tak môžeme v cirkevnej reči počuť také slovo, ktorému už prestalo biť srdce. Toto telo bez srdca žije ešte ďalej a nárokuje si pozornosť, vážnosť, úctu pre to, čím bolo voľakedy, a pritom už dávno umrelo do prázdnej abstrakcie, do prostého klišé." (BLEI, F.: Das grosse Bestiarium der modernen Literatur)

slovo „gratia“ totiž pôvodne živo súviseli so systémom reči. Až v neskoršej epoche sa tieto výrazy odcudzili životu. Aby sa objasnilo, čo sa vlastne pri použití týchto slov myslí, musel vzniknúť vysvetľovací aparát.[77]

Čo sa týka superlatívov, poslucháči už dávno otupeli na to, aby reagovali na superlatívy, ktoré rečníci používajú nadmieru. Preto treba vyškrtať aspoň polovicu superlatívov z nášho rečového prejavu a hneď bude štylizácia živšia. Veď Francúzi hovoria, že superlatív je pečaťou hlúpych.

6.6 Vlastný štýl

Rečník je povolaný k vlastnému, osobnému stvárňovaniu. Mať štýl, znamená seba samého zjaviť, ukázať. Ten nemá nijaký štýl, komu chýba schopnosť alebo odvaha na vlastné stvárnenie. Dnes ľudia lačnejú po ingredienciách osobného rázu v prejave. Podľa Longhayeho je práve v tom skryté tajomstvo prejavu. Vraví: „Najdôležitejšie je hovoriť tak, ako to zodpovedá každému osobne, hľadať svoj vlastný štýl v svojom vlastnom duchu a v svojom vlastnom srdci... Musíme vyrieknuť sami seba, svoje myšlienky a city, a to v osobnej forme, ku ktorej nás ženie až do konca uskutočnené premýšľanie. Týmto činom budeme azda menej skvele, ale lepšie hovoriť.“ Na konci je vhodné pripomenúť myšlienku profesora Lichtenberga, ktorý povedal: „Vo svete sa dbá na dobrú štylizáciu reči. Čiernu kávu nikto neponúka v pohári na víno. Bol by to biedny nápoj; mäso, ktoré sa na stole krája nožnicami, nie je chutné; rovnako nie je štýlové, keď vám niekto natiera maslo na chlieb starou, hoci čistou britvou“[78].

[77] Rovnako namáhavé vysvetľovanie potrebujú výrazy: dedičný hriech, očistec, odpustky. Rušivú dvojúlohu má výraz „svätý otec“. Niekedy ním označujeme Boha, inokedy pápeža. Výraz „litánie“ postupne nadobudol negatívny významový odtieň. Negatívny zmysel slova litánie pochádza najskôr z toho, že ani formulácie „veža zo slonovej kosti“ a „túžba výšin večných“ nemajú vzťah k svetu človeka, ktorý sa modlí.

[78] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbücher. Zv. 1443. 1962. s. 125.

7 REČNÍCKA KRÁSA

Medzi elementy krásy patrí symetria, harmónia, dokonalosť, jednota v mnohorakosti častí, život a pohyb. Reč vystrojená takýmito prvkami vyznieva pre poslucháčov ako príjemný duchovný pokrm, ktorý zaháňa ľahostajnosť, nezáujem a zmierňuje odpor. Teória krásy nie je len záležitosťou estetiky, výtvarného či hudobného umenia, diela stvorenia, ale aj literárneho a rečníckeho prejavu.

Augustín, ktorý podrobne študoval rétoriku a neskôr bol jej učiteľom napísal: „Ľahko zavedieš človeka, kam chceš, ak je potešený krásou tvojho prejavu. Nikoho nepohneš, keď mu je nepríjemné počúvať ťa. Preto chceme, aby nás ľudia počúvali nielen pre našu rozumnosť, ale aj pre krásu našej reči.“[79]

Rovnako sa vyslovuje František Xaverský: „Presvedčíš, o čom chceš presvedčiť, ak ťa majú radi tí, čo ťa počúvajú. A keď si nikoho od seba neodpudíš, mnohých privedieš k Bohu.“

Ambróz o tom hovorí podobne: „Je veľmi ťažké, aby ľudia ochotne počúvali toho, koho nemajú radi, hoci ohlasuje pravdu.“[80]

Ukazuje sa, že môžeme, ba dokonca musíme sa v svojej reči riadiť prastarou axiómou: Ut veritas placeat (aby sa pravda páčila). Na dosiahnutie tohto cieľa je viac prostriedkov. Jedným z nich je využívanie figúr rečníckej krásy, ktoré vznikajú prenášaním pomenovaní na základe podobnosti, funkčnosti, vecnosti, protikladnosti, resp. na základe zosobňovania, oživovania, na základe istej „súvzťažnosti“ a pod. Tak dosiahneme nové významové spojenia.

7.1 Všeobecné zásady rečníckej krásy

7.1.1 Maľované partie

Niektoré úseky reči by mali byť vykresľované akoby maliarskym štetcom, názorne, príjemne, ľahko, aby sa myseľ nenamáhala, aby si človek odpočinul od usudzovania, aby sa uvoľnil jeho rozum a namiesto namáhavého sledovania, podporovaného vôľovou koncentráciou, aby nachvíľočku nastúpilo pokojné, príjemné, oblažujúce a uvoľnené

[79] AUGUSTÍN, A.: De doctrina christiana, l, 4, c. ll.
[80] AMBRÓZ : Epist. 2, 1-7. In: Patrologia Latina 16, 845-881.

zbieranie vnemov, akoby poslucháči stáli pred pôvabným obrazom, alebo hľadeli na hviezdnatú oblohu, či na záhon ruží. Na tento cieľ slúžia príklady, podobenstvá, krátke rozprávania, rečnícke maľby, prosopoie (fictio personarum - neživé veci predstavovať ako živé).[81]

7.1.2 Vznešené miesta

Vznešené miesta v reči sú tie, ktoré človeka povznášajú a vzbudzujú v ňom obdiv, úžas, bázeň, úctu a vyvolávajú v ňom istý druh slasti. Rečník sa ich zmocní tak, že predstaví poslucháčom nejaký predmet impozantnej veľkosti alebo majestátnej sily.

Napríklad pohľad na šíre more, na veľké hory, na hviezdnaté nebo, na cédre, ktoré sa týčia do výšin, na majestátne ticho veľkého lesa, na veľkosť ľudského ducha, na heroizmus čnosti, na udatnosť vojakov, na mohutné veľchrámy, na impozantné sochy, na silu ľudského génia, na lety do vesmíru, na Božiu silu a moc, ako sa prejavuje vo vesmíre, na nekonečnosť Božieho milosrdenstva.

7.1.3 Novosť pohľadu

Myšlienky a predmety, o ktorých hovoríme v prejave, samy osebe spravidla nikdy nie sú nové. Ale poslucháčom môžeme ponúknuť nové pohľady na nadčasové pravdy, aby sme v nich prebúdzali nové predstavy a dojmy. Na túto požiadavku už dávno upozornil Hieronym, keď povedal: „In vetere via novam semitam quaerimus, ut nec eadem sint, et eadem sint." (Na starej ceste hľadáme nový chodník, aby to nebolo stále to isté a zároveň, aby to bolo to isté.)[82]

Aj najkrajšia krajina stratí niečo zo svojho čara, keď ju turista bude smieť pozorovať vždy iba z jedného miesta. Keby sa mu však umožnilo, aby mohol prejsť krajinou vždy novými a novými smermi, tie isté lesy, hory, údolia a potoky uvidí zakaždým z iného pohľadu, v novej zostave, v nových kontrastoch. Takáto zmena mu stále poskytuje nový pôvab.

---

[81] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 59.
[82] SCHLEINIGER, N: Das kirchliche Predigtamt. Freiburg im Breisgau 1866. str. 349.

7.1. 4 Zarámovať

Obraz môže byť akokoľvek krásny, no v očiach diváka bude až vtedy hodnotený ako krásny, keď ho uvidí priliehavo zarámovaný. Kým je bez rámu, jeho krása sa dosť dobre nevníma. Podobne treba zarámovať aj témy menšieho významu do sféry vyšších myšlienok, ktoré ich krásu umocnia. Napríklad, keď hovoríme o záchrane po zemetrasení (obraz), nezabudneme pritom na veľký princíp lásky k človeku (rám). Alebo výklad cestných pravidiel (obraz) prezentujeme ako prejav starostlivosti štátu o blaho občanov (rám).

7.2 Konkrétne figúry krásy

7.2.1 Metafora (nepriame pomenovanie)

Je to častá, bohatá a príjemná rečnícka figúra. Metaforein znamená prenášať. V jazyku to znamená preniesť význam pomenovania jednej veci na druhú na základe podobnosti.[83] Napríklad namiesto výrazu mladosť povie sa jar života. Z výrazu jar života môže každý vytušiť význam slova mladosť. Metafora prepožičiava abstraktným pojmom farbu a tón, viditeľným veciam dodáva príťažlivé črty a namiesto čírej myšlienky podáva obraz. Dobrý rečník nesmie metaforu ignorovať.

Príklady: aká záplava slov na púšti myšlienok...

svetlo pravdy,

lúč nádeje,

oheň mladosti,

slepota srdca,

krehká nádoba tela,

hlava rodiny.

Pri používaní metafory sa vyžaduje jasná analógia, jasná príbuznosť medzi termínmi porovnania. Keď poslucháč iba ťažko môže vystihnúť príbuznosť, metafora sa pre neho stáva rébusom.

Existuje niekoľko druhov metafor:

(a) vecná metafora vzniká na pri použití rovnakých slov na označenie rôznych vecí: kohútik (zviera aj časť vodovodu), koleno (časť ľudského tela i potrubia), krídlo (časť domu i druh klavíra).

---

[83] Slovník slovenského jazyka II. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1960, str. 137.

(b) funkčná metafora vzniká na základe „funkčnej“ príbuznosti: vrták, červík (človek s podobnými vlastnosťami), kanál (rozhlasový, televízny), zametač (obranca vo futbale).

(c) personifikácia (zosobňovanie): liek pomáha, husle plačú, plamene šľahajú a pod.

(d) animizácia (oživotnenie): pštrosia politika, zajačie úmysly, labutia pieseň a pod.

Personifikácia a animizácia sa niekedy nedajú rozoznať. „Mesiac tancoval na vode ako rozkrútený tanier...“ „Tenučko zapišťal vietor a odletel.“

7.2.2 Metonymia (prenesenie názvu)

Ide o nepriame (prenesené, obrazné) pomenovanie na základe „súvzťažnosti“, resp. asociatívnej súvislosti. Ide o prenesenie názvu jednej veci na druhú na základe vecnej súvislosti.[84] Napr. namiesto výrobku sa povie názov materiálu: oceľ namiesto meč; namiesto kanón – hrmiaci kov, namiesto prsteň - kúpiť si zlato. Majstra možno metonymicky pomenovať podľa jeho nástroja: dláto namiesto sochár; pero namiesto spisovateľ.

Namiesto označenej veci použijeme jej znak: mier = olivová ratolesť; rímska armáda = rímsky orol. Vec, dielo alebo miesto zastupuje autorstvo alebo obsah, napríklad: Kúpil si Hviezdoslava (jeho knihu). Nitra vítala pútnikov (obyvatelia Nitry vítali pútnikov).

Namiesto príčiny sa vysloví účinok: z oblakov spŕchlo požehnanie, zložil ruky do lona (prestal pracovať), zavrel oči (zomrel).

Na základe metonymie vznikli i viaceré miestne názvy ako napr. Tesáre, Štitáre a pod.[85] Metonymický charakter má i opisné pomenovanie charakterizujúce istý jav zvýraznením jeho najtypickejších vlastností: mesto pod Zoborom, hádzať polená pod nohy, krajina pod Tatrami a pod.

7.2.3 Alegória (obrazný dej)

Metafora sa niekedy rozširuje na dokonalý obraz, pričom vzniká alegória. Napríklad v príhovore študujúcej mládeži: Len čo ste vstúpili

[84] Slovník slovenského jazyka II. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1960, str. 139.
[85] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 26.

do tohto sveta ako do mohutného prúdu, začala sa vaša plavba na lodi. Svet je rieka, šťastie je vietor, telo je loď, duša je lodivod, nebezpečenstvá smrti sú úskalia, večnosť je prístav. Tam smeruje naša plavba.

Alebo: „Zdá sa mi, že vidím strom zmietaný víchrom. V každej chvíli opadávajú listy. Daktoré odporujú viacej, iné menej. Keď podaktoré pretrvajú búrku a udržia sa na strome, príde zima a pod jej dychom uvädnú aj tie, všetky opadnú. Hľa, to je ľudský život. To je strom života.“[86]

Alebo Nirschl: „My, ľudia, všetci stojíme na pôde večnosti. Prúd času plynie vedľa nás a kým svieti slnko nášho života, náš tieň padá do zrkadliacej sa hladiny času, ale my sami náležíme večnosti. Tak ako muž, ktorý stojí na brehu rieky, neponáhľa sa spolu s jej vlnami, ale iba jeho obraz sa odzrkadľuje vo vode, takisto sa človek krátku chvíľu odzrkadľuje v hladine času v časných veciach, ale sám náleží večnosti. Keď zapadne slnko jeho života a nastane tma smrtonosnej noci, zmizne v hladine času jeho obraz, s ktorým sa vlny cez hodiny a dni a roky pohrávali, a on sám zostane stáť na pôde večnosti, na ktorej je jeho postavenie. Z tejto príčiny pravé šťastie človeka nespočíva v čase, ale vo večnosti, jeho pravý život a účinkovanie na zemi má byť zamerané na večnosť.“[87]

7.2.4 Synekdocha (zamieňanie)

Osobitným druhom metonymie je synekdocha. Ide o prenesené (obrazné) pomenovanie na základe „zamieňania“:

- časti za celok (pars pro toto): požiadať o ruku, mať strechu nad hlavou, moja noha tam viac nevkročí a pod.
- celku za časť (totum pro parte): Bratislava plesá
- druhu za rod: darovať ružičky, zarobiť groše
- rodu za druh: zviera sa trápilo
- jednotné číslo za množné a naopak: žiak sa musí učiť, Nitra dala gól, prišiel Turek na Slovensko

[86] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Universum 1946, str. 151.

[87] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herdersche Verlagshandlung 1905, str. 231.

7.2.5 Hyperbola (zveličenie)

Je to zveličenie, preháňanie bez toho, aby poslucháčov uvádzalo do omylu. Cieľom je ostrá kresba. Napríklad: To bolo peklo! (Nemyslí sa skutočné peklo.)

Iný príklad - Cicero o Pompejovi: „Kde sa našiel taký muž, alebo kde by sa mohol taký nájsť, čo by bol mal väčšie vojenské skúsenosti ako on? On vyhral viacej bojov, ako iný napočítal, dobyl viacej provincií, ako iný prešiel."

7.2.6 Litotes (dva zápory)

Je dvojnásobný zápor, ktorý zdanlivo zoslabuje ideu, ale v skutočností jej dodáva silu (nemožno nesúhlasiť). Pod závojom popierania nápadne nastoľuje afirmáciu (potvrdenie).

Napríklad: Nemôžeme dnes nespomenúť veľké zásluhy tohto spolku v národnej a buditeľskej činnosti...

Pastier vo Vergíliovej básni vraví o sebe: „Nie som taký nepekný."

Alebo: Naša jubilantka už nie je z tých najmladších...

Nie je to práve najkrajší kút Slovenska.

7.2.7 Perifráza (opisné vyjadrenie)

Ide o výraz pozostávajúci z viacerých slov použitých namiesto priameho jednoslovného pomenovania. Je to opisné vyjadrenie.[88]

Namiesto príslovky „rozhodne" sa použijú výrazy: „stoj čo stoj", „za každú cenu", „aj čo by sekery padali". Namiesto pomenovania „mládež" použil Kalinčiak perifrázický výraz „potrimiskovia, čo sa sotva z vajca vykľuli."[89]

Namiesto „pápež" - nástupca toho, ktorému Ježiš povedal: „Ty si Peter, skala."

Namiesto „smrť" sa povie „v posledných okamihoch, ktorým nevyhnutne ide v ústrety každý Adamov potomok, v ktorých sa celý viditeľný svet prepadáva pred nami do tmavej noci ako vyhasínajúci meteor..."

---

[88] Slovník slovenského jazyka III. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1960, str. 57.

[89] IVANOVA - ŠALINGOVÁ, M: Štylistika. Bratislava : Obzor 1965, s. 201.

7.2.8 Alúzia (narážka)

Spočíva v tom, že nejaká vlastnosť sa označí menom osoby, ktorá sa vďaka nej stala známou. Musí to však byť všeobecne známa osoba alebo udalosť. Napríklad: blúdiacim ponúka Ariadninu niť; pretrpel Tantalove muky; má srdce milosrdného Samaritána; predal ho za judášsky groš; dostal sa tam ako Pilát do kréda.

7.3 Čo je proti rečníckej kráse?

7.3.1 Nesprávnosť slohu

Rečník sa musí vyvarovať nesprávnych gramatických konštrukcií a nesprávnej vetnej výstavby textu. Teoretici rečníctva tvrdia, že jazyková nesprávnosť niekedy poškodí prejav viac, ako neprimeraná myšlienka alebo nesprávne dokazovanie. Priestupky proti spisovnej norme si nesmie rečník dovoliť ani preto, že už školské deti za ne trestajú pätorkami. Pri pochybnostiach, či je niektorý výraz správny, musíme si už pri písomnej príprave vyhľadať odpoveď v slovníku alebo v Pravidlách slovenského pravopisu.

7.3.2 Kakofónia (škaredé zoskupenie hlások)

Sulzers vo svojej Teórii o príjemnom znení reči uvádza, že ucho je na chyby citlivejšie než oko. Nepríjemná zvuková stavba reči pôsobí na človeka silnejšie ako napríklad nepríjemné postavy alebo farby v obraze.[90]

Proti náležitej eufónii sa prehrešuje rečník, ktorý sa už pri písomnej príprave nevyvaruje ťažko vysloviteľných slov. Neodôvodnene netreba používať slová alebo výrazy, v ktorých sú nahromadené spoluhlásky. Napríklad "strč prst skrz krk", "nepoškvrniť", "skrze" alebo "zmrzlina". To je hrubá kakofónia. K eufónii reči prispieva, keď vzniká priaznivý pomer medzi spoluhláskami a samohláskami.

[90] Porov. HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas, reč, sluch. Praha : Česká grafická únie 1947.

7.3.3 Ukazovacie zámená

Nevhodné je stereotypné umiestňovanie ukazovacích zámen pred podstatnými menami, napríklad: to rozhodnutie toho riaditeľa, ktorý na tom zasadaní...

7.3.4 Parentéza (zbytočné vsuvky)

Harmonickú jednotu vety narúšajú rozličné vsuvky, napríklad: „Odstráňte vášne, ziskuchtivosť, nespravodlivosť, ktoré sú hlavnými príčinami občianskych zmätkov, a pokoj a mier zavládne v obci!“ Jednoduchšie je povedať: „Odstráňte vášne, ziskuchtivosť, nespravodlivosť, a pokoj zavládne v obci!“ V prvom prípade sa vloženou vetou porušila pôvodná harmónia. Najväčším nepriateľom harmónie sú práve zbytočné vsuvky a zbytočné slová, ktoré síce rozvinú jeden vetný člen, ale narušia rovnováhu súvetia. Pravidlo krásy rečového štýlu znie: V rozumnom harmonickom striedaní krátkych viet a dlhších periód je očarujúca krása štýlu.

7.3.5 Porušovanie princípu harmónie

Harmónia slohu znamená: mať zmysel pre rytmus vety. Vety máme vyrovnávať a slová združovať tak, aby nepôsobili na sluch neľubozvučne, lež naopak, aby vo svojich kadenciách vyznievali takmer ako príjemná hudba. Harmónia slohu sa dotýka celých viet aj slovných skupín. Každá veta, i celkom jednoduchá, podlieha zákonu harmónie. Slovenčina dovoľuje pomerne voľne zoskupovať slová vo vete, a pritom zachovať približne ten istý zmysel vety. Napríklad: „Včera som v lese videl krásneho jeleňa.“ „Videl som včera v lese krásneho jeleňa“. „Krásneho jeleňa som včera videl v lese.“ Cítime však, že najkrajšie vyznieva prvá veta, v ktorej je tzv. neutrálny slovosled.

7.3.6 Podobne znejúce slová

Vedľa seba neslobodno klásť rovnako alebo podobne znejúce slová, napríklad: Zaiste ste stenali pod ťarchou rán. Vzal si si silou svojich ramien, koľko si vládal. Splnil si si síce úlohu, ale... Na záver treba povedať, že rečníckej kráse bude rozumieť ten, kto si bude všímať iných rečníkov a odhaľovať jednotlivé prostriedky na jej dosiahnutie.

8 FIGÚRY REČNÍCKEJ PÔSOBIVOSTI

8.1 Druhy prejavov

Už počas prípravy rečníckeho prejavu je nevyhnutné, aby si rečník uvedomil, o aký druh rečníckeho prejavu ide. Na základe funkcie rozdeľujeme prejavy na:

(a) všeobecné (vecné, informačné, pracovné, resp. odborno-náučné);

(b) zvláštne (príležitostné, slávnostné, obradné).

Ak ide o všeobecné rečnícke prejavy, treba rešpektovať predovšetkým funkčno-situačné okolnosti. Znamená to výber takých jazykových prostriedkov, aby podporili objektívnosť, logickosť a vecnosť prejavu. Slovná zásoba slovenského jazyka je dostatočne bohatá na to, aby umožnila rečníkovi vybrať slová, pojmy a výrazy, ktoré sú v plnej miere v súlade s uvedenými požiadavkami.

Treba rozlíšiť používanie jazykových prostriedkov nocionálnych (pojmových) od expresívnych (vyjadrených citovým podfarbením). Zásada, že expresívne a emocionálne podfarbené výrazy do odborno-náučných prejavov nepatria, platí takmer bez výnimky. Pôsobili by neprimerane, nefunkčne a rušivo.

Ak ide o zvláštne rečnícke prejavy (slávnostné, príležitostné, obradné), hlavným kritériom pri výbere jazykových prostriedkov sa stáva sugestívnosť (pôsobivosť) a emfatickosť (citové pohnutie, vzrušenie). Ide teda o špecifické prostriedky presvedčivosti, pútavosti, príťažlivosti a istý stupeň citového pohnutia.[91]

Vysokou mierou sugestívnosti disponujú najmä:

(1) opakovanie a hromadenie jazykových prvkov

(2) gradácia

(3) emfatické prostriedky.

8.2 Opakovanie a hromadenie jazykových prvkov

Opakovaním (recidívou) a hromadením slov sa vyznačuje veľa rečníckych jazykových prostriedkov. Rečník sa musí rozhodnúť pre tie,

[91] Porov. Porov. MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970, str. 231. Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 35.

ktoré pokladá za najprimeranejšie vzhľadom na adresáta rečníckeho prejavu. Ukazuje sa, že spomínanú funkciu môžu úspešne plniť najmä: anafora, epifora, tautológia, dilógia, pleonazmus, epizeuxa, epanados a iné.[92]

8.2.1 Anafora

Opakovanie toho istého výrazu na začiatku niekoľkých viet za sebou sa volá anafora. Napríklad Cicero opisuje Pompejovu vojenskú udatnosť takto: „Svedkom je Itália... Svedkom je Sicília... Svedkom je Afrika... Svedkom je Gallia... Svedkom je Hispánia... Svedkom je opäť a často Itália... Svedkom sú všetky kmene a národy a napokon všetky moria.“[93]

Iný príklad: - Kiežby sme sa o rok opäť stretli. Kiežby náš jubilant bol opäť medzi nami. Kiežby bol rovnako zdravý, svieži, veselý.

8.2.2 Epifora

Ak ide o opakovanie toho istého výrazu na konci niekoľkých viet za sebou, je to epifora. Napríklad: „Kto zatváral továrne? Boháči. Kto vyhnal ľudí na ulicu? Boháči. Kto zavinil, že ľudia umierali hladom? Boháči.“ [94]

Iný príklad: - Čo je dnes veľmi aktuálne takmer pre každého? Peniaze. Čo je najväčšou túžbou mnohých? Peniaze. Čo je príčinou nejedného nešťastia a tragédie? Peniaze.

8.2.3 Komplexia

Opakovanie, pri ktorom viaceré vety začíname a končíme tým istým slovom, je komplexia. Napríklad Flechier kázal o svätom Jozefovi takto: "Keď sa bojí, tak je to pre osobu Ježiša Krista. Keď si niečo želá, tak je to pre potreby Ježiša Krista. Keď trpí, tak preto, že miluje Ježiša Krista."[95]

---

[92] Porov. Porov. STANČEK, Ľ.: Homiletika Jozefa Vrableca. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997, str. 138..

[93] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905. s. 238.

[94] HOLMAN, J.: Malá príručka pre rečníkov. Bratislava : Nakladateľstvo Epocha 1970. s. 87.

[95] KIEFFER, G.: Predigt und Prediger. Paderborn : Ferdinand Schoning 1924. s. 234.

8.2.4 Chiazmus

Krížové umiestnenie štyroch vetných členov sa nazýva chiazmus. Napríklad: „Tieto plány ľahko stanoviť, ale ťažko uskutočniť.“ Iný príklad: „Kto seje pre svoje telo, z tela bude žať porušenie. Ale kto seje pre ducha, z ducha bude žať večný život.“ (Gal 6, 8)

8.2.5 Epanados

Opakovanie vety alebo jej časti v obrátenom poriadku je epanados. Prvým slovom druhej vety je posledné slovo vety predchádzajúcej - spiatočná cesta.

Napríklad: V tomto roku, v roku tomto pamätnom sme sa opäť zišli na Bradle.

Ďakujem vám všetkým, všetkým vám ďakujem.

Bude treba ešte veľa práce, veľa práce bude ešte treba.

8.2.6 Epizeuxa

Ide o opakovanie toho istého výrazu za sebou v jedinej vete bez ohľadu na jeho miesto. Napríklad: Neviem, neviem, či sa na to možno spoľahnúť, pretože je tu faktor času. Treba na to bystrý postreh a hlavne cvik a cvik.

8.2.7 Tautológia

Opakovanie toho istého výrazu s úmyslom sugestívnejšie poukázať na niečo: div divúci, celý celučký, škoda preškoda, lotor lotrovský. Nie a nie prísť na spôsob riešenia. Nenašiel sa jeden jediný, kto by na to prišiel.

K tautológii patrí aj dilógia, v ktorej sa opakuje to isté slovo v rovnakom gramatickom tvare. Napríklad: Osud je osud. Múdry aj múdry ostane. Vysoká škola je vysoká škola.

8.2.8 Pleonazmus

Spojenie viacerých slov s rovnakým alebo podobným významom kvôli zdôrazneniu istej skutočnosti:

Cesta k úspechu vedie jedine cez premyslenú, zodpovednú, serióznu prácu.

Je to také ťažké, ak máš pracovať pokojne, tvorivo, čestne?
Treba to jasne povedať celému spoločenstvu, celému ľudstvu.[96]

8.3 Gradácia

8.3.1 Klimax

Je to stupňovanie. Ale nie hocijaké. Iba vtedy možno stupňovanie pokladať za klimax, keď jeho stupňovitá stavba je aj navonok viditeľná natoľko, že sa vždy zopakuje predchádzajúci stupeň.

Klimax je napríklad v tejto Cicerovej vete: „V meste sa šíri požívačnosť, z požívačnosti nevyhnutne vzniká lakomstvo, z lakomstva sa vykľúva dobyvačnosť a z dobyvačnosti sa rodia všetky zlá a zločiny."[97]

Alebo: „Prvý raz sa napila, farbičku zmenila. Druhý raz sa napila, slzičky ronila. Tretí raz sa napila, dušičku pustila" (ľudová balada).[98]

Alebo je známy Demosthenesov klimax: „Pretože všetci prisviedčali a mlčali, tak som nielen pokračoval v reči, ale som vytýčil aj návrh, ba nielen návrh, ale som prevzal aj posolstvo, ba nielen som ho prevzal, ale som aj presvedčil Thebanov, čiže od začiatku až do konca robil som všetko pre vás a vrhol som sa do nebezpečenstiev, ktoré zo všetkých strán hrozili štátu."[99]

8.3.2 Antiklimax

Ide o stupňovanie zoslabovaním:
Zdá sa, že máme čím ďalej, tým menej čestných ľudí.
Lampa života najskôr potemnieva, potom sliepňa, nakoniec celkom zhasne.
Spočiatku niektorí horeli sťa plameň, potom bol z toho iba ohník, nakoniec sotva svätojánske mušky.

---

[96] Porov. MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970, str. 231. Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 35.
[97] CICERO, M.T.: O nejvyšším dobru a zlu. In: Antická próza. Praha : Odeon 1977.
[98] IVANOVA - ŠALINGOVÁ, M.: Štylistika. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor 1965, s. 213.
[99] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 241.

8.3.3 Konkatenácia

Je to zreťazenie, v ktorom jedna myšlienka zapadá do druhej, ale až posledná objasňuje pravý zmysel súvetia. Napríklad: „Nasledujeme ťa, pretože ti veríme; veríme ti, pretože ťa poznáme."

„Kto má Berlín, má Nemecko, kto má Nemecko, má Európu."[100] Alebo: „Dávajte každému, čo ste dlžní: komu daň, tomu daň, komu clo, tomu clo, komu bázeň, tomu bázeň, komu česť, tomu česť." (Rim 13, 7)

8.3.4 Occultatio, paraleipsis (obídenie)

Pod zámienkou, že niečo chceme obísť, zakryť, zamlčať, práve to vyzdvihneme. Preto sa po latinsky táto figúra nazýva occultatio čiže skrývanie. Napríklad: Nechcem o tom hovoriť, ale nedá mi nespomenúť..."

Alebo Cicero reční o Pompejovi: „Nechcem ho oslavovať za to, aké veľké skutky vykonal tento muž v mieri a vo vojne, na vode i na zemi a s akým šťastím ich vykonal; ako sa jeho želaniam podvolili občania, prispôsobili spojenci, podrobili nepriatelia a ako sa podľa jeho vôle zachovali aj prírodné živly a počasie. Iba to jediné chcem v krátkosti vysloviť, že nikto si nevedel toľko vymodliť a vyprosiť od bohov, koľko oni udelili Pompejovi."

Alebo proti Vatimovi: „Pokiaľ ide o tvoju neslávnu mladosť, tú chcem obísť. Keby si bol v mladosti hoci aj múry ničil a olupoval susedov, matku zneuctil bitím, o tom nechcem hovoriť. Nech ti v tvojej nehodnosti zostane tá výhoda, že hanba tvojej mladosti zostane zaclonená poľutovania hodnými podmienkami, v ktorých si musel žiť."[101]

Alebo: „Načo vám mám hovoriť o našich hrdinoch? O tom, ako statočne stáli na svojich miestach, ako statočne držali svoje zbrane, ktoré holými rukami vyrvali nepriateľovi, ako bojovali do posledných síl, do poslednej kvapky krvi? Načo vám mám rozprávať o ich boji a nádeji a sile a odvahe, o ich krvi a posledných slovách..."[102]

---

[100] GRZEGORSKI, Z: Wprowadzenie do teórii przekazu homiletycznego. In: Praktika przepowiadania slowa Bożego. Warszawa 1973, s. 19 - 138.

[101] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 248.

[102] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Nakladatelství Universum. Praha 1946. s. 143 - 4.

8.3.5 Pauza

Podobne ako gradácia i pauza patrí navonok medzi dramatické rečnícke prostriedky, a to medzi najnapínavejšie. Ide najmä o pauzu umeleckú (psychologickú).

8.4 Emfatické rečnícke prostriedky

V rečníctve zohráva dôležitú úlohu aj osobná ingrediencia (prísada, primiešanina) rečníka, jeho prežívanie prejavu, citové pohnutie i vzrušenie. Poslucháči rečníckeho prejavu (najmä slávnostného, príležitostného) sa môžu na základe fungovania jazykových prostriedkov aspoň do istej miery ocitnúť v stave emfázy (napr. pri politických protestoch, štrajkoch).

8.4.1 Emfáza

Pod emfázou rozumieme zdôraznenie slova vo vete, akoby podčiarknutie. Ide o citové pohnutie či vnútorné vzrušenie. Môže ísť rovnako o emfázu rečníka i emfázu poslucháčov. Treba však pripomenúť, že v jednom prejave nesmie byť veľa emfázy. Stal by sa nehodnoverným a nepekným. Predstavme si knihu, ktorá by bola celá vytlačená tučnými literami. Alebo článok v časopise, ktorý by bol celý, od začiatku až do konca podčiarknutý.

8.4.2 Pátos

Na strane rečníka ide o rečnícky pátos, ktorý sa dosahuje rečníckou maľbou. Hugo Blairs hovorí, že rečník, ktorý je skutočne zanietený za svoju vec, maľuje svoje obrazy teplými precítenými črtami, akoby vychádzali priamo zo srdca. Také maľby dýchajú životom a teplom a využívajú sa najmä v umeleckých prejavoch.

Napríklad jeden z veliteľov panovníka Alexandra Veľkého chcel, aby sa vrátili do vlasti z poľného ťaženia: „Pozri sa, kráľu, na naše vyčerpané telá, prebodnuté toľkými ranami, chradnúce od toľkých jaziev! Už aj naše meče sú tupé, výzbroj sa nám minula. Ktože má ešte nejaké brnenie? Kto ešte má koňa? Všetko sme premáhali, ale trpíme veľkými nedostatkami...“

8.4.3 Nepriamy pátos

Najlepšie pôsobíme na city poslucháčov takzvaným nepriamym pátosom. Nepriamy pátos spočíva v rozvinutí určitej myšlienky alebo udalosti, ktorá sama osebe, takmer bez rečníkovho pričinenia, dotkne sa srdca poslucháčov. Rečník rozpovie viac ako svedok, než ako muž unášaný prúdom citov. Napríklad dopodrobna opíše osud nešťastného človeka, prenasledovanie nevinnej osoby alebo odovzdanosť, opustenosť a utrpenie otca nevšímaného deťmi. Jednoduchý a prirodzený opis takéhoto údelu vzbudzuje pocity sústrasti, alebo vzbury proti nespravodlivosti, do ktorých potom prirodzene zapadne rečníkovo pôsobenie na city, čiže priamy pátos.

Takouto prípravou sa niekedy dokonca dosiahne v poslucháčoch také isté pôsobenie na city, aké rečník mal v úmysle dosiahnuť priamym pátosom. V takom prípade nepriamy pátos môže nahradiť priamy. Z prípravy na pôsobenie na city stalo sa samo pôsobenie na city. Túto okolnosť by mal rečník poznať.

8.4.4 Predchádzajúca argumentácia

Iný spôsob prípravy citov u poslucháčov je priezračná, úderná argumentácia. Rozum pôsobí na srdce. Živé, presvedčivé dokazovanie môže poslucháča vytrhnúť z apatického odpočívania a pripraviť ho na citové pôsobenie. Rečnícki autori spomínajú, že Demosthenes, Bourdalone a Ketteler s obľubou používali tento spôsob prípravy poslucháčov na priamy rečnícky pátos.[103]

8.5 Konkrétne prostriedky na vzbudenie citov

8.5.1 Exklamácia (rečnícke zvolanie)

Je to výkrik duše, ktorá nemôže udržať svoju radosť, svoj žiaľ, svoj hnev, svoje nadšenie alebo iný cit. Napríklad: „Ó, sladké slovo: sloboda!“[104]

---

[103] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 112.

[104] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 259.

„Ó, bieda ľudského srdca, kto by ťa mohol dokonale vystihnúť a opísať! Kto by ťa mohol oplakať!“

„Ó, zúfalstvo, nešťastie, bolesť, krutá staroba, či som žil len pre túto potupu?“[105]

8.5.2 Deprekácia (zaprisahávanie)

Je to nezvyčajná prosba zameraná na poslucháčov. Napríklad: „Ô môj kresťanský brat, pre krv Ježiša Krista, pre drahocenné rany tvojho Spasiteľa, prosím a zaprisahávam ťa, nedovoľ prejsť mimo seba tomuto okamihu milosti!“[106] Iné príklady: Pozrime sa dnes na naše lesy! Všimnime si, koľko ľudí je na hranici biedy! Ozvime sa spoločným hlasom!

8.5.3 Optácia (želanie)

V určitých druhoch prejavu sa používa aj pôsobivá figúra rečníckeho želania.

Napríklad Cicero vkladá do úst Milónovi takéto krásne želanie: „Nech sa darí mojím občanom! Nech sú bezúhonní, šťastní a prekvitajúci! Nech pevne stojí toto preslávne mesto, moja najsladšia vlasť, hoci ma posiela do vyhnanstva! Nech je pokoj s vami, moji občania, hoci už nesmiem byť medzi vami, predsa však aj bezo mňa prežívajte šťastie!“[107]

Iný príklad: „Láska k vlasti, bárs by som ťa mohol vzbudiť vo všetkých srdciach, v ktorých driemeš! Bárs by som ťa mohol posilniť hneď, ako sa prebúdzaš, bárs by som mohol upevniť tvoju silu! Láska k vlasti, ty pýcha našich predkov, ty koruna pravej občianskej cti, ty lesk tejto koruny! Vlastenecká láska, ty s radosťou všetko kladieš na oltár vlasti: majetok i bohatstvo, šťastie i život. Tak rád by som zakričal tvoje meno na všetky strany našej krajiny, tak rád by som z celého srdca zvolal pre všetkých: Milujte svoju vlasť, svoju veľkú, šťastnú vlasť!“[108]

---

[105] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Nakladatelství Universum 1946. s. 144.

[106] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 260.

[107] Porov. CICERO, M.T.: O nejvyšším dobru a zlu. In: Antická próza. Praha : Odeon 1977.

[108] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905, s. 262.

8.5.4 Apostrofa (oslovenie predmetov)

Je to figúra, ktorou sa rečník odvracia od poslucháčov a oslovuje jednotlivú osobu, hoci aj neprítomnú, ba ešte častejšie dokonca neživý predmet. Je to uchvacujúca figúra, preto sa vyžaduje, aby skutočne išlo o veľkú vec a aby ju sám rečník hlboko precítil.

Napríklad: „Pozdravujem vás, lesy, hory, z tej duše pozdravujem vás!“ (Hviezdoslav) „Buď pozdravená smrť, ty nebeská vysloboditeľka z pozemského utrpenia!“

„Len burácaj, ty divoch, hrom, a plieskaj! Vám, živly prírodné, nič nezazlievam!“[109]

V každom prípade platí, že prvou podmienkou pôsobenia na city poslucháčov je vlastné dojatie. Sami musíme byť najprv dojatí, ak chceme vyvolať pohnutie myslí iných. Horácius túto požiadavku vyslovil vo verši „Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi“. (Ak ma chceš rozplakať, najprv sám musíš mať bolesť v srdci). Niektorému rečníkovi viac vyhovuje citová miernosť, iného priťahuje prudšie citové vzplanutie. Každý sa musí riadiť svojou osobitnou povahou, ak chce pôsobiť na poslucháčov. Citové pôsobenie je subjektívne zviazané s vlastným srdcom príslušného rečníka.

Okrem toho citové pôsobenie závisí od spoločenského postavenia rečníka. Vysoký štátny diplomat, alebo cirkevný hodnostár sa obyčajne chránia silných citov. Vysokej osobnosti lepšie svedčí mierna, no pritom presvedčivá reč. Francúzi majú príslovie „La dignité n'a pas de bras“ (Hodnostári nemajú náručie).

[109] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Nakladatelství Universum 1946. s. 145.

9 VIRTUÁLNY DIALÓG

Adresátom rečového prejavu je poslucháč. Ak chce rečník odovzdať určitú informáciu alebo posolstvo, musí poznať zásady komunikácie s poslucháčom. Jedna z nich je aj virtuálny dialóg. V čom spočíva podstata virtuálneho dialógu?

9.1 Všeobecne o virtuálnom dialógu

9.1.1 Porovnanie reálneho a virtuálneho dialógu

Existujú dva druhy dialógu: reálny a virtuálny. Podstatou rozhovoru je spôsob účasti poslucháča na hovorenom slove. Ak svoju účasť na slove rečníka vyjadrí poslucháč svojím slovom, je to reálny rozhovor; ak sa k slovu hovoriaceho vyjadrí nejazykovo, napr. mimikou, je to virtuálny rozhovor.

Kto posudzuje reč, prejav podľa vonkajšku, ten by povedal, že ide o monológ. Veď hovorí jeden a tí druhí pritom mlčia. No podstatou dialógu nie je len striedanie sa v reči, ale aj iné formy účasti. Na rozhovore je skutočne zúčastnený ten, kto nielen počúva, ale sa aj sám vyjadruje, ohlasuje. Najzreteľnejšou formou tohto spätného vyjadrenia je slovo. Ale ono nie je jedinou možnou formou.

Partner rozhovoru má okrem slov veľa iných prostriedkov na vyjadrovanie. Pozornosť na práve hovorenú reč a reakcia na ňu je spojená s mnohými motorickými impulzmi. Reakcia sa môže prejaviť napnutím v pohľade, v súhlasnom prikývnutí hlavou, pochybnosťou v pohľade, nudou prejavujúcou sa v celkovom výraze, vedľajším zamestnávaním sa, kašľaním, prešľapovaním, zívaním, spaním, atď. Všetky tieto senzitívne spätné účinky zasahujú hovoriaceho tak isto, ako by ho zasiahlo slovo zo strany poslucháčov. Gestá poslucháča môžu teda ovplyvňovať hovoriaceho, aby bol zreteľnejší, aby sa nevyhýbal problému, aby šiel k danému cieľu schodnejšou cestou, aby niečo lepšie vysvetlil, odôvodnil, zopakoval, zdôraznil, a tak vlastne kladú hovoriacemu podnety a otázky. V rétorike sa tieto motorické impulzy poslucháčov nazývajú gestus otázky.[110]

[110] Porov. STANČEK, Ľ.: Homiletika Jozefa Vrableca. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997, str. 113.

9.1.2 Podmienka na strane rečníka

Rečníkovi musí záležať na tom, aby vzbudzoval, podnecoval, vyvolával, podporoval, udržiaval v poslucháčoch gestus otázky, a to ustavičným kontaktom s nimi, pozornosťou, úctou k nim, radosťou, že smie hovoriť, radosťou, ktorú poslucháči vycítia. Radosť z témy a láska k poslucháčom preskočí od rečníka na poslucháčov ako iskra. Nastáva tak istý druh zelektrizovania poslucháčov; rečník ich má v zajatí a zapaľuje ich svojou iskrou.

Živý kontakt s poslucháčom je pre rečníka podmienkou na virtuálny dialóg. Z neho vyžaruje prúdiaca sila, jeho vlastné fluidum, ktoré môže obdarúvať, oslobodzovať, občerstvovať. Otto Haendler, odborník v hĺbkovej psychológii, o tom napísal: „Zo všetkého, čo je v prednášateľovi a čo z neho pochádza, povstáva jedinečné prúdenie, ktoré sa rozlieva na poslucháčov ako prúd života. Fluidum, ktoré z neho vychádza, nie je niečo náhodné, lež je to čosi, čo sa zakladá na celkovom charaktere učiteľskej osobnosti. Ono pochádza z hĺbky osobnosti. Poslucháč má pocit, že to, čo učiteľ hovorí, prúdi z hĺbky jeho bytosti a predstavuje bezprostredné zlúčenie jeho bytosti s podstatou pravdy, ktorú hlása. Vernosť vlastnému poslaniu je prameňom sily pre fluidum. Kto v sebe našiel bytie zladené so svojím poslaním, spočinie v sebe, má dosť pre seba, je aj dosť bohatý na to, aby mohol rozdávať iným.“[111]

9.1.3 Tri zásady virtuálneho dialógu

Prvá zásada znie: byť pri veci i pri poslucháčoch. Keď rečník ovláda myslenie pri hovorení, keď je celkom pri veci a celý pri poslucháčoch bez toho, že by text oddeľoval od jedného i od druhého, potom sa vyvinie oduševnená, jedinečne vyhovujúca forma prednesu.

(a) Tempo reči zodpovedá tempu myslenia. Rečník sa drží veci a necháva aj poslucháča spolumyslieť a nepredbieha ho, ale buduje ďalej, až keď môže predpokladať, že sú fundamenty pevné.

(b) Štýl reči zodpovedá hovorovému štýlu. Myslenie pri hovorení netvorí totiž nijakú literárnu, ale hovorovú reč. Písaná reč nemá nijaký vlastný tón, iba ak tón čítania, deklamáciu.

---

[111] HAENDLER, O.: Die Predigt. Tiefenpsychologische Grundlagen und Grundfragen. Würzburg 1949. s. 144.

(c) Meradlom je prirodzený hovorový tón. Rečník je živý človek, ktorý je až vtedy vierohodný, keď ostane pred poslucháčmi sám sebou a nehrá nijakú rolu.

Druhá zásada: rečník nesmie prejav čítať. Je teda vylúčené maskovať pred poslucháčmi svoj pomocný papier. Čítanie počas prejavu je v úplnom rozpore s virtuálnym dialógom. Kto prejav číta, môže byť pri veci, ale nemôže byť pri poslucháčoch. Kto číta v duchu svoj rukopis, predbieha poslucháčov, rozchádza sa s nimi.

Tretia zásada: nie je prípustné, aby sa rečník naučil prejav naspamäť z cudzej alebo vlastnej predlohy s tým, že potom ho bude iba reprodukovať, pretože zase by bol iba pri veci a nebol by pri poslucháčoch.

Niekto by si mohol povedať: Pri písaní prejavu sa budem usilovať o formulácie blízke hovoreným. Keď potom k tomu pristúpi vhodná forma prednesu, bude všetko v poriadku. Ale opak je pravdou: nebude to v poriadku! Je to v samom základe akoby falšovanie mincí. Poslucháčom sa niečo podáva, ako keby to vyrastalo v tom okamihu. V skutočnosti však taká reč je reprodukcia. Je výsledkom plánovania, ktoré zodpovedá réžii v divadle. Všetko divadelné a každá výslovná réžia pri prejave natrvalo odpudzuje. Predovšetkým sa tu zaznáva základný predpoklad rétoriky, ktorý znie: reč, nie písmo!

S hovorenou rečou sa nedá manipulovať. Nemožno ju pripraviť dopredu. Veď ešte aj myslenie podlieha pri rozprávaní iným zákonom ako pri písaní. Myslenie dostáva pri rozprávaní impulzy nielen z vecí a z poznania vecí, ale aj z motoriky hovorenia, z podoby a formy prednesu, ako aj z okolností rečovej situácie, ku ktorým patria spätné senzitívne reakcie. Každá vyslovená veta utvára novú rečovú situáciu, ktorá pobáda rečníka na novú osobnú tvorbu. Keď však rečník bezohľadne ďalej rozvíja svoje myšlienky, ktoré číta z akéhosi vnútorného manuskriptu, môže sa stať, že ostane dlžný odpoveď na situáciu, ktorá sa vyvinula počas reči.

Výpoveď v rečníckom prejave nie je v prvom rade pokračovaním predchádzajúcej výpovede, ale predovšetkým cestou k cieľu celej reči, má finálny charakter. K tomu cieľu má viesť poslucháča. Preto jej východiskom nie je len naposledy vyslovená myšlienka, ale aj reakcia poslucháčov, čiže celá nová rečová situácia. A tú nemôže predvídať

nijaký rečník. Je preto požiadavkou čistoty a statočnosti zrieknuť sa doslovnej formulácie prejavu.

Slovná formulácia a tón sa musia utvoriť v styku s poslucháčmi. Len tak môže byť rečník celkom pri veci a celkom pri poslucháčoch. Vopred pripravená a v pamäti zafixovaná formulácia prejavu je vždy v nebezpečenstve, že sa stane rečovou frázou, a tak nevyhovie rečovej situácii, ktorá sa nedala predvídať.

9.2 Námietky a dôvody

9.2.1 Námietka proti virtuálnemu dialógu

Tí, ktorí neuznávajú rečnícky spôsob virtuálneho dialógu, namietajú: rečník má mať pred sebou cieľ, má si vytýčiť cestu k cieľu, a nemá sa dať vyrušiť nijakými motorickými impulzmi poslucháčov, preto si ich ani nemusí všímať. Prejav teda vôbec nemusí byť virtuálnym dialógom, nech len zostane monológom.

Odpoveď na predloženú námietku je v podobenstve o jazde autom. Dvaja priatelia sa vydajú na svojich autách z Košíc do Tatier. Majú pred sebou cieľ aj trasu cesty. Jeden z nich si povie: cieľ je Smokovec, cesta cez Branisko, rýchlosť 80 km za hodinu. A tento svoj plán sa rozhodne splniť bez ohľadu na skutočný stav cesty v niektorých úsekoch, v ktorých je ona rozbitá, alebo sa opravuje.

Druhý si takisto postaví cieľ a smer cesty, ale vopred si zaumieni, že tempo svojej jazdy bude prispôsobovať konkrétnym podmienkam cesty(môže dostať defekt, zlé počasie, atď.) Ktorý z týchto dvoch šoférov dosiahne bezpečnejšie svoj ciel? Zaiste ten druhý.

A tak sa námietka o zameranosti na cieľ zvŕta na opačnú stranu, totiž tak, že je rozumnejšie, keď rečník, hoci má cieľ a cestu k cieľu konkrétne vytýčenú, pozorne sleduje a rešpektuje situáciu a motorické impulzy poslucháčov a prispôsobí im svoje zameranie k cieľu. Virtuálny dialóg vedie k cieľu bezpečnejšie ako monológ.

9.2.2 Rétorický dôvod

Dnešná rétorika vyžaduje od rečníka, aby jeho reč nebola čírou reprodukciou naspamäť naučeného a vopred formulovaného textu, ale aby sa voľne pohybovala okolo vytýčených bodov. Rečníkom sa

odporúča mať zaznačené ústredné centrálne vety a zvyšok si voľne formulovať počas rečnenia. Preto je možné prispôsobiť sa momentálnej vnímavosti publika. A táto požiadavka sa nekladie iba na skúsených rečníkov, ale aj na začiatočníkov: „Nebuďme otrokmi svojho konceptu! Spravidla už ako začiatočníci si musíme nechať nejaké miesto na improvizáciu. Priveľkým pripravovaním môžeme z reči vytlačiť všetku šťavu.“[112]

Aj u nás vyšla Malá príručka pre rečníkov, v ktorej sa takisto kladie dôraz na voľnú reč, hoci je adresovaná aj jednoduchým dedinským funkcionárom. Autor tam píše: „Prostí, ale trochu sčítaní dedinskí ľudia, dokážu hovoriť veľmi peknou jadrnou slovenčinou a vlastnými slovami aj o veľmi náročných otázkach. Darí sa im to preto, že hovoria tak, ako cítia.“[113]

9.2.3 Taktický (strategický) dôvod

Druhý dôvod pre virtuálny dialóg v rečníckom prejave je taktický alebo strategický. Vysvetlíme si ho takto: Shakespeare napísal hru Július Cézar. V nej nad Cézarovou mŕtvolou prednáša Antonius smútočnú reč. A hoci je Shakespeare veľký autor a hoci ide o divadelnú hru, kde divák má možnosť nielen počúvať, ale aj sa pozerať, kde teda človekovi menej hrozí nuda ako pri rečníckom prejave (a ešte navyše ten divák sedí v pohodlnom kresle a v príjemnej atmosfére), predsa si autor hry nedovolil riskovať, aby Antoniova reč, trvajúca desať minút, bola čírym monológom, lež dal Antoniovi do úst nádherný virtuálny dialóg, aby sa pri strohom monológu diváci hry nezačali nudiť.[114] Vidieť z toho veľkú

---

[112] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher. Zv. 1443. 1962.

[113] HOLMAN, J.: Malá príručka pre rečníkov. Bratislava : Nakladateľstvo Epocha 1970, s. 14.

[114] „Ó, priatelia, rodáci, Rimania! Dožičte mi sluchu! …Tu je blana, na nej pečať Cézara, našiel som ju v komnate Cézarovej: to je jeho posledná vôľa... Nuž, obstúpte teda telo Cézarovo, nech toho vám ukážem, ktorý ten odkaz učinil! Mám zostúpiť? Dávate mi súhlas? Kto máte slzy, pripravte sa teraz ich prelievať! Tento plášť všetci poznáte. Dodnes spomínam, kedy ho Cézar vzal na seba prvý raz. To v letný večer bolo, v jeho stane, v onen deň, keď nad vojskom Nervovým zvíťazil. Hľa, dýkou ho prerazil Kassius: hľa, tu Brutus, miláčik, ho prebodol a keď vyrval svoju oceľ prekliatu, hľa, jak za ňou hrnula sa krv Cézarova, akoby sa presvedčiť chcela, či Brutus to bol, ktorý tak hrubo zaklopal... Viete predsa, že Cézarovým anjelom Brutus bol - ó, súďte, bohovia, ako prevrúcne ho Cézar miloval! Tá rana zo všetkých najtrpkejšia bola; a keď šľachetný Cézar zbadal, ako ho Brutus bodá, tu nevďak silnejší než vrahov zbroj, ho celkom

pozornosť autora voči divákom. Vie, že monológ je takým rečovým výrazom, ktorý privádza do nudy. Preto sa ho vyvaroval a nahradil ho vrúcnym virtuálnym dialógom, pri ktorom celé hľadisko je fascinované.[115]

9.3 Vonkajšie prostriedky – otázky

9.3.1 Interrogatívnosť (rečnícka otázka)

Na vzbudenie virtuálneho dialógu slúžia niektoré rečnícke figúry. Prvá z nich je otázka, ktorú rečník položí, nie aby dostal odpoveď, ale aby poslucháčov prinútil vopred si dobre uvedomiť známu odpoveď. Táto figúra je vo virtuálnom dialógu neodmysliteľná. Napríklad Demosthenes hovorí Aténčanom: „Na aký čas alebo na akú príležitosť čakáte, aby bola priaznivejšia, ako je táto? Alebo kedy chcete splniť svoju povinnosť, ak sa to nestane teraz?“

Alebo Löffler v reči nad padlými hrdinami: „Kde ešte dnes nájdeme na zemi základy práva a mravného poriadku, ktorý je odzrkadlením večného božského poriadku v nebi? Kde sa dnes podeli večné princípy, neodškriepiteľné predpoklady šťastia, ba vôbec existencie ľudstva, základy sveta? Či sme ich neporazili na bitevných poliach? Či sme ich nezvrhli zo stupňov trónu, kam ich Boh postavil ako strážnych duchov vladárov i národov?“

Alebo: „Kde sú prenasledovatelia kresťanstva, kde je ukrutník Nero, tyran Domicián, barbar Dioklecián? Kde sú ich hroby, kde sú ich mená, kde je ich pamiatka?“[116]

„Smieme dačo také schvaľovať?“

„Nedojíma vás to utrpenie?“

„Kto z nás by to bol čakal?“

„Nezaslúži si trest, kto zradí vlasť?“

---

porazil. I puklo jeho srdce veľké a plášťom zahaliac si tvár, pri soche Pompejovej, na ktorú celý ten čas rinula sa jeho krv, padol veľký Cézar... Zabudli ste na odkaz, o ktorom som vám povedal. Tu hľa, odkaz s Cézarovou pečaťou. Každému mešťanovi Ríma dáva drachiem sedemdesiatpäť! A ešte viac! Prechádzky všetky svoje vám odkázal, besiedky súkromné i novo vysadené štepnice z tej strany Tibery. Zanechal ich vám i vašim dedičom na večné časy pre všeobecné potešenie, aby ste sa v nich prechádzali, zabávali...Taký bol Cézar! Kedy príde zasa taký?“

[115] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Nakladatelství Universum 1946. s. 101 - 105.

[116] JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Nakladatelství Universum 1946.s. 45.

„Váhate vyniesť rozsudok?“
„Máme okrádať vlastné deti?“[117]

9.3.2 Subjekcia (výmena otázok a odpovedí)

Rečník odpovedá na otázky postavené poslucháčom. Je to živá výmena otázok a odpovedí, pri ktorej rečník dá na postavenú otázku zakaždým aj odpoveď. Patrí medzi veľmi účinné rečové prostriedky.

Napríklad Demostenes: „Na čo ste v tom čase vyzývali Helénov? Na pokoj? Veď ten vtedy všade vládol. Na vojnu? Ale veď sa stále oháňate pokojom.“

Alebo Cicerov príklad: „Či môže byť dačo podivuhodnejšie, ako keď celkom mladý človek v období pre štát preťažkom vlastnými silami zhromaždí vojsko? A on ho zhromaždil. Alebo keď mu velí? A on mu velil. Alebo keď ako veliteľ dosiahne najväčšie úspechy? A on ich dosiahol.“[118]

9.3.3 Dialogizmus (predstieranie dialógu)

Ak rečník uvádza na scénu iné osoby, s ktorými vedie (predstiera) rozhovor, tak vznikne figúra priam dramatickej sily. Demostenes vraví: „Chcete vari prísť na trh a jeden druhého sa pýtať: "Nevieš mi povedať niečo nové?" Môže byť však niečo väčšmi nové, ako to, že jeden Macedónčan dobyl Atény a hrá sa na pána v Grécku? Alebo sa jeden druhého opýtate: "Zomrel Filip?" - "Nie, ale je chorý." Lenže čože vám pomôžu takéto otázky? Keby totiž aj zomrel tento Filip (Macedónčan), hneď by ste si urobili druhého takého, keď máte takýto záujem o vlasť.“[119]

Alebo Cicero v reči proti Verresovi: „Ty si mal pod ochranou jedného piráta. Ako dlho? Pokiaľ si neobišiel najvyšší rozkaz. Prečo? Prečo tak dlho? Pýtam sa, prečo si dal ihneď sťať rímskych občanov,

---

[117] GRZEGORSKI, Z.: Wprowadzenie do teórii przekazu homiletycznego. In: Praktika przepowiadania slowa Bożego. Warszawa 1973, s. 19 - 138. 91.

[118] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905. s 250.

[119] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905, s. 250 - 251.

ktorých zajali piráti a samého piráta si poctil potravou denného svetla na taký dlhý čas?“[120]

9.3.4 Komunikácia (pýtať si radu), anakoinósis

Rečník si zdanlivo pýta od poslucháča radu, ba dokonca od svojho protivníka, a spolu s ním uvažuje, čo robiť, ako sa rozhodnúť, čo podniknúť.

Cicero ľudovému tribúnovi Labienovi, žalobcovi na Nabíria: „Teba samého sa pýtam: keď boli konzuli povolaní do zbrane na základe rozhodnutia senátu a keď všetci najvýznačnejší muži prijali toto rozhodnutie, aké rozhodnutie zostávalo Nabíriovi? Mal sa ukryť na tajné miesto a pod ochranou tmy a múrov mal sa stať zbabelcom? No, čo by si ty, Labienus, sám bol robil za takých okolností a pomerov?“

Demostenes: „Povedz, Aischines, čo mala republika robiť, keď videla, čo všetko Filip podniká, aby strhol na seba vládu nad Gréckom? Aké slová, aké návrhy zákonov by som mal predložiť, keby som bol radcom Aténčanov?“[121]

9.4 Druhá skupina prostriedkov – fiktívnosť

9.4.1 Koncesia (pripustenie)

Rečník pripustí niečo, čo je proti nemu, alebo čo je zdanlivo proti nemu, aby tým skôr získal priazeň na svoju stranu. Bežné sú tu vety s pripustením: Je síce pravda, keď vravíte..., ale... Pripúšťam, že máte pravdu, ale... Správne síce hovoríte, ale...

Cicero proti Verresovi: „Teda dobre. Znič zákony, splnomocnenia, vôľu mŕtvych, práva žijúcich. Ale musel si zato vylúčiť z otcovského dedičstva aj Herakla?“ Alebo proti žalobcovi na Roscia: „Pohnútku, ktorá doviedla Roscia k zavraždeniu otca, nevieš udať. To jediné by stačilo, aby sa rozhodlo o mojom víťazstve. No ja rezignujem na svoje právo a dôverujúc v nevinu môjho klienta chcem ti ustúpiť v niečom,

[120] Porov. CICERO, M. T.: O povinnostech. In: Čtení z antiky. Praha : Svoboda 1969.

[121] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905 s. 253 - 254.

v čom by som nikdy neustúpil pri iných procesoch: Pýtam sa ťa nie prečo, ale ako Roscius zabil svojho otca.“[122]

9.4.2 Anticipácia (predpokladanie námietky), prolepsis

Ide o predpokladanie námietky, ktorú tým rečník oberá o silu. Po latinsky anteoccupatio. Rečník ju uvádza známymi formami: Ale počujem, ako niekto namieta... Niekto by mohol povedať... Niekto by si mohol pomyslieť... Viem, čo si niektorí v tejto chvíli myslíte... Daktorí sú toho názoru... Vy si azda poviete... Táto figúra vzbudzuje pozornosť a veľmi podporuje virtuálny dialóg.

Napríklad: Možno si poviete, že život spisovateľky Ľudmily Podjavorinskej nebol veľmi veselý - trápila ju chudoba, choroba i osamelosť. Ako je však známe, práve v samote sa rodia tie najkrajšie myšlienky, najpestrejšie obrázky.

9.4.3 Dubitácia (zdanlivá pochybnosť)

Rečník sa stavia do zdanlivej neistoty, čo má povedať, alebo robiť. Po grécky apória. Cicero: „Čo mám teraz robiť? Už som celé dlhé hodiny rozprával o jednom bode: O Verresovej zločinnosti. Už som použil všetky možné výrazy o jeho zradcovstve. Ako ešte mám hovoriť o tomto dôležitom predmete? Myslím, že je len jedna možnosť a len jedna cesta: jednoducho vám predstaviť jeho zločin.“

Gaius Gracchus: „Kam sa mám ja biedny podieť? Kam sa obrátiť? Azda na Kapitólium? Ale veď tam tečie bratská krv. Azda domov? Tam by som videl úbohú plačúcu matku, ako je odvrhnutá."[123]

9.4.4 Korekcia (samooprava)

Rečník zdanlivo berie naspäť, čo povedal, aby namiesto toho dosadil čosi silnejšie. Je to samooprava. Napríklad: „O tieto choré deti sa starali lekári a zdravotné sestry. Nie, to neboli lekári. Boli to anjeli, čo im slúžili!“

---

[122] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905, s. 251.

[123] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905, s. 254 - 255.

„Tu sú hromady mŕtvol, ľudia bez rúk a nôh, ľudia s vypichnutými očami, s odrezanými ušami, samá rana, samá modrina. Bol to teutónsky človek, čo to spáchal... Nie, mýlim sa, to nebol človek, to tu besnili divé zvery, germánsky diabol tu vraždil a mučil."[124]

9.4.5 Paradox (zdanlivé protirečenie)

Je to tvrdenie, ktoré protirečí nielen nášmu očakávaniu, ale zdanlivo protirečí aj skutočnosti, ba dokonca aj možnosti. Často sa v tejto forme vyslovujú filozofické myšlienky.

Inocent III.: „Umierame, keď žijeme, a až potom prestaneme umierať, keď prestaneme žiť."

G. B. Shaw si vypočul rozvláčnu prednášku, v ktorej autor ustavične citoval pramene, čo poslucháčov unavovalo. Shaw povedal: „Zvláštne, veľmi zvláštne - toľko prameňov, a predsa také suché!"[125]

Demosthenes v reči o Filipovi Macedónskom: „Aténčania, v prítomnom stave musíme predovšetkým nezúfať, čo ako sme pokorení. Lebo čo je v tomto stave vzhľadom na minulosť tým najhorším, to je vo vzťahu k budúcnosti tým najlepším. Veď všetky tieto poľutovaniahodné udalosti sa prihodili iba pre vašu nečinnosť a preto, že ste, Aténčania, zanedbali potrebné opatrenia. Lebo keby ste boli vykonali všetko potrebné, a predsa by ste boli upadli do takéhoto nešťastia, beda nám, už by sme nemohli dúfať, že by to s našimi záležitosťami raz mohlo byť aj lepšie!"

Z Moufangovej reči (v snemovni 15. 5. 1872) „Spútaný biskup má celkom inú moc, ako keď stojí v katedrále s berlou a mitrou a my mu bozkávame ruku. Spútaný biskup vybojúva slobodu pre cirkev. Vždy, keď doba nežičila slobode cirkvi, bol sputnaný niektorý biskup a nato dosiahla cirkev slobodu. Nemusím vás viesť do minulých storočí a do ďalekých krajín; tu, v Nemecku a v Prusku sme to skúsili. My, katolíci, sme tu boli slabí až do roku 1837 a stali sme sa silnými, keď vznikol štát, ktorý nám preukázal tú milosť, že spútal jedného biskupa."[126]

---

[124] LONGHAYE, G.: Predigt. Mainz : Matthias Grűnewald - Verlag, 1935. s. 144.

[125] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher. Zv. 1443. 1962. s. 85.

[126] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung. 1905. s. 256 - 257.

9.5 Tretia skupina prostriedkov – napätie

9.5.1 Sustentácia (vystupňovanie napätie)

Rečník najprv vystupňuje očakávanie a pozornosť poslucháča a potom povie niečo nečakané a prekvapujúce. V slovenčine sustentácia znamená napätie, v nemčine sa označuje výrazom Spannung.

Bismarck povedal: „Aj ja som za zrušenie trestu smrti, ale nech s tým začnú vrahovia.“[127]

Cicero proti Verresovi, ktorý za peniaze prepustil povstaleckých otrokov a nevinných občanov ako povstalcov obral o majetok: „Myslím, sudcovia, že ste v napätí, čo sa stalo ďalej, pretože Verres nikdy nič nevykonal bez dajakého zisku a bez olúpenia. Čo sa mohlo v tomto prípade stať? Aký tu bol zámer? Očakávajte čokoľvek, ja prekonám vaše očakávania: ľudí, ktorí boli pre svoju zradu a sprisahanie odsúdení a už priviazaní na šibenicu, náhle pred očami tisícov oslobodil a vrátil ich pánovi."[128]

9.5.2 Suspenzia (náhle prerušenie)

Rečník prudko a náhle prerušuje začatú vetu. Týmto prerušením podnecuje zvedavosť, podčiarkuje ďalšie slová, vyostruje ďalšiu myšlienku. Ide o náhle zastavenie.

Bossuet pri pohrebnej reči nad Henrikou: „Koľko ráz v živote ďakovala Bohu za dvojakú milosť: že bola kresťankou a za to, že... čo očakávate, páni? Azda za to, že obnovil vládu jej syna? Nie! Ale za to, že ju učinil kráľovnou nešťastnou!“

Alebo Lamartine: „Tu odpočíva... Bez mena. Na to sa opýtajte zeme!“

Vergílius: „Ja vás... Ale najprv treba upokojiť rozbúrené vlny!“[129]

---

[127] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher. Zv. 1443, 1962, s. 87.

[128] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905. s. 255.

[129] LONGHAYE, G.: Predigt. Mainz : Matthias Grünewald - Verlag, 1935. s. 143.

9.5.3 Návestie

Zámerne konštruovaná replika na vzbudenie zvýšenej pozornosti poslucháčov. Napríklad: Budete prekvapení, čo vám teraz poviem.

Ani by ste neverili, čo bude nasledovať.

A teraz dobre počúvajte, čaká vás prekvapenie.

Na záver možno povedať, že kapitolu o virtuálnom dialógu treba považovať za jednu z najdôležitejších v tejto knihe. Skutočný rétor sa pozná podľa jej uplatňovania.

10 NÁZORNOSŤ

V niektorých povolaniach stojíme pred náročnou úlohou: ako odovzdať abstraktný obsah poslucháčom? Obsah prejavu tvoria hodnoty, otázky zmyslu života, večné pravdy o láske a nádeji, či myšlienky na večnosť. Abstraktné pojmy, duchovné postoje, vnútorné procesy, nadprirodzené hodnoty, náboženské poučky, nadzmyslové skutočnosti - to všetko je vzdialené zmyslovému vnímaniu človeka. Väčšina poslucháčov nie je zvyknutá abstraktne uvažovať, pretože v každodennej činnosti ľudia majú bližší vzťah ku konkrétnym a materiálnym skutočnostiam.[130]

Ako sa k ním priblížiť? Správna metóda znie: hovoriť názorne. Ak ide o morálne poučenia, je nevyhnutné použiť všetky znázorňujúce prostriedky, aby sme abstraktnú pravdu sprostredkovali poslucháčom čo najlepšie.

Pôjde tu teda o zobrazovaciu metodiku. Možno ju prirovnať každodennej skúsenosti z rozhlasového vysielania. V rozhlasovom štúdiu sa vysiela rozhlasová hra. Odtiaľ k poslucháčom je ďaleko. Použijú sa prenosové prostriedky: mikrofón, rádiová vlna, rádiový prijímač. Pomocou týchto prostriedkov preklenie sa vzdialenosť medzi rozhlasovým štúdiom a obývacou izbou poslucháčov. V izbe počúvajú rozhlasovú hru, ako keby boli priamo v rozhlasovom štúdiu. Bez použitia prenosových prostriedkov by sa tento efekt nedosiahol.[131]

Takisto jestvuje vzdialenosť medzi vnútorným svetom rečníka a poslucháča. Keď rečník chce vniesť svetlo svojho vnútorného poznania do duší svojich poslucháčov, nutne na to musí použiť prenosové prostriedky. Svoj vnútorný svet musí vložiť do obrazov a pomocou obrazov ho odovzdať svojim poslucháčom. V poslucháčoch sa obrazy opäť rozložia na vnútorný svet. Keďže táto „prenosová technika“ je dôležitá, budeme v tejto kapitole hovoriť o jej jednotlivých prostriedkoch.

---

[130] KRIEG, C. - RIES, J.: Homiletik. Freiburg : Herder Verlagshandlung, 1915. s. 240.
[131] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 180.

10.1 Príklad - najdôležitejší prostriedok názornosti

10.1.1 Psychologické odôvodnenie

Význam príkladu v učiteľskom rečníckom prejave sa zakladá na psychologickej poučke, že abstraktná myšlienka vládze zasiahnuť iba polovicu človeka, iba polovicu duše, iba rozum. Ale myšlienka, ktorá sa vyjadruje obrazom, príkladom, zasiahne človeka celého, pretože obraz sa dostáva do najhlbšej vrstvy duše, dostáva sa až tam, kde je centrum medzi dušou a telom. Ide o studňovo hlbokú vrstvu duše, ktorá siaha až do podvedomia. Psychológovia o tejto vrstve duše tvrdia, že sa do nej nedostane nijaká abstraktná veta alebo výpoveď, jedine obraz. Preto všeobecne sa v dnešnej psychológii táto vrstva duše nazýva „obrazovou vrstvou duše". Reč sa teda usadí skrze príklad alebo pomocou príkladu až v hĺbke duše.

Ďalej je dôležité z psychológie vedieť, že z tejto najhlbšej vrstvy duše vychádzajú povely na ľudské činy, a to prostredníctvom rozumu a vôle. Rozum a vôľa z nej prijímajú podnety a povely na činy. V nej naberajú predsavzatia a povely hĺbku a silu, aby sa zavŕšili činmi. Je známe, že povely, ktoré pochádzajú iba z rozumu, sú málo účinné.

Túto psychologickú teóriu ľudia poznali už dávno. Najmä národy, žijúce od nás na východ, majú poznamenanú svoju kultúru touto vedomosťou, ktorá nás, západniarov, Európanov, priam zaráža. Max Zerwick, profesor na Biblickom inštitúte v Ríme, na to poukazuje takto: „K beduínom, ktorí majú okolo ohňa rozložené stany, prišiel hosť zo západu. Privítali ho a usadili sa okolo ohňa. Jeden z beduínov rozpráva dlhšiu historku. Všetci počúvajú. Je to krásne. Aj západniar počúva so zatajeným dychom. Keď sa rozprávanie skončí, západniar sa pýta: "Je to pravda, čo bolo povedané?" Všetci beduíni hľadia na neho s vypúlenými očami a vravia: "Čo chce tento človek? Vraj či je to pravda? Či nevidí, že je to pravda?" Západniar sa ospravedlňuje: "Ja totiž rozmýšľam, či sa to skutočne stalo?" A beduíni ho poúčajú: "Či sa to skutočne stalo? Na tom nezáleží. Historka má pravdu sama v sebe!"“[132]

Orientálny človek rád zaodieva abstraktné myšlienky do obrazov, ktoré si dokonca sám utvára, aby sa mu podarilo dostať dôležité životné

[132] ZERWICK, M.: Katholische Exegese nach dem Konzil. In: Gottes Wort in unsere Zeit. Wien : Verlag Herder 1967. s. 12 - 13.

pravdy až do hlbín duše, do obrazovej vrstvy duše, z ktorej možno ovplyvňovať život človeka. Preto aj indický mysliteľ odpovedal na otázku, čo je pravda, takto: „Pravdivé je to, čo ma urobí lepším." To znamená, že zdravá myšlienka stane sa pravdou až vtedy, keď sa podarilo vložiť ju do vrstvy duše, z ktorej ovplyvňuje človeka, a tou vrstvou je obrazová vrstva.

Z psychologického hľadiska treba napokon ešte poznamenať, že všetko, čo podávame človekovi abstraktne, sa čoskoro zabudne. Učiteľ zo základnej školy rozprával, že v ôsmej triede žiaci zbadajú, keď im rozpráva udalosť, ktorú im už raz povedal v nižšej triede. Ale nikdy nezbadajú, keď takto zopakuje abstraktné poučky.

Keď je teda rečový prejav od začiatku do konca abstraktný, formovaný abstraktným myslením vysokoškolského štúdia, poslucháčom sa neuloží do hlbín duše a nie je to ich vina, keď si reč nezapamätajú. Myšlienka je plochá, obraz je plastický. Myšlienka je bledá, obraz je farbistý.[133] V poslucháčoch zostáva nadlho, ba aj navždy, čo sme im vložili do duše pomocou obrazu, lebo to sa usadilo v obrazovej vrstve, ktorá tvorí opravdivú hĺbku človeka.

10.1.2 Miesto na príklad

Vzniká otázka, na ktorom mieste v prejave sa má príklad použiť. Keď máme na mysli vnútorný dynamizmus reči a keď máme pred očami starodávnu rétorickú zásadu, že „oratio semper crescat" (reč má stále rásť), tak potom príklad bude potrebné umiestniť tam, kde prejav vrcholí. Bolo by nehospodárne, keby sme povedali príklad už v začiatočnom štádiu prejavu. Veď vtedy myšlienka ešte zápasí s rozumom. V tom zápase silnie a dozrieva. Nedozretá nemá sa vkladať do najhlbšej vrstvy duše, lebo neovplyvní život človeka. Dobrý rečník sa usiluje rozprávať názorne, pomocou prirovnaní, ale vlastný príklad zakomponuje až tesne pred koncom prejavu.[134]

Keby sme začínali ab exemplo (od príkladu), podobali by sme sa človekovi, ktorý dostal vzácnu knihu a použil by ju napríklad na

---

[133] Porov. GRÜN, S.: Die Bereitung des Hörers für des Wort Gottes. In: Hörer und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1960. s. 285.

[134] Porov. JARAB, J.- RADA, B.: Ako znie dnes reč Cirkvi. In: Duchovný pastier 1995, str. 25-30.

podloženie skrine, aby nebalansovala. To, že kniha môže poslúžiť aj ako podložka, je jej okrajová vlastnosť. Základné poslanie knihy je však celkom iné. Je správne používať príklad v jeho základnej funkcii.

10.1.3 Vlastnosti príkladu

Na túto otázku dávajú dobrú odpoveď aj staršie príručky.[135]

Po prvé: má byť pravdivý. Niekedy si aj sami zostavíme krátke rozprávanie, aby sme znázornili abstraktný pojem alebo myšlienku, no v takom prípade dáme poslucháčom pocítiť, že nejde o udalosť, ktorá sa v skutočnosti stala, ale že sme si rozprávanie sami vykonštruovali. Napríklad začneme také rozprávanie slovami: „Povedzme, že by si vstúpil do chrámu vo sviatok. Hrá organ a zmocní sa ťa dojatie. Oživia sa ti spomienky z detstva. Spomínaš si, ako ťa matka brávala každú nedeľu na sv. omšu, ako si spínal detské ruky na modlitbu. Povieš, že si náhodou vstúpil do chrámu. A zatiaľ to bol dar Prozreteľnosti. Je to perla, ktorú si našiel. Zodvihni ju. Váž si ju.“

Takéto vykonštruované rozprávanie, aj keby sa hovorilo nie v druhej, ale aj v tretej osobe, neprotiví sa zásade, že príklad má byť pravdivý. Veď každý poslucháč vycíti, o čo ide. Takéto rozprávanie je dokonca rečníckou ozdobou, ktorá sa nazýva hypotypóza.[136]

Po druhé: príklad musí byť blízky poslucháčom. Ide jednak o časovú, ako aj o psychologickú blízkosť. Neúčinné sú príklady vybrané z ďalekej minulosti, zo života neznámych osôb, grófov, kniežat, atď. Ich život je psychologicky vzdialený dnešnému človekovi. Neplatí to, pravdaže, o veľkých postavách ľudských dejín, ako sú slávni svätci, panovníci a umelci.

Po tretie: príklad musí mať „tertium comparationis“ medzi obrazom a myšlienkou, ktorú chceme príkladom znázorniť. V príklade musí byť podobnosť s témou reči. Keď poslucháči ťažko vystihnú tertium comparationis, príklad bol zbytočný. Vyplnil niekoľko minút z času rezervovaného na prejav, azda aj zaujal poslucháčov, ale keď napokon nevystihli, čo sa chcelo príkladom znázorniť, minul cieľ. V takom prípade stal sa príklad samoúčelným, stal sa príkladom pre príklad, pretože neposlúžil na znázornenie nadčasovej pravdy.

---

[135] FOLTÝNOVSKÝ, J.: Duchovní řečnictví. Olomouc : Matice cyrilometodejská 1932.
[136] WŰRSTER, P.: *Text und Predigt.* Stuttgart : Kalver Vereinsbuchhandlung 1921, s. 33.

Po štvrté: príklad nesmie byť dlhý a v jednom prejave nesmie byť mnoho príkladov. Dlhý príklad alebo viaceré príklady by v reči zabrali veľa miesta, ktoré treba použiť na informovanie. Pri dlhých a početných príkladoch sa prejav azda môže stať zábavnejším, ale celkom iste nie poučným a účinným.[137]

10.2 Prirovnania – prostriedky názornosti

10.2.1 Prirovnanie, paralela

Ide o taký spôsob vyjadrenie, pri ktorom rečník postaví vedľa seba dve podobné, príbuzné, analogické idey, z ktorých jedna je poslucháčom známa a druhá sa s ňou porovnáva. Kto raz videl nádherný chrám, napríklad košický dóm, tomu ľahko znázorníme veľkoleposť dajakej neznámej budovy jednoduchou paralelou: „Je majestátnejšia ako košický dóm.“ Alebo: číta ako prvák, štipľavá ako paprika, hlúpy ako teliatko a pod.

Zmysel prirovnania by sa mohol vyjadriť vetou z liturgie: Per visibilia in invisibilium amorem rapiamur (Prostredníctvom viditeľných vecí dostať sa k láske neviditeľných hodnôt). Prirovnanie totiž obyčajne stavia zmyslovú vec vedľa abstraktnej, aby nás podobnosť, ktorá medzi nimi jestvuje, priviedla k lepšiemu poznaniu abstraktnej skutočnosti.

Napríklad policajný sudca chcel obžalovanému zdôrazniť, že v poslednom roku zahynulo pri dopravných nehodách 14 000 ľudí. Použil toto prirovnanie: „Len si uvedomte, že každý rok sa u nás zničí

---

[137] Pracovníkom v oblasti teológie, pastoralistom a katechétom sa veľmi odporúča, aby sa pozerali na svet homileticky. To znamená - že pri práci s internetom, pozeraní filmov v televízii, pri návšteve divadelnej hry, alebo opery, o ktorej vopred je jasné, že je hodnotná - nemyslieť iba na seba, na svoj umelecký zážitok, ale aj na to, ako to možno využiť v ohlasovaní. Takisto je možné čítať homileticky noviny alebo hodnotnú beletriu. Napríklad profesor pastorálky Bruno Dreher čítal román Alberta Camusa Pád. Čítal ho homileticky, lebo myslel na tú skutočnosť, že mnohí ľudia nemajú záujem o odpustenie hriechov, ale známy spisovateľ a filozof s neúprosnou istotou hovorí v svojom spise modernému človekovi priamo do tváre: "Kto spáchal vinu, musí hľadať možnosť vyznania viny."
To najkrajšie, čo sa nazbiera homiletickým čítaním, počúvaním a pozorovaním by bolo treba ponúknuť aj kolegom. To je nasledovanie prvých kresťanských obcí, ktoré si navzájom požičiavali na opisovanie posvätné texty potrebné v bohoslužbe slova.

jedno také mesto, ako je naše, a to len preto, že mnohí ľudia si počínajú takisto ľahkomyseľne ako vy!“[138]

Alebo: „Keď dávame koňom do úst zubadlo, aby nás poslúchali, ovládame celé ich telo. Aj lode: hoci sú také veľké a ženú ich prudké vetry, maličké kormidlo ich riadi tam, kam chce kormidelník. Tak aj jazyk: je to síce malý úd, ale honosí sa veľkými vecami. Pozrite, aký malý oheň - a akú veľkú horu zapálil!“ (Jak 3, 2b - 5)

10.2.2 Podobenstvo

Je blízke prirovnaniu, ale medzi obidvoma je rozdiel. Prirovnanie stavia vedľa seba dve skutočnosti a jednu znázorňuje druhou. Podobenstvo však rozvíja iba jednu ideu, takže jej abstraktný obsah akoby oblieka do viditeľných čŕt.

Napríklad: „Nebeské kráľovstvo sa podobá človekovi, ktorý zasial na svojej roli dobré semeno. Ale kým ľudia spali, prišiel jeho nepriateľ, prisial medzi pšenicu kúkoľ a odišiel. Keď vyrástlo steblo a vyháňalo do klasu, ukázal sa aj kúkoľ. K hospodárovi prišli sluhovia a povedali mu: ‚Pane, nezasial si na svojej roli dobré semeno? Kde sa teda vzal kúkoľ?' On im vravel: ‚To urobil nepriateľ.' Sluhovia mu povedali: ‚Chceš, aby sme šli a vyzbierali ho?' On odpovedal: ‚Nie, lebo pri zbieraní kúkoľa by ste mohli vytrhnúť aj pšenicu. Nechajte oboje rásť až do žatvy. V čase žatvy poviem žencom: Pozbierajte najprv kúkoľ a poviažte ho do snopov na spálenie, ale pšenicu zhromaždite do mojej stodoly.“ (Mt 13, 24 - 30)

Alebo: „Nebeské kráľovstvo sa podobá horčičnému zrnku, ktoré človek vzal a zasial na svojej roli. Ono je síce najmenšie zo všetkých semien, ale keď vyrastie, je väčšie než ostatné byliny a je z neho strom, takže prilietajú nebeské vtáky a hniezdia na jeho konároch.“ (Mt 13, 31 - 32)

Alebo: „Nebeské kráľovstvo sa podobá kvasu, ktorý žena vezme a vmiesi do troch mier múky, až sa všetko prekvasí." (Mt 13, 33)

---

[138] JUNGMANN, J. - GATTERER, M.: Theorie der geistlichen Beredsamkeit. Freiburg : Herder Verlagshandlung 1908, s. 253.
Alebo Segneri: „Keď sa istý starý Riman dozvedel, že pri jeho procese pred senátom má byť jeho protivníkom obávaný rečník Cicero, tak sa toho naľakal, že v zúfalosti spáchal samovraždu. A vám sa zdá celkom malicherné, že budete mať ako protivníka Boha pri súdnom procese, kde sa bude rozhodovať o tom, či budete žiť vo večnej radosti alebo vo večnom zatratení?“

10.2.3 Parabola

Je vyrozprávaná udalosť z prírody alebo z ľudského života, či už skutočná alebo vymyslená, ktorou znázorňujeme dajakú nadprirodzenú pravdu. Len čo sme si parabolu vymedzili, hneď badáme, čím sa odlišuje od podobenstva. Parabola obsahuje udalosť, podobenstvo iba podobnosť.

Najkrajšie paraboly Ježiša z Nazaretu sú o milosrdnom Samaritánovi, o farizejovi a mýtnikovi, o márnotratnom synovi, o boháčovi a Lazárovi, o kráľovskej svadbe, o nemilosrdnom dlžníkovi.

10.2.4 Kontrapozícia

Je to prirovnanie dvoch protikladných ideí, aby ich rozdiel väčšmi vynikol a aby sa väčšmi zdôraznila ponúkaná hodnota. Nikdy nevystúpi biela farba tak prenikavo a jasne, ako keď ju priložíme k čiernej.[139]

Napríklad: Treba mať chladný rozum, ale horúce srdce.

Urobili sme síce jeden krok vpred, ale zároveň dva kroky dozadu.

Všetci to dobre poznáme - veľa rečí, málo skutkov.

10.3 Iné prostriedky názornosti

10.3.1 Konkretizácia

Je znázorňujúca figúra, ktorá spočíva v tom, že sa ňou nahrádzajú rodové, druhové, všeobecné pojmy a názvy takými, ktoré sú konkrétnejšie a názornejšie. Rodové pojmy a všeobecné predstavy patria do oblasti myslenia, jednotlivé pojmy a názvy však už patria do oblasti skúsenosti prístupnej každému človekovi. Preto všeobecné pojmy nahrádzame jednotlivými pojmami: namiesto: vtáctvo povieme

---

[139] Stingeder v kázni o Márii Magdaléne: „Aká veľká zmena, aký do neba volajúci rozdiel medzi "kedysi" a "teraz" na tejto žene! Nedávno verejná hriešnica, teraz robiaca pokánie; nedávno zatratená, teraz vyvolená; nedávno opovrhnutá ľuďmi, teraz milovaná Pánom neba i zeme; nedávno sprievodkyňa do pekla, teraz kňažná nebies; nedávno spoločnica hriešnikov, teraz sestra nepoškvrnených; pretože po Márii, najčistejšej Ježišovej Matke nieto inej ženy, s ktorou by sa Ježiš stretal dôvernejšie, ako s touto obrátenou hriešnicou; nedávno platilo: Preč s ňou, medzi zatratencov a teraz sa modlíme: Svätá Mária Magdaléna, oroduj za nás.“

Lev Veľký: „Už sa, Peter, nebojíš mesta Ríma, ktoré je vládkyňou sveta, ty, čo si sa v nádvorí Kajfášovho domu bál kňazskej slúžky!“

lastovičky (vrabce); namiesto ľudstvo (ľudia) povieme: človek (ja, my všetci),[140] namiesto všeobecného názvu "kvalita života", použije rečník pojem, alebo názov konkrétnej čnosti: milosrdenstvo, pokora, tolerancia. Namiesto: Koľko sebaovládania vyžaduje čnosť? - Čo to stojí človeka ovládať sa, odpustiť, utíšiť svoj hnev! Namiesto: Akou ozdobou človeka je vyznávanie hodnôt! - Ako zošľachťuje človeka skromnosť, ako ho dvíha milosrdenstvo! Namiesto celku uvedieme časť, lebo časť je konkrétnejšia.

10.3 2 Sprítomnenie

Krieg v svojej príručke pred mnohými desaťročiami zdôraznil školskú axiómu "Praesentia movent animum" (to, čo je v prítomnom čase, pohýna ducha).[141] V modernej rétorike sa hovorí to isté. Napríklad Heinz Lemmermann uvádza: „Živo znie všetko, čo vyberieme z minulosti a opisujeme to v prítomnom čase. Nehovorme: Pred tromi rokmi sa stalo toto: Išiel som z radnice a stretol som pána Schulza... Radšej povedzme: Uplynuli už tri roky. Idem z radnice a tu sa stretám s pánom Schulzom...“[142] Situácie, ktoré opisujeme v prítomnom čase, pôsobia bezprostredne, plasticky.

10.3.3 Priama reč

Priama reč, rovnako ako sprítomnenie, robí našu reč názornejšou. Biblia je plná úvodzoviek. Samá priama reč. Niektorí rečníci chcú každú

---

[140] Namiesto výpovede: „Boh sa stará o svoje stvorenia“ možno použiť takúto konkretizáciu: „Pozrite sa na havrany: nesejú, ani nežnú, nemajú ani komoru ani stodolu, a Boh ich živí. A vy ste o koľko viac ako vtáky! A kto z vás si môže starosťami pridať čo len lakeť k svojmu životu? Ak teda nemôžete ani to najmenšie, čo sa tak staráte o to ostatné? Pozrite sa na ľalie, ako rastú: nepracujú, nepradú; a hovorím vám: Ani Šalamún sa v celej svojej sláve neobliekal tak ako jedna z nich.“ (Lk 12, 24 - 27).
Namiesto všeobecného pojmu utrpenie: - „Od Židov som päť ráz dostal štyridsať bez jednej, tri razy ma bičovali, raz kameňovali, trikrát som stroskotal na lodi, noc a deň som bol na morských hlbinách; často na cestách, v nebezpečenstvách na riekach, v nebezpečenstvách od zbojníkov, v nebezpečenstvách od vlastného rodu, v nebezpečenstvách od pohanov, v nebezpečenstvách v meste, v nebezpečenstvách na púšti, v nebezpečenstvách na mori, v nebezpečenstvách medzi falošnými bratmi; v námahe a lopote, často v bdení, o hlade a smäde, veľa ráz v pôstoch, v zime a nahote.“ (2 Kor 11, 24 - 27).

[141] KRIEG, C. - RIES, J.: Homiletik. Freiburg : Herder Verlagshandlung 1915, s. 232.

[142] LEMMERMANN, H: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher 1962, zv. 1443, s. 83.

priamu reč znepriamiť, pretože chcú vzbudiť dojem intelektuálnej dikcie. Priama reč je jednoduchšia ako nepriama, ale dnešní rétori vravia, že priama reč účinkuje vždy živšie ako nepriama. Napríklad, všimnime si výpoveď: „Povedal, že najprv o tom chce hovoriť s pánom Meyerom“ a porovnajme ju s výpoveďou: „Najprv si o tom pohovorím s pánom Meyerom.“ V prvej je nepriama reč, v druhej priama. Druhá formulácia je názornejšia, plastickejšia, bezprostrednejšia.[143]

Príklad: Do istého domu dôchodcov prijali asi tridsaťročného muža, s telesným postihnutím, invalida. Býval tam so starými dôchodcami. Keď sa blížili Vianoce, pýtali sa ho starci: "Pôjdeš domov?" Odpovedal: "Nie. Rodičia už zomreli. A rodičovský dom zaujal môj jediný brat. Vyplatil ma z dedičstva a keď som ho chcel navštíviť, zamkol predo mnou dvere. Z okna mi zakričal: "Nemáš tu už nijaké právo. Čo tu hľadáš?"

Vidíme, že priama reč oživuje naše podanie.

10.3.4 Narácia (rozprávačstvo)

Rečník si musí uvedomiť, že kým vedci a filozofi povinne hovoria o podstate, o všeobecných pojmoch a akcidenty obchádzajú ako nedôležité a vedľajšie záležitosti, učitelia a básnici, kazatelia, dramatici, maliari, sochári, výtvarníci musia vidieť práve v akcidentoch prostriedky nevyhnutné na ich rečovú a inú tvorbu. Keď sa rečník zameriava na okolnosti miesta, času alebo vlastnosti osoby, spôsob deja, jednotlivosti istého javu, stáva sa jeho reč naratívnou, konkrétnou, populárnou.[144]

Napríklad abstraktná veta, že niekedy ľudia vyťažia z bohatstva málo šťastia, dá sa nahradiť takouto naráciou: „Starý Rockefeller zarobil týždenne viac ako milión dolárov. Na svoje jedlo však mohol minúť iba

---

[143] LEMMERMANN, H: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher 1962, zv. 1443, s.83.

[144] Pastoralista nemôže hovoriť v sentenciách, definíciách, v abstraktných štruktúrach, pretože taká homília unavuje. Aj abstraktné poznatky sa musí usilovať podať naratívne, rozprávaním. Zdalo by sa, že narácia je nižší druh reči, ako je nižší úkon v matematike spočítanie oproti umocňovaniu. Lenže pritom treba mať na pamäti najvyššieho Učiteľa, ktorý učil naratívne. Dnes sa dostáva naratívnemu spôsobu reči uznanie. Homiletici už dávnejšie učia, že všeobecné abstraktné reči sa podobajú zadebneným škatuliam, ktoré ukazujú ľuďom iba drevené debnenie a ktoré sú možno vnútri dokonca prázdne, pretože ani kazateľ dobre nerozumel abstraktnému výrazu, ktorý zaznieval v jeho reči. (Porov. JUNGMANN, J. - GATTERER, M.: Theorie der geistlichen Beredsamkeit. Freiburg : Herder Verlagshandlung 1908, s. 161.)

päť dolárov, lebo bol chorý a musel jesť len zeleninovú kašu a zemiakové pyré.“[145]

Alebo túžbu človeka po večnosti možno vyjadriť touto naráciou: „Možno, že ste videli divadelnú hru Kráľ umiera, ktorú napísal Eugéne Ionesco. Kráľ tam vzdychá v bolestiach: Prečo som sa narodil, keď nie navždy? Chcem navždy žiť, čo aj na púšti! Chcem žiť storočia a storočia, čo aj s bolesťami zubov! Chcem znova a znova začínať. Ešte raz chcem byť dieťaťom! Ešte raz chcem byť v škole! Hovorím to v mene miliónov a miliónov ľudí, ktorí chcú žiť navždy!“[146]

Alebo nedokonalosť vlastnej predstavy o sebe vysvetlíme pomocou takejto narácie: „Keď si predstavujete sami seba, vidíte si v svojej predstave svoju tvár do detailov? Viete si napríklad v svojej predstave spočítať, koľko máte vrások na čele? Alebo koľko zubov odhalíte, keď sa usmejete? Pravdaže nie. Teda vaša predstava o sebe je nedokonalá. Keď chcete dokonalejšie poznať svoju tvár, postavíte sa pred zrkadlo. Známa speváčka Doris Dayová si napočítala na tvári 1534 pieh. Bez zrkadla, vo vlastnej predstave by si ich nikdy nebola spočítala. V zrkadle sa vidíme dokonalejšie ako v svojej predstave.“[147]

10.3.5 Hypotypóza

Ak sa prirovnáva udalosť nie skutočná, ale vymyslená, vzniká ďalšia figúra názornosti, nazývaná hypotypóza. Uvádza sa slovami: Povedzme, že... Predstavme si, že by... Pomyslíme si, žeby... Je nám, akoby sme videli... Kto by sa nezaradoval, keby videl, ako... Komu by sa nepáčilo, keby sa stretol s človekom, ktorý...

Napríklad Segneri: „Predstavte si, že jeden chudobný roľník v pote tváre a s veľkými výdavkami zasadil na otcovskom pozemku veľa ovocných stromov... Lenže potom zrazu, keď už ratolesti boli obťažené dozrievajúcimi plodmi, spustila sa v noci strašná búrka a poráňala všetko ovocie zo stromov a polámala ratolesti, takže popadali na zem. Akým pocitom sa naplnilo srdce toho človeka, keď ráno prišiel do záhrady a videl toto strašné spustošenie? Zalomil rukami, kvílil ako

---

[145] LEMMERMANN, H: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbucher 1962, zv. 1443, s. 83.
[146] KIRCHGÄSSNER, E.: Ich will ewig leben. Echter Verlag, s. 107 - 108.
[147] VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 181.

zbavený zmyslov a usedavo nariekal. A predsa, o koľko strašnejšie je spustošenie, ktoré vo vašej duši spôsobí ignorovanie Božej pravdy!“[148]

Alebo Cicero: „Predstavte si v duchu, že by som mohol spôsobiť, aby ste Milona oslobodili, ale pod podmienkou, že Klodius musí vstať z mŕtvych... Aká hrôza sa vám zračí na tvári! Čo by vám vedel spôsobiť ako živý ten, ktorý teraz ako mŕtvy iba pre akúsi fantastickú predstavu načisto vás vyviedol z pokoja?“[149]

[148] KIEFFER, G.: Predigt und Prediger. Paderborn : Ferdinand Schöning 1924, s. 226 - 227.

[149] SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder Verlagshandlung, 1905. s. 268.

11 PRÍPRAVA REČOVÉHO PREJAVU

Niektorí ľudia o sebe hovoria: „Rečniť neviem. To je nadanie, ktorým som nebol obdarovaný“ - a vlastne prednášajú reč o tom, že nevedia rečniť. Znie to paradoxne. Lebo pri rečníctve platí zásada: „Poeta nascitur, orator fiť“ (básnik sa narodí, rečníkom sa človek stáva). Nadanie pomáha, ale Demosthenes dokazuje, že je možné vypracovať sa cvičením. Kto vie rozprávať, ten sa môže naučiť aj rečniť.

V hudobných kruhoch sa žartovne hovorí: Hrať na klavíri vôbec nie je ťažké. Stačí len správnym prstom v pravý čas udrieť na správny kláves. V rétorike to znamená: stačí len povedať správne slovo v pravý čas a na správnu adresu. Ale to všetko sa ľahšie povie, ako urobí. Klaviristom alebo rečníkom sa nikto nestáva zo dňa na deň. Mnohé prstové cvičenia sú potrebné na ovládanie klávesnice. Podobne mnohostranné jazykové a pamäťové cvičenia sú potrebné na to, aby sa človek naučil správne rečniť.[150]

Základnou podmienkou pre každého rečníka je príprava. Latinské príslovie hovorí: „Qui ascendit sine labore, descendit sine honore“, čiže: „Kto vystupuje [k rečníckemu pultu] bez prípravnej práce, zostúpi z neho bez úcty.“ A Carnegie vraví: „Dobrá príprava je polovica dokonalosti.“[151] Keďže prípravná práca pred prejavom je taká dôležitá, nesmieme ju zanedbávať.

Heinz Lemmermann (bývalý profesor profánnej rétoriky na Vysokej škole pedagogickej v Brémach, absolvent evanjelickej teológie) uverejnil veľa rozpráv o fonetike a rétorike. Preslávil sa svojou Učebnicou rétoriky. Je v nej Desatoro na prípravu reči, ktoré sme rozdelili na (a) vzdialenú; (b) blízku; (c) bezprostrednú prípravu.[152]

11.1 Vzdialená prírprava

Jedného štátnika sa opýtali, koľko času bude potrebovať na prípravu svojej najbližšej reči. Odpovedal: „Keď mi treba rečniť len desať minút, potrebujem na prípravu týždeň. Ak mám k dispozícii jednu

---

150 Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 3.

151 CARNEGIE, D.: Úspech si ty. Bratislava : Genezis 1991, str. 42.

152 Porov. LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. Die Kunst der Rede und der Diskussion. München : Goldmanns gelbe Taschenbücher, str. 34-46.

hodinu, tak potrebujem dva dni na prípravu. Ak mám neobmedzený čas na rečnenie, tak môžem začať hovoriť hneď." Z toho jasne vyplýva, že čím kratšia reč, tým dlhšia príprava – a opačne.

11.1.1 Zhromažďovanie materiálu

Charles Ferguson vo svojich Radách rečníkom píše: „Poznámky, ktoré si robíme, sa časom nahromadia. Bude to škrečkova skrýša."[153] Zaznačenie vlastných myšlienok prinesie ovocie. Často bývame prekvapení tam a vtedy, kde sme to najmenej očakávali. Tak je to aj s myšlienkami. „Idey a nápady sa, žiaľ, neriadia podľa želaní, ale prichádzajú, kedy chcú," konštatuje Busch v jednom zo svojich listov. Myšlienky sa nepridŕžajú „prijímacích hodín," keď im láskavo povolíme, prichádzajú, kedy chcú: v električke, pri filme, pri jedle. Dôležité je, aby sme ich hneď zachytili, hoci len jedným heslom.

V spálni Gerharda Hauptmanna museli obnoviť čalúnenie, pretože naň zapisoval svoje nočné nápady. „Poznámkový blok pre rečníka je to, čo je pre rybára sieť" (Casson). O Kurtovi Schumacherovi, ktorý zomrel roku 1952, Carlo Schmid napísal: „Neúnavne si robil poznámky: pri čítaní, pri rozhovoroch s ľuďmi, pri „samovrave" a tieto poznámky spracoval ako podkladový materiál na svoje reči - z toho množstva materiálu formoval svoj rukopis." V súčasnosti možno na ulici stretnúť spisovateľa so slúchadlami v ušiach. Možno počúva, čo napísal, alebo diktafón používa na zaznamenanie nápadov.

Veľmi sa odporúča zriadiť si kartotéku (možno v elektronickej forme), v ktorej sú zhromaždené dobré nápady každého druhu, vhodné formulácie, citáty, aforizmy a iné vybrané myšlienky, hoci ich momentálne nemôžeme použiť. Napokon sa nám to vždy znova potvrdí: Nevyhnutnosť vyjadriť nápady slovami cibrí myšlienky. Kto si svoje myšlienky často zapisuje, toho fantázia dostáva vzlet, a „duša bez fantázie je ako observatórium bez ďalekohľadu." (Henry Ward Beecher 1813-1887, protestantský kazateľ, sociálny reformátor.)

Je vhodné dať prednosť primárnym prameňom pred sekundárnymi (v ktorých sú už primárne pramene viac alebo menej spracované). Nasledujúce návody uľahčia prácu:

---

[153] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. Die Kunst der Rede und der Diskussion. München : Goldmanns gelbe Taschenbücher, str. 37.

- lístky alebo kartotečné lístky veľkosti DIN A 5
- označiť si obsah kartičky určitou značkou (heslom)
- písať zreteľne a kartičky si číslovať
- písať vždy len na jednu stranu kartičky
- nechať miesto pre dodatky a zmeny
- podčiarknuť dôležité miesta (na okraji alebo pod textom).

Teda pri zhromažďovaní materiálu treba presne rozlišovať cudzí materiál od vlastného. Citáty dať do úvodzoviek a nikdy nezabudnúť uviesť presný prameň (AUTOR, *Názov diela.* Vydavateľské údaje.)

11.1.2 Výber a triedenie materiálu

Výber materiálu a triedenie spolu úzko súvisia. Zatiaľ, čo z nazhromaždeného materiálu sa robí výber jednotlivostí dôležitých pre reč, už treba premýšľať aj o najvhodnejšom členení materiálu. Podklady si treba vždy znova prezerať. Raz sa to robí s radosťou lovca motýľov, ktorý sa kochá vo farebnosti svojich skriniek, druhý raz preto, že je to potrebné: (1) aby získal prehľad, (2) aby sa urobili výber, (3) aby sa zbavil nepotrebného. Je potrebné oslobodiť sa od balastu![154]

Každé prezretie nazhromaždeného materiálu vedie k ďalšiemu prečisteniu a zlúčeniu jednotlivostí. Myseľ človeka pracuje ako krosná. Dozaista, „rečník potrebuje podstatne viac stavebných kameňov, ako potom pri práci môže použiť“ (Kilian). Ale v užšom výbere vyberie len to najlepšie, rozlišuje podstatné od menej podstatného. Nadbytok materiálu ešte neposlúžil nijakej reči! S duchovnou potravou je to tak, ako s jedením: Nežijeme z toho, čo prijmeme, ale z toho, čo strávime“ (Walter Winkler). Pýtajme sa: Čo je naším hlavným cieľom? Čo chceme dosiahnuť?

Užší výber sa teda musí presne prispôsobiť rečníckej téme: „Až pri škrtaní sa ukáže majster.“ Nebyť otrokom bezvýznamností, ale nadobudnúť cit pre podstatné – to je rečnícka úloha. „Nie množstvo materiálu prináša úspech, ale dôkladné spracovanie“ (Neumann).

[154] Porov. FAITH, Š.: Kazateľské rečníctvo. Trnava : SSV 1941, str. 179.

11.2 Blízka príprava

11.2.1 Premyslenie materiálu

Po zhromaždení a výbere materiálu nasleduje premyslenie, zlúčenie a komentár. To všetko sa dá prirovnať liahnutiu. Stále je správne skutky a myšlienky skúšať, usporadúvať (myšlienková montáž; duchovná architektúra) a obmieňať. K vedeckosti patria dve rozdielne duševné činnosti: poznávanie jednotlivého a spájanie poznaného. Toto je v podstate najdôležitejšie štádium: je to štádium rozjímania, asociácií, myšlienkový inkubátor.

Správne je sústrediť sa vždy na jednu myšlienku a vylúčiť všetky vedľajšie. Vždy sa dá predstaviť si pred sebou poslucháčstvo! Čo im chcem povedať? Z čoho chcem vychádzať? Pomaly prídu základné myšlienky; „víria" v hlave. Každá reč musí v nás rásť pomaly. Nejaký čas „s ňou musíme žiť."

Akokoľvek intenzívne by sme sa zaoberali jednotlivými postupmi práce, nezabúdajme vsúvať oddychové prestávky. Zákon napätia a uvoľnenia platí aj pre duševnú prácu.

Do metódy rozjímania a duševnej práce treba načrieť ešte hlbšie. Vedomosti a zážitky nestačí len hromadiť, ale treba si vytvárať aj správne a odôvodnené postoje a názory. Dobre podopretá vlastná mienka – to je najväčší stavebný projekt, ktorý existuje. Človek sa vždy znova mýli. Vždy znova sa musí odvážiť skúšať. S rečníkom je to tak, ako s majiteľom domu; stále ho musí opravovať.

11.2.2 Vonkajšie predpoklady

Vonkajšie predpoklady na plodnú prácu sú: (a) pokiaľ možno stále pracovisko; (b) biorytmus - nájsť si najlepší čas na prácu, ktorý má každý človek iný. Aj duševnou prácou by sa bolo treba zaoberať pravidelne. Úspech často závisí od maličkostí, napríklad od pracovného ovzdušia. Vplyvy prostredia netreba podceňovať. Goethe sa domnieval, že pohyb na čerstvom vzduchu spôsobuje „činnú silu". Peripatein - ustavičnú zmenu pokladali už starí Gréci za prostriedok bohatého lovu v myšlienkovom revíre.

11.2.3 Vnútorné predpoklady

Vnútorné predpoklady na plodnú prácu sú:

(a) analyzovanie (sebaspytovanie). Ktoré vety vyjadrujú podstatu? Ktoré myšlienky určujú cieľ, ku ktorému sa má dospieť, atď. Myslenie sa dostane do pohybu, keď si začne klásť otázky. „Už je to tak: z otázok vzniká to, čo ostáva. Stačí si spomenúť na otázku dieťaťa: Čo robí vietor, keď nefúka?“ (Erich Kästner 1899-1974, nemecký spisovateľ);

(b) striedanie myslenia nahlas a tichého sebanačúvania. Takéto striedanie prekvapujúco často vedie k objasneniu! Filozof Johann Gottlieb Fichte poukazoval na dôležitosť myslenia nahlas. Napísal: „Myslenie nahlas dáva nášmu vnímaniu nový stupeň jasnosti a určitosti. Privádza našu zmyslovosť a rozum do užšej súvislosti, abstraktné myšlienky robí názornejšími a obrazy jednoduchšími a usporiadanejšími.“

(c) trpezlivá systematická práca spájania, zmysluplného členenia a účinného formulovania. Plínius hovorí o maliarovi Apellovi, že nepremeškal jediný deň, aby neurobil najmenej jeden ťah štetcom: Nulla dies sine linea (ani jeden deň bez čiary). Len pravidelná práca vedie k úspechu. Reč musí pomaly rásť. Myšlienky nemožno produkovať ako na bežiacom páse. Často musí mať rečník sám so sebou veľa trpezlivosti. Dobrá vec potrebuje svoj čas. Nietzscheho známy výrok naznačuje: „Kto chce niekedy v budúcne veľa povedať, dlho mlčí.“ Alebo: Kto chce zapáliť blesk, dlho musí byť mračnom. Schiller píše: „Trvalo to aj hodinu, než sa mi podarilo zložené súvetia (periódy) čo možno najlepšie zladiť.“

Je dobré vždy znovu sa cvičiť v zhŕňaní základných myšlienok a významových viet do niekoľko málo viet (esenciálny koncentrát). Poslucháči majú predsa niečo pochopiť a prípadne sa podľa toho zariadiť. Počas rozjímania, prípadne meditácie sa musí vyjasniť základný obsah reči a vtesnať do jednej plastickej vety tak, ako sa tanier polievky nachádza v jednej jedinej kocke bujónu. Dôrazne sa odporúča trpezlivo premýšľať nad jednotlivosťami a súvislosťami.

Ešte posledná pripomienka k tomuto bodu: Od začiatku treba dbať na to, aby sme dodržali čas určený na rečnenie. Mnohí rečníci si čas nerozvrhnú, ku koncu reči sa potom ponáhľajú, a tak sa pripravia o dobrý dojem.

11.2.4 Prvé heslovité záznamy

Usporiadanie musí byť prehľadné. Heslá musia byť čitateľné; tvoria piliere, na ktorých stojí reč. Prvé znenie textu býva spravidla ešte veľmi podrobné. Býva tu zachytený dôležitý zmyslový obsah. Zvlášť podarené formulácie si treba zaznačiť v plnom znení a oddeliť dôležité od menej dôležitého: podčiarknutím, zafarbením alebo rozličnou veľkosťou písmen.

11.2.5 Štylistické formulovanie

Podľa prvého znenia konceptu možno začať štylisticky formulovať hlavnú časť reči. Je to jazyková stavba. Pritom treba mať na mysli dialóg, názornosť, pôsobivosť, krásu a modernú štylizáciu reči.

11.2.6 Formulovanie úvodu a záveru

Úvod a záver sa formuluje až vtedy, keď je hotová hlavná časť, pretože oboje sa musí vzťahovať na hlavnú časť. Nie je vždy šťastné začínať s prípravou úvodu, keďže ešte nemôžeme predvídať hlavnú časť a záver reči. Nejeden vopred pripravený úvod pôsobí strnulo, bez potrebnej súvislosti s hlavnou časťou a záverom.

Je vhodné preberať vždy znovu a znovu jednotlivé časti reči, držať sa hesiel ako myšlienkovej podpory, ale formulovať ich vždy nanovo. Rozprávať pritom polohlasne pre seba. Tak sa najľahšie dá uchrániť papierovej reči. Toto dôkladné vypracovanie látky, nové vytváranie slov vedie k väčšej bezpečnosti a rečníckemu mysleniu.

Nemecký básnik, esejista Wolf von Niebelschültz (1913-1960) si počas písania text hovoril, opäť a opäť ho nahlas čítal, preveroval stavbu vety a spätosť myšlienok, pokiaľ ide o zrozumiteľnosť a pôsobivosť, cibril a zjednodušoval tak dlho, kým všetko neobstálo pred jeho nemilosrdnou kritikou a kým plynule neovládal dôležité časti reči.

11.3 Bezprostredná príprava

11.3.1 Celková kontrola

Hamilton odporúča svoju reč ešte raz prejsť a skúsiť, či ten istý materiál nemožno lepšie uplatniť čírou zmenou usporiadania.

Nasledujúca malá príhoda pochádza zo 16. storočia: Istý priateľ umenia pozoruje Michelangela, ako na svojich obrazoch sem-tam zlepšuje nejakú maličkosť. Napokon návštevník prekvapene zvolá: „Všetko, čo tu meníš, sú len maličkosti!“ A umelec odpovedal: „Pravdaže, sú to len maličkosti. Ale maličkosti vedú k dokonalosti – a dokonalosť nie je maličkosť.“ Táto posledná veta platí aj o reči. Celková kontrola znamená vycibrenie, rétorickú prípravu. Tu i tam sa ešte dá zvýšiť lesk a prikrášlenie.

Je potrebné získať odstup a prevteliť sa do postavenia poslucháčov, predovšetkým protivníkov. Preveriť dokazovanie, prechody, základné vety a vyváženosť jednotlivých častí.

„Tri štvrtiny celej mojej literárnej činnosti pozostávali z korigovania a obrusovania. A možno je to ešte málo, keď poviem tri štvrtiny“ (Fontane).

11.3.2 Konečná úprava reči

Spisovateľ H. M. Enzensberger raz povedal: „Intenzívna práca vždy skracuje. Všetky knihy okrem slovníkov sú priveľmi dlhé.“ Aj mnohé reči bývajú pridlhé a rozvláčne. E. Kästner žiada „precíznosť“, keď píše: „ten, kto má čo povedať, sa neponáhľa, hovorí pomaly a povie to v jednej vete.“

Tu sa vynára otázka, či by nestačil prvý koncept prípravy. Ale skúsenosť ukazuje, že pri starostlivej prípravnej práci škrtania a dodatky robia prvé znenie reči ťažko čitateľným. Niektorí rečníci sa potom podobajú krátkozrakým lekárnikom, ktorí namáhavo lúštia recept od lekára. Reč viazne, pretože prednášajúci sa nemôže orientovať v zmätku svojich poznámok, ako ich v duchu vidí.

Druhý koncept reči je už starostlivo zostavený, prehľadne usporiadaný a čitateľný. Čím skúsenejší rečník, tým bude jeho koncept stručnejší. Niekedy je potrebná len mnemotechnická pomôcka, napríklad základné rozčlenenie jednotlivých častí reči. Vždy sa vypláca poučiť sa od významných rečníkov.

Ilse von Niebelschütz hovorí o odkaze Wolfa von Niebelschütza: „K rečiam z posledných rokov jestvujú len heslá zapísané v malých zápisníkoch, medzi nimi je vždy hlavná (ústredná, centrálna) veta, na ktorej mu osobitne záležalo. Ostatok voľne formuloval počas rečnenia.

Pretože ho reč s dokonalou ľahkosťou a precíznosťou poslúchala, mohol sa počas rečnenia naladiť na momentálnu vnímavosť publika; ale z týchto hesiel nemožno spätne rekonštruovať prednášku s vtedajšou živosťou a krásou reči.“ Spomínané heslá však dávajú pocit istoty, najmä ak si rečník myslí, že na koncept vôbec nie je odkázaný.

11.3.3 Pamäťové osvojenie

Pamäťové osvojenie je viac „rozumovým učením“ ako „učením sa naspamäť.“ Dobre sa osvedčuje nasledujúca technika:

- vštepiť si základné myšlienky (a účelové vety)
- oboznámiť sa s rozčlenením
- vštepiť si časť po častiach starostlivo zapísané state reči (viacnásobné čítanie, cvičenie sa v úprave slov)

Každý ináč využíva čas. Veľa ho je pri cestovaní a čakaní na úradoch a pod. Najlepším cvičením na sústredenie je opakovať si reč v mysli akoby bežala na filmovom páse.

11.3.4 Rečnícke osvojenie

Posledným pracovným postupom v príprave je skúška reči a priestor na improvizáciu. Priveľkým „pripravovaním“ je možné z reči vytlačiť všetku šťavu! Preto reč má ostať takpovediac v plynnom skupenstve. Bezpodmienečne si treba predstaviť prednáškovú miestnosť a poslucháčstvo.

Nejestvuje nijaké poistenie proti rečníckej indispozícii. Preto treba ešte upozorniť na dva posledné bezpečnostné predpisy jazdy bez nehody pre rečníkov: (a) celú reč si ešte raz prejsť v myšlienkach od konca; (b) raz si predniesť reč „v duchu“, „v myšlienkach“, bez pohybovania perami! Ak sa tieto koncentračné cvičenia vydaria, možno vystúpiť na pódium.

11.4 Zhrnutie

Páter Harms sa raz výnimočne nepripravil na kázeň, ale sa celkom spoliehal na vnuknutie „zhora“. Ono však neprišlo, a tak sa Klaus Harms zajachtával. Po kázni zhrozene povedal: „Keď som čakal na vnuknutie, počul som hovoriť len vnútorný hlas: Klaus, bol si lenivý! Nikdy viac bez prípravy!“[155]

Možno namietať: Nežiada sa v bodoch prípravy príliš veľa? Má rečník vždy toľko času, aby dodržal tieto pracovné postupy?

Samozrejme, že pri krátkych, vecných referátoch každodenného života sa zjednodušuje systém prípravy: zhromaždenie materiálu – heslá – úvod – záver – zbežné prehliadnutie celého textu. Potom sa môže rečniť. Zásadne však platí, že voči poslucháčom rečníka viaže povinnosť starostlivej prípravy. Chcú nás počúvať, venujú nám svoj čas, nesmieme ich sklamať! Poslucháči nesmú zbadať, aká namáhavá bola príprava. Veď ani na baletke pri jej špičkovom tanci nevidno, koľko námahy ju to stálo a koľko hodín cvičenia absolvovala, kým sa zdanlivo bez námahy dokáže vznášať.

[155] LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. Die Kunst der Rede und der Diskussion. München : Goldmanns gelbe Taschenbücher, str. 46.

12 REČNÍCKE MYSLENIE, PAMÄŤ, TRÉMA

Rečníckym myslením označujeme úzke spojenie myslenia a hovorenia: myslenie počas hovorenia a hovorenie počas myslenia. Rečnícke myslenie je teda schopnosť myslieť pri hovorení v dostačujúcom predstihu dopredu. Rečník musí ovládať rečnícke myslenie, aby mohol správne predniesť reč. Schopnosť rečnícky myslieť sa nadobúda vytrvalými cvičeniami.

Pedagógovia rétoriky udávajú niekoľko základných cvičení, ktoré podľa skúsenosti vytvárajú cestu k správnemu prednesu. Najskôr treba krok za krokom začať s jednoduchými cvičeniami a až potom okruh reči pomaly rozširovať. Každé z týchto rečníckych "povinných cvičení" treba precvičovať 20 - 30 krát.[156]

12.1 Cvičenia reprodukovaním

12.1.1 Predčítanie

Je dôležité cvičiť sa pri hlasnom predčítavaní (napr. z novinových článkov) tak, že človek chvíľami pozerá na myslené obecenstvo. Prostredníctvom takéhoto zrakového kontaktu vyvolá v publiku pocit najvoľnejšej reči. Znamená to malé odseky si ustavične vopred bleskurýchlo predčítať a zapamätávať si ich. To je najlepšie prípravné cvičenie rečníckeho myslenia, pri ktorom myšlienky trochu predbiehajú slová. Dobrí televízni moderátori sa viac pozerajú na poslucháčov ako do textu.

12.1.2 Reprodukcia obsahu

V tomto cvičení ide o prečítanie asi dvojriadkových až päťriadkových odsekov, a následnú reprodukciu, pričom treba dbať na zopakovanie: (a) čo najpresnejšie doslovne - cvičiť pamäť pre detaily; alebo (b) vlastnými slovami - osobné vytváranie slov.

V podstate ide o vecnosť: z novinárskych článkov si pripraviť heslovité výňatky a podľa konceptu hesiel reprodukovať obsah článku

[156] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970, str. 11.

vlastnými slovami, najlepšie mnohorakým a rozličným preskupovaním a vytváraním slov. Cvičenie postupuje podľa návodu:

a) skracovať článok (zhrnúť ho až do jednej vety)

b) rozširovať ho podľa vlastného uváženia.

12.1.3 Hovorenie okolo hesla (pevných bodov, kľúčových slov)

Vytýčiť si heslo, jednu ústrednú myšlienku, ktorú je možné vypovedať voľne vždy iným spôsobom. Myšlienka musí predbiehať slová. Heslo dodá popud mysleniu, ktoré sa prostredníctvom tvorenia slov ďalej rozvíja.

Rečnícke cvičenie myslenia sa zakladá na stálom znova utváraní hlavnej myšlienky. Napr. „Keď sneží a mrzne, na ceste je veľa dopravných nehôd." Túto vetu je možné výstižne pochopiť aj takto: „Veľa dopravných nehôd je v zime pre sneženie." Hlavná myšlienka tvorí kostru, okolo ktorej sa zoskupujú ďalšie slová. Sweinsberg hovorí o voľnej pohyblivosti okolo pevných bodov. Súvisiace slová možno premiestniť napr. takto: „Na ceste, ktorá je zasnežená, je vždy nebezpečenstvo dopravných nehôd." Alebo: „Dávajte pozor na cestách. V Poprade a na okolí sneží. Z miesta hlásite už tri dopravné nehody!"

Je ešte mnoho iných možností formovania hesla alebo hlavnej myšlienky. Rečník sa nemá pridržať doslovného znenia, ale musí byť schopný tie isté myšlienky formulovať vždy nanovo. Zatiaľ, čo rečník hovorí, už rýchlo musí preletieť na nasledujúcu myšlienku. „Nasledujúca veta môže byť lepšia ako predchádzajúca. Nasledujúca veta je vždy problémom okamihu." (Naumann) Rečnícke myslenie je teda schopnosť myslieť pri hovorení v dostačujúcom predstihu.

Opísané cvičenie tvorí predpoklad na ďalšiu prácu. Treba ho častejšie opakovať. Heinrich Kleist obmenil francúzske porekadlo „S jedlom rastie chuť" na „Hovorením vzniká myšlienka." Preto pri tomto rečníckom cvičení treba hovoriť nahlas. Hovorené slovo podporuje naše myslenie.

12.2 Tréning rozprávaním

12.2.1 Definovanie

Definovanie vymedzuje a utvára jasné pojmy, cvičí rozsiahly spôsob vyjadrovania (čo je to: dom - štát – demokracia, atď.) Heinrich Lausberg píše: „Definícia je opis významu slova s cieľom ohraničiť obsah významu tohto slova oproti náhodilým synonymám.“ Pre rečníka je veľmi dôležité cvičiť sa vo vymedzovaní obsahu pojmu, čiže definovať. V okamihu a výstižne musí vedieť správne pomenovať podstatu, keď ho napríklad v diskusii vyzvú, aby vysvetlil nejakú vec alebo slovo. Vedieť určiť a vyjadriť podstatu, to je cieľom všetkého rečníckeho školenia.[157]

12.2.2 Improvizácia

Oplatí sa pozorovať nejaký obraz, opísať príbeh, mať na zreteli podrobnosti, ale aj súvislosti, hovoriť pritom názorne; používať obrazy a priliehavé prirovnania.

Okrem toho treba sa usilovať hovoriť plynulo, čo neznamená hovoriť priveľmi uhladene. Náhodnému uviaznutiu slova, či nepredvídanému zápasu o správny výraz sa človek nikdy celkom nevyhne, naopak, ony dodávajú reči isté napätie a živosť. Anglický minister Anthony Eden nikdy neuviazol v reči, no jeho reč bola chladná. Ale Churchillove alebo Baldwinove reči, ani zďaleka nie tak "hladko" prednesené, mohli poslucháčov rozohriať a strhnúť.[158]

Komu sa podarí podľa hesiel predniesť desať viet pokojne, rovnomerne a plynulo, dosiahol veľký pokrok!

Treba dbať aj na to, aby začatá veta bola dokončená bez prestavby, rozťahovania jednotlivých častí a prestávok z rozpakov.

12.2.3 Presvedčovacia sila

Tréning tohto druhu znamená prednášať tri až päť minút úzko ohraničené témy napr. o cieľoch v povolaní, o "vlastnom koníčku", atď. najskôr podľa hesla, neskôr celkom voľne. Ak niet poslucháčov, stačí si ich predstaviť. Potom si tieto miniatúrne reči treba opakovať v rozličnom

---

[157] Porov. LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. Die Kunst der Rede und der Diskussion. Mníchov : Goldmanns gelbe Taschenbücher, 1962, str. 21.

[158] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF 1995, str. 260.

znení: raz hlasno, inokedy v duchu. Zaujať stanovisko k úvodníkom v novinách: Je pravda, čo je tu napísané? O ktorej časti si myslím niečo iné? Doplňujem, spájam a sformulujem svoj náhľad na istú otázku a odôvodním ho.

Ak ide o tému, ktorá obsahuje ťažké otázky, je dobre rozprávať o nich so svojimi priateľmi; toto konzultovanie často vyjasňuje a prehlbuje témy. Netreba sa blysnúť už pri prvých rečníckych cvičeniach. Je možné svoju reč preskúmať, či už vlastnou alebo cudzou kontrolou prostredníctvom audio-nahrávok (MP3 player, mobil, videokamera).

Pruský poľný maršal, Schwerin (1684 - 1757) mal vo zvyku so svojimi dôstojníkmi konať rečnícke cvičenia: každý musel napísať tému krátkej reči, ceduľky s témami sa vhodili do prilby, a potom sa žrebovalo. Každý musel bez prípravy rozprávať niekoľko minút na tému, ktorú si vytiahol. Schwerin vychádzal z toho, že dôstojník musí vedieť nielen rýchlo konať, ale aj výstižne hovoriť, vysvetľovať a rozkazovať. Toto cvičenie učí duchaprítomnosti, pohotovosti, schopnosti vyjadrovať sa a koncentrovať.

12.2.4 Rozprávanie

Odporúča sa cvičiť v názornom, živom a strhujúcom rozprávaní o všetkých možných príhodách, anekdotách, krátkych príbehoch, cestopisoch a neuspokojiť sa skôr, než ich budeme vedieť skutočne skvelo reprodukovať. Napr. päť minút rozprávať najpodstatnejšie príhody z priebehu dňa a dávať pritom pozor na pokojný, plynulý spôsob vyjadrovania sa.[159]

12.3 Nácvik pozorovaním

12.3.1 Pozorovanie rečníkov

Bolo by vhodné študovať a pozorovať zvláštnosti rečníkov; na prednáškach, kázňach, diskusiách, v rozhlase, atď. Každú reč možno posudzovať z dvoch aspektov:

a) čo sa hovorí? (obsah, prehľad, logika, názornosť, rečový štýl a i.)

[159] Porov. Porov. STANČEK, Ľ.: Homiletika Jozefa Vrableca. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997, str. 161.

b) ako sa hovorí? (prednes reči: intenzita hlasu, výška, prízvuk, tempo, plynulosť, zrozumiteľnosť článkovania, vonkajšia forma a i.).

12.3.2 Rozbor reči

Hoci rozdiel medzi tlačenými a prednesenými rečami je asi taký ako rozdiel medzi konzervou a čerstvou stravou - predsa sa z nich môžeme mnohému naučiť (skladba, stavba, štýl, atď.). Preto je potrebné analyzovať reči každodenného života práve tak, ako vedecké prednášky a presviedčavé reči členov parlamentu, alebo "reči, ktoré otriasli svetom." Rozoberanie cudzích rečí podľa rečníckych pravidiel umožňuje prevziať mnohé z týchto vyjadrovacích prostriedkov do svojho osobného štýlu.

12.3.3 Rozširovanie slovnej zásoby

Práca na slovnej zásobe napomáha rozvoj vyjadrovania sa, ktorým sa prekonáva dnes bežná, fádna, šablónovitá reč. To znamená, všímať si synonymné výrazy a počuté slovné spojenia (podľa možnosti ich treba vyhľadať v slovníku).

12.3.4 Experiment

Priebeh cvičenia:

a) učiteľ predloží heslovité výrazy na krátky predslov alebo na nejakú časť dlhšej reči. Každý účastník ich dostane do ruky, alebo sa napíšu na tabuľu,

b) učiteľ poukáže na sled myšlienok,

c) učiteľ vykoná prvý pokus myslenia pri hovorení. Voľne formuluje reč na základe hesiel. Všetci počúvajú a sledujú heslovité výrazy.

d) jeden zo študentov vykoná druhý pokus myslenia pri hovorení, a potom ďalší sa pokúšajú jeden za druhým vykonať experiment rečníckeho myslenia. Ostatní znova a znova počúvajú a pritom sledujú heslovité výrazy. Každý bude hovoriť ináč. Tí, čo počúvajú, pozorne myslia spolu s hovoriacimi,

e) neskoršie sa úloha pozmení: Vytýči sa určitý čas na reč. Napríklad tri minúty. V tomto čase bude študent hovoriť na základe hesiel pred mysleným okruhom poslucháčov. Inému sa určí iný čas a iný okruh poslucháčov,

f) keď sa potom pokusy reprodukujú zo záznamu, zistí sa, že rečová forma síce nebola vždy dokonalá a uhladená, ale myšlienkový sled bol dobrý.[160]

12.4 Precvičovanie vystupovania na verejnosti

12.4.1 Diskusie na verejnosti

Pri získavaní nejakej zručnosti človeku nevystačí teoretický kurz bez praktického overenia; keď novomanželka zvládne základné kuchárske teórie, napokon musí s vareškou v ruke vstúpiť do kuchyne.

Kto sa chce naučiť rečniť, takisto nevystačí len s teoretickým objasnením: musí ísť medzi ľudí, s nimi hovoriť a diskutovať. Tak, ako sa mladá žena naučí pozvoľna variť, naučí sa študent postupne voľne rozprávať: najskôr v kruhu priateľov alebo v skupine, neskôr na zhromaždeniach. Najskôr sa kladú otázky, potom sa diskutuje. Cvik robí majstra.

12.4.2 Zrieknutie sa doslovnej formulácie

Rečníckymi cvičeniami každý v sebe zdokonalí schopnosť rečníckeho myslenia a pri prednese si môže dovoliť zrieknuť sa predchádzajúcej doslovnej formulácie. Slovná formulácia a tón sa musia utvárať v styku s poslucháčmi. Len tak môže byť rečník „celkom pri veci a celkom pri poslucháčoch." Má a musí byť zameraný dopredu, kým prednes aj najlepšieho manuskriptu nevyhnutne obracia zrak späť. Vopred pripravená (z kníh prebratá alebo vymyslená) formulácia je vždy v nebezpečenstve, že sa stane rečovou frázou, lebo nezodpovedá rečovej situácii, alebo vôbec nepatrí k aktívnemu slovnému pokladu rečníka, a preto nedostane nijaký osobný tón a zvuk. V umení takéto diela zvyčajne nazývame gýčom.

12.5 Pamäť

„Pamäť je klenotnicou výrečnosti," napísal Quintilián, autor antickej rétoriky v dvanástich knihách. Preto je potrebné stále trénovať

[160] Porov. KLIEM, R.: Schallform. In: Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1963, str. 225 - 230.

pamäť, žiadať od nej veľa, potom bude stále lepšia a lepšia. Je vhodné naučiť sa denne určitú dávku: báseň, presné reprodukovanie novinového článku, atď. Nemusí sa z nás stať Caesar, ktorý každého svojho vojaka poznal po mene; ani nijaký Fox, anglický štátnik, o ktorom sa hovorilo, že podľa neho by bolo možné znova napísať Bibliu, keby sa náhodou raz všetky jej exempláre stratili. Wolfran von Eschenbach vedel 80 000 veršov svojho Parzifala naspamäť.

Súčasný rečník nemusí vedieť naspamäť celú knihu, ani nemusí byť živým lexikónom, ale je veľmi cenné, keď má dobrú pamäť. Predovšetkým musí mať orientačnú pamäť. Orientačnú schopnosť pamäti provokujú otázky typu: Kde nájdem odbornú literatúru? Kde som už túto istú tézu počul? Akej mienky bol XY pred tromi rokmi? atď. Winston Churchill odstúpil, keď sa nemohol rozpamätať na obsah posledného vládneho zasadnutia. Uznal, že Anglicku nemá vládnuť muž, ktorého pamäť zlyhala! Dnes sa v školách priveľmi zanedbávajú pamäťové schopnosti. Nejeden pedagóg povýšene pozerá na údajné memorovanie - "tvrdošijné učenie sa naspamäť". Pravé cvičenie pamäti v nijakom prípade nie je mechanické bifľovanie.

„Je nanajvýš pozoruhodné," napísal bádateľ v oblasti pamäti Müller - Freienfels, „ako väčšina ľudí nerada pripúšťa, že by mala slabý rozum, ale bez rozpakov hovorí o svojej zlej pamäti." Ospravedlňujú dokonca medzery v svojej inteligencii a ešte všeličo iné svojou zlou pamäťou. S pamäťou sa zaobchádza tak, ako keby vôbec nepatrila k nášmu ja, ako keby bola zvláštnym darom, ktorého vlastnenie je síce príjemné, ale za ktorý nie sme zodpovední.

12.5.1 Koncentrácia

Posilnenie pamäti sa dá dosiahnuť spojením troch prostriedkov:
(a) koncentrovaním sa (zvyšovať vnímavosť);
(b) spájaním myšlienok (tvoriť myšlienkové mosty);
(c) opakovaním.

Každé koncentrovanie je podmienené trojako:
a) stupňom vnútornej účasti
b) schopnosťou uzavrieť sa pred vedľajšími myšlienkami
c) a vonkajším okolím.

„Vynikajúcu pamäť môže mať len ten, kto sa vie koncentrovať a kto dojmom (zážitkom), ktoré pokladá za cenné, dá čas, aby sa mohli v jeho duší zakoreniť“ (Müller - Freienfels). Rozhodujúci je stupeň účasti! Kto sa učí s radosťou, ľahšie si to zapamätá. Ľudia majú netušenú schopnosť zapamätávania, keď ide o výpočet slabostí druhých. Chyby druhých majú v pamäti ešte aj po desaťročiach, a to vo všetkých podrobnostiach. Z toho vyplýva, že čo nás skutočne zaujíma, to si zapamätáme veľmi ľahko. Na to, čo nás zaujíma menej, sa musíme viac koncentrovať.

Každý si musí nájsť spôsob, ktorý mu najlepšie vyhovuje. Jeden má pamäť motorickú, ako napríklad Napoleon, muž, svojho času s pravdepodobne najlepšou pamäťou na mená; každé meno si tri razy napísal a papierik zahodil. Je vždy dobré veľa si zapisovať. Viac akusticky založený človek sa musí učiť nahlas; to, čo sa učí, musí počuť. Pamäťovou pomôckou pre vizuálny typ sú napríklad vhodne usporiadané heslá (podčiarknutie, farebnosť); obraz načrtnutý líniou, ako aj rozmanité schémy podporujú pamäť.

Je jedno, ku ktorému typu sa prikláňame, v každom prípade na koncentrovanie treba vynaložiť veľa času na preskúmanie a premyslenie látky, ktorú práve preberáme. Tzv. "zlá pamäť" sa často zakladá len na povrchnom a nedbanlivom pozorovaní. Radšej sa učme menej, ale dôkladne.

12.5.2 Asociácie

„Náš duch nie je nič iné ako stroj na združovanie predstáv“, povedal americký psychológ James. Pre rečníka z toho vyplýva: utvárať si pamäťové mosty. Ak sme si určili sled myšlienok, asociáciou si do pamäti vštepíme heslo alebo heslovité vety prostredníctvom obrazového spojenia (psychologický zákon lokálnej asociácie); spojme napríklad každé heslo s výrazným znakom úseku cesty (hotel, pošta, stanica, most, škola, pomník, atď.). To je najjednoduchšia forma pamäťového mostu. Vždy je rozhodujúce, či novú učebnú látku spájame s vedomosťami už hlboko zakorenenými.

Najlepšie si niečo zapamätáme, ak si utvoríme nejaký zmyslový vzťah, napríklad pre zapamätanie vety: Bartók zomrel v USA v roku 1945. Rok skladateľovej smrti 1945 si ľahšie zapamätáme, keď si

uvedomíme, že v tomto roku sa skončila vojna. Kvôli vojnovým zmätkom v Európe Bartók emigroval (zmyslový vzťah).

Nič nezabúdame celkom! "Stopové prvky" ostanú zo všetkého, čo sa učíme. Vlastne by sme sa nemali pýtať ako posilníme pamäť, ale ako zabránime zabúdaniu. Opakovanie (to znamená, čo sa vytráca, dostať opäť na svoje miesto), ako prostriedok na zapamätanie, je potrebné, nemá sa však používať mechanicky.

12.5.3 Opakovanie

1. Hlasné čítanie prospieva lepšiemu osvojeniu si látky. (Spojenie videnia a počutia.) Opakujme si zakaždým len malé odseky, ktoré si tým dôkladnejšie vštepíme do pamäti.

2. Pri opakovaní robme prestávky ("tvorivá prestávka"). Oveľa účinnejšie je napríklad dva dni sa učiť po jednej hodine, ako jeden deň dve hodiny, pretože medzičasom sa látka v podvedomí ďalej upevní.

V experimentálnej psychológii (profesora Ebbinghausa) sa tvrdí, že zo všetkého naučeného nejakú časť veľmi rýchlo zabudneme, neskôr však je zabúdanie pomalšie. Dôsledok: začnime s opakovaním čo najskôr. A ešte jedno: „Mnohí ľudia majú len preto zlú pamäť, lebo ju zaťažujú v nevhodnom čase, to znamená, keď sú telesne unavení“ (Müller-Freienfels).

3. Popri jednoduchom opakovaní je dôležité aj kombinované opakovanie. Najhoršie sa nám zapamätúva veľký počet jednotlivostí, naproti tomu omnoho lepšie vedecká látka, ktorú vždy znova môžeme vkladať do nových súvislostí. Spájajme rozličné vedné odbory, kde je to len možné.

Čo teda musí rečník urobiť, pokiaľ ide o pamäť? Prednášku by sa nemal naučiť naspamäť (nanajvýš ak začiatok a záver), ale len heslovite zostavenú kostru. Súvislosti (príčinné reťaze) a myšlienkový obsah by si mal čo najdôkladnejšie vštepiť do pamäti. Ak sa ju húževnato nabifľuje naspamäť, tak mu vždy hrozí nebezpečenstvo, že pri každom malom vyrušení sa mu pretrhne niť reči. Pri ďalšom "hladkom odvíjaní" reči mu potom stále chýba čerstvý a spontánny prvok, ktorý môže byť zachovaný len stále novým prikladaním slov.

Tajomstvá ľudskej pamäti nie sú ešte ani zďaleka preskúmané. Mnoho je tu ešte neobjasneného, najmä pokiaľ ide o centrum pamäti,

zapamätávanie a zabúdanie. Sofista Gorgias sľúbil Periklovi, že ho naučí mnemotechniku. Ten však odpovedal: „Chcel by som sa radšej naučiť umeniu, ako zabudnúť to, čo si nechcem pamätať.“[161]

12.6 Tréma

Slovo „tréma“ pochádza z latinského slovesa tremo, tremere, ktoré znamená triasť sa, chvieť sa, mať strach pred niečím. Z psychologického hľadiska ju môžeme definovať ako „osobitný duševný stav, charakterizovaný syndrómom zvýšeného vzrušenia, napätia a strachu, ktorý sa viaže na negatívne očakávanie subjektu so zreteľom na kvalitu výkonu v osobitne významných a náročných situáciách.“[162] Je to teda stav situačného strachu a vzrušenia, pri ktorom sa naše subjektívne prežívanie natoľko zvýši, že zasahuje naše skutočné schopnosti a možnosti produkovať to, čo sme schopní.

12.6.1 Pozadie trémy

V pozadí trémy sú nasledujúce skutočnosti:

1. Predovšetkým je to hodnotenie významu situácie, v ktorej sa máme ocitnúť, resp. v ktorej sa ocitáme. Jednotlivým situáciám často prikladáme väčší význam, ako je únosné. Dochádza k preceňovaniu jednotlivých situácií. Stále sa pred nami vynára otázka: „Čo keď zlyhám?“ Ešte sme sa teda neocitli v konkrétnej situácii, a už vidíme jej negatívny výsledok, už sa staviame do úlohy porazeného.

Pokúsme sa o zmenu postoja racionálnou úvahou. Namiesto predchádzajúcej otázky si postavme inú, ktorá naše sebavedomie môže podporiť a ktorá môže náš postoj zmeniť: „Prečo by som mal zlyhať, keď problém ovládam?“ V tomto prípade uplatňujeme pozitívne prvky auto-sugescie.

Môžeme sa pokúsiť aj o využitie autoterapeutického účinku metódy, v odborných kruhoch nazývanej paradoxná intencia. Jej princíp spočíva v tom, že si prajeme to, čoho sa bojíme. Ak máme trému, ktorá sa napríklad prejavuje potením rúk, budeme si priať, aby sa potili čo

[161] KLAUNBERG, H.: Atempflege. In: Atem. Bad Homburg : Helfer Verlag 1973, str. 25-28.
[162] KONDÁŠ, O.: Tréma, strach zo skúšky. Psychohygiena všedného dňa. Martin : Osveta 1985.

najviac. Uplatňujeme tu vlastne možnosť vysmiať sa našej tréme, ironizovať ju, bagatelizovať jej význam.

2. Na vzniku trémy má podiel aj obava z blamáže, z výsmechu. Mnohí z nás majú pri verejnom vystúpení predstavu a obavu, že zlyhaním sa zníži ich vlastná hodnota, prestíž. Skúsme si zameniť tieto predstavy a pokúsme sa ospravedlniť prípadný neúspech, veď zlyhať môže každý, každému sa to môže stať. Tým sa pre nás nepríjemná situácia stane aspoň trochu prijateľnejšou. Nepreceňujme neúspech, veď možnosť nápravy máme stále, hoci nie vždy v tom istom prostredí, v tej istej situácii, v ktorej sme zlyhali. Neberme si vedome právo na možnosť zlyhania, veď tak úspech, ako aj neúspech patria do bežného praktického života.

Musíme však poznamenať, že istý stupeň trémy pôsobí na výkon pozitívne. Zahrňuje v sebe určitý motivačný aspekt: „Ja chcem, musím, a teda k svojmu výkonu nie som ľahostajný." V takýchto prípadoch má tréma mobilizujúci účinok.

12.6.2 Záznamy v tele

Tréma znamená telesnú reakciu, ktorú je možno úspešne zvládnuť relaxáciou a aktívnym pohybom. Vychádzajme z toho, že v „informačnom systéme tela" má svalovina zvláštnu funkciu - je svojráznou operačnou pamäťou psychických zážitkov. Ako uvádza Božena Buchtová: „Stresor (podnet) a následne aj stres sa zobrazia nielen vo výraze tváre, ale aj v celom periférnom a útrobnom svalovom systéme. Sťahovanie svalových vlákien trvá dlhšie aj potom, keď podnet pominie. Pri mnohých stresových podnetoch svalová pamäť zhromažďuje tieto informácie, napätie sa spočítava (človek je unavený). Nárast svalových tenzií (napätí) nad funkčné minimum poznáme z praxe ako grimasu obličaja, trasenie rúk, koktavosť, tiky, trhanie ramenom, „preskočenie" hlasu, atď. Tento zvláštny stav svalového napätia prezrádza psychiku."[163]

Tieto úkazy študoval americký psychiater, Wilhelm Reich (1977), žiak Zigmunda Freuda. Podľa neho sa stresové napätia organizujú do

[163] BUCHTOVÁ, B.: Rétorika. Praha : Grada 2006, str. 150.

pruhov. Reich ich nazýval „pancierovaním“ a poukázal na sedem takýchto oblastí, ktoré pomenoval podľa orgánov: okolo očí, úst, krku, srdca, bránice, brucha, panvy.

Tieto pruhy stresových tenzií svaloviny výrazne obmedzujú energetické toky v tele a vedú k somatickým (telesným) i psychickým odchýlkam. Každý človek má aspoň jednu zónu dominantnú, teda „svoju“. Pamäťová kapacita jeho zóny je zvýraznená. Zatiaľ čo stresové záznamy z ostatných zón odznejú, „jeho“ zóna ich uchováva, intenzívne blokuje energetické toky a pripravuje následnú indispozíciu (napr. trému).[164]

Riešenie je v pravidelnom rozpúšťaní tenzií „opačným procesom“ - relaxáciou. Sem patrí aj rozjímanie, modlitba, meditácia a pokánie. Každá veľká záťažová aktivita by sa mala ukončiť relaxáciou, čiže vymazaním svalovej pamäte a prípravou na ďalšiu optimálnu funkciu. Kto „očiste“ zón (čiže spiritualite) nevenuje dosť starostlivosti, pestuje si svoju vlastnú indispozíciu a rôzne civilizačné choroby.

12.6.3 Odstraňovanie trémy

Praktický nácvik odstraňovania trémového ladenia pozostáva z týchto úkonov:

1. Pohodlne si sadnite a zatvorte oči. Predstavte si, že sa pozeráte na seba samého, predstavte si seba samého pri nejakej činnosti (súvisiacej s vašou trémou).

2. Nahlas kritizujte, čo sa vám na vašom obraze páči a čo nie.

3. Teraz si predstavte seba samého v konkrétnej situácii, ktorá vo vás vyvoláva trému. Po vytvorení tejto predstavy sa usilujte túto predstavu zrealizovať. Nahlas rozprávajte.

4. Opakujte to isté, ale opakujte tú istú situáciu v stave, ktorý sa podobá tréme. Hrajte trému.

5. Preháňajte trému na maximum, do absolútna (ak sa pri tréme zajakávate, zajakávajte sa maximálne, ak pri tréme dýchate rýchlejšie, dýchajte tak, akoby ste bežali, a pod.).

6. Nakoniec si zase pohodlne sadnite, upokojte sa a zahrajte si situáciu, ktorá vo vás vzbudzuje trému, ešte raz.

---

[164] Porov. BUCHTOVÁ, B.: Psychologie pro ekonomy. Brno : MU, ESF 2004, str. 188.

Odporúča sa jednotlivé cvičenia robiť postupne, pravidelne. V prípade, že ťažkosť je taká intenzívna, že ju človek nedokáže zvládnuť sám, treba vyhľadať odborníkov z psychologických inštitúcií, ktorí problém pomôžu riešiť.[165]

[165] Porov. LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. Die Kunst der Rede und der Diskussion. Mníchov : Goldmanns gelbe Taschenbücher, 1962, str. 3.

13 PREDNES A CHYBY

13.1 Správny prednes

13.1.1 Rečnícky štýl

Štýl vo všeobecnosti sa chápe ako spôsob výrazu v akejkoľvek oblasti. Človek sa nejako prejavuje napr. pri chôdzi, pri písaní, pri jedení, pri speve, pri maľovaní, pri recitovaní, atď. Štýl je teda individualizujúca organizácia prejavu.

Vždy musíme pamätať na to, že jestvujú rozličné jazykové štýly, ktoré majú svoju vlastnú charakteristiku. Podľa cieľa prejavu a podľa jeho určenia sa vyberajú primerané slová, primerane sa zostavuje veta a primerane sa prednáša.

Jazykové štýly delíme na dve skupiny:

(1) dorozumievacie jazykové štýly

(2) umelecké jazykové štýly.

Dorozumievacie jazykové štýly sa zasa delia na:

(1) súkromný dorozumievací štýl

(2) praktický odborný štýl

(3) teoretický odborný štýl.

Pri praktickom odbornom štýle (populárno - esejistickom) sa vyžaduje úplnosť, zrozumiteľnosť a zreteľnosť, ale nevyžaduje sa ešte prísna vedecká presnosť. Používa sa v novinách, v rozhlase, v televízii, aj v učiteľskej i katecheticko-homiletickej praxi.

Nesvedčí sa doslovne kopírovať niečí štýl, ktorý sa nám páči. Môžeme sa iba čiastočne obohatiť cudzími štýlovými prvkami. Odkopírovaný štýl by udúšal, čo je naše vlastné, a čoho by bolo škoda i vtedy, keby ono nebolo natoľko hodnotné. Hodnota je v tom, že je to naše, osobité, individuálne. Štýl - to je človek.

13.1.2 Tri dikcie

Ľudská duša sa pohybuje v rozličných vnútorných stavoch: je živá, žijúca. Jej život sa v reči musí prejavovať na rozličných dikciách (dikcia - individuálny spôsob vyjadrovania, vyslovovania). Rétorika rozoznáva tri dikcie:

(a) sermo pedester čiže prozaická dikcia

(b) sermo temperatus čiže primerane zostavená dikcia

(c) sermo elatus čiže vznešená dikcia.

Stále rovnaká dikcia by bola neprirodzená a usmrcovala by duchovnú výrečnosť.[166]

a) Prozaická dikcia je vhodná tam, kde rečník v prvom rade vysvetľuje, poučuje, obracia sa na rozum poslucháčov, alebo niečo opisuje, aby poslucháčov oboznámil s miestom alebo s udalosťou. Rečník vtedy používa dikciu bez ozdôb, bez pátosu, ale zato nikdy nie suchopárnu, drsnú, nezáživnú.

Poslucháči neznášajú, keď počujú rečníka hneď v prvých vetách burácať a pateticky sa rozplývať a dožadovať sa nejakej morálnej premeny alebo činu od poslucháčov. I rétoricky nevzdelaní poslucháči cítia, že tu niečo nie je v poriadku. Konanie rečníka sledujú s počudovaním a bez účasti, ako keď pozorujú v zoologickej záhrade zúrenie zamrežovaného tigra. I jednoduchí poslucháči majú pocit, že čosi je tu obrátené hore nohami.

b) Náležite zostavená dikcia nastupuje, keď sa rečník začína obracať na vôľu a srdce poslucháčov. V tej chvíli sa reč musí stať teplejšou, priamejšou, vrúcnejšou, živšou, obraznejšou. Je to už reč temperamentná, náležite zostavená. Rečník je zanietený pre vec, ktorú predložil poslucháčom a túži, aby ju prijali aj vôľou aj srdcom. Musí to byť zjavné z jeho dikcie.

Vrúcnejšie slová nevzniknú samé od seba, ale pomocou rečníckych figúr. Využiť sa dá rečnícka otázka, prolepsis, paralela, podobenstvo, hypotypóza, rečnícke zvolanie, metafora, atď. Rečník ich môže použiť, ak si to vyžaduje obsah jeho reči.

c) Vznešená dikcia sa používa až v závere, kde rečník varuje alebo vystríha poslucháčov, kde pozýva, alebo naliehavo napomína, kde sám prekypuje duchovnou radosťou alebo bázňou, obavou alebo nádejou, predsavzatím alebo presvedčením. Vznešenú dikciu používal na príslušných miestach Pavol z Tarzu: „A ešte vznešenejšiu cestu vám ukážem: keby som hovoril ľudskými jazykmi aj anjelskými, a lásky by som nemal, bol by som ako cvendžiaci kov a zuniaci cimbal. A keby som

[166] Porov. KRIEG, C.: Homiletik oder Wissenschaft von der Verkűndigung des Gotteswortes. Freiburg im Breisgau : Herder 1915.

mal dar proroctva a poznal všetky tajomstvá a všetku vedu a keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal, a lásky by som nemal, ničím by som nebol. A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo.“ (1 Kor 13, 1 - 3)

Alebo: „Kto nás odlúči od Kristovej lásky? Azda súženie, úzkosť alebo prenasledovanie, hlad alebo nahota, nebezpečenstvo alebo meč? Ako je napísané: Pre teba nás usmrcujú deň čo deň, pokladajú nás za ovce na zabitie. Ale v tomto všetkom slávne víťazíme skrze toho, ktorý nás miluje. A som si istý, že ani smrť ani život, ani anjeli ani kniežatstvá, ani prítomnosť ani budúcnosť, ani mocnosti ani výška ani hĺbka, ani nijaké iné stvorenie nás nebude môcť odlúčiť od Božej lásky, ktorá je v Kristovi Ježišovi, našom Pánovi.“ (Rim 8, 35 - 39)

Striedanie dikcií zodpovedá psychologickému zákonu: podľa toho, či v duši rečníka prevláda jeden alebo druhý pocit. Takým činom sa dosiahne v rečovom štýle variabilita. A starí múdri ľudia už dávno hovorievali: "Variatio delectat" (rozmanitosť potešuje). Platí to aj o súčasnom prejave.

13.2 Intonačné štylistické prostriedky

Osobitosť reči pozostáva v tom, že nepôsobí len skladbou svojich slov, ale aj spôsobom, akým sa tieto slová prednášajú. Nie je rozhodujúce iba to, čo sa povie, ale spolurozhoduje i to, ako sa to povie (pozri kapitolu: semiotické sústavy).

Vyberme si jednoduchý príklad: Zápor "nie" môžeme vysloviť panovačne, určite, zdráhavo, ľahostajne alebo prosebne. V každom prípade účinkuje príslušný tónový faktor.

Nietsche tvrdí; „To najzrozumiteľnejšie, čo je na reči, nie sú slová samé osebe, ale tón, sila, modulácia a tempo, s ktorými sa skupina slov vyslovuje. Skrátka: hudba za slovami, vášeň za hudbou, osoba za vášňou; teda všetko to, čo sa nemôže napísať.“[167]

[167] Porov. KLAUNBERG, H.: Atempflege. In: Atem. Bad Homburg vor der Höhe : Helfer Verlag 1973.

Intonácia - rečový ton má v prejave dve úlohy: dostať slová do uší poslucháčov (hovoriť hlasne, zreteľne, pomaly) a dostať slová do sŕdc poslucháčov (s emfázou, čiže dôrazom a s moduláciou).

13.2.1 Hlasne

Niekedy hovoríme o Stentorovom hlase (Stentor bol Grék z Tróje, o ktorom rozpráva Homér, že vedel volať hlasnejšie ako päťdesiat divých bojovníkov spolu). To sa využíva zriedkavo. Reč nesmie byť útokom na ušné bubienky. Ale hovorme vždy tak hlasno, aby nás rozumeli aj poslucháči, ktorí sedia vzadu. Nekolíšme sem a tam medzi šepkaním a hrmením (pozri kapitolu o fonácii).

Väčšiu hlasitosť možno dosiahnuť spojením nasledujúcich prostriedkov:

- zosilnenie prúdu dychu,
- zosilnenie rezonancie (nosnosť),
- zostrenie artikulácie,
- spomalenie tempa.

To najdôležitejšie sa podčiarkne pomocou hlasitosti bez ohľadu na to, či sa hovorí hlasnejšie alebo tichšie. Sú rečníci, ktorí používajú hlasitosť - viac-menej vedome - ako demagógiu. Hlasitosť potom preberá úlohu argumentácie. V pozostalosti jedného dánskeho pastora sa našla reč, v ktorej bola na jednom mieste nasledujúca poznámka: „Tu zosilni hlas, lebo argumentácia nie je presvedčivá!“[168]

Lersch vraví: „Čím menej je človek sám presvedčeným, tým hlasnejšie podáva argumenty, aby vzal tomu druhému možnosť odporovať. Veľmi hlasná reč je obyčajne kompenzáciou vnútornej neistoty. Veľmi hlasne hovorí ten, kto chce za každú cenu uplatniť sám seba.“[169] Kto má pravdu, nepotrebuje kričať.

Kto kričí počas celého prejavu, otriasa sluchom poslucháčov a unavuje ich natoľko, že ho nevládzu sledovať. No aj rečník, ktorý hovorí príliš ticho, spôsobuje, že poslucháči zo začiatku napínajú sluch,

---

[168] LEMMERMANN, H: Lehrbuch der Rhetorik. Mníchov : Goldmanns gelbe Taschenbucher, zv. 1443, 1962. str. 53.

[169] ESSER, W.: Die aus dem Wesen der Predigt sich ergeben stilbilden den Elemente. In: Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Wűrzburg 1963, str. 140.

aby mu rozumeli, ale napokon sa toho vzdajú a nechajú reč bežať mimo uší.

13.2.2 Zreteľne - artikulácia

Tejto téme sme sa venovali v kapitole o artikulácii. Tu si len pripomenieme, že kultivovaný prednes vyžaduje hovoriť zrozumiteľne, teda dobre tvoriť hlásky. Artikulovať možno starostlivo i nedbalo. Starostlivá, niekedy až afektovaná výslovnosť hlások je príznačná pre niektoré situácie, v ktorých sa prejav stvárňuje umelecky, napríklad na javisku, v rozhlase, pri recitácii, v televízii, atď. Nedbalá výslovnosť je sprievodným znakom familiárnych a súkromných prejavov, keď sa hovorí spontánne. Nezreteľná výslovnosť môže byť i následkom nedôslednej výchovy a vyučovania.

13.2.3 Pomaly – tempo

Skúsenosť ukazuje, že rýchlosť reči je úzko spätá s osobnosťou, a preto sa dá ťažko regulovať. Veľa ľudí hovorí rýchlejšie, ako môže myslieť. Slová, ktoré len tak vyhŕkli, sú hlúpe a nadbytočné. „Usmrcuje ma slovami“ - tak sa hovorí o impulzívnom človeku, ktorého slová vyvierajú ako masa lávy.

Aj rečníci - medzi nimi najmä začiatočníci - hovoria spravidla rýchlo. Dôležité myšlienky sa však musia hovoriť pomalšie a dôraznejšie. Základné tempo reči sa upravuje podľa príslušnej pohnútky a obsahu reči. Tempo v slávnostnej reči má byť pomalšie a miernejšie ako v povzbudzujúcej reči. Jazyková pohotovosť ešte nie je meradlom rečníckeho umenia.

Ďalej treba pamätať na to, že čím väčší je priestor, tým sa musí hovoriť pomalšie, aby sa reč nestrácala.

Starý Matthias Claudius napísal raz svojmu synovi Johannovi: „Tam, kde slová chodia ľahko a vrtko, tam sa maj na pozore! Len si treba uvedomiť, že aj kôň, ktorý za sebou ťahá voz plný tovaru, ide pomalším krokom.“ Podobne sa vyjadril aj Spurgeon: „Príliš pomalé rečnenie je niečo strašné a vitálneho poslucháča môže úplne znervózniť. Kto môže počúvať rečníka, ktorý lezie dva kilometre za hodinu? Dnes slovo a zajtra zas jedno slovo - je spaľovaním v pomalom ohni, ktoré môže byť pôžitkom iba pre martýrov. Veľmi rýchle rečnenie, chvat, dostihy - je

rovnako neodpustiteľné. Ono nemôže nikdy zaúčinkovať. Azda iba na slabomyseľných. Veď namiesto usporiadanej armády slov prichádza na nás nával slov a zmysel sa utopí v mori zvukov.“[170]

Hahn vraví, že chytro sa hovoria iba bezcenné nápady a žarty, ktoré sú ako pena na rieke. Rýchlo sa stratila. A Vilmar vo svojej učebnici tvrdí, že spravidla čím rýchlejšie niekto hovorí, tým je povrchnejší.

Je to ako s výstavou obrazov. Divák potrebuje čas na to, aby si prezrel vzácne obrazy. Ak si na niektorom obraze niečo dosť dobre nevšimne, môže sa k obrazu ešte raz vrátiť. Pri prejave je to však nemožné. Tam pred očami beží obraz za obrazom. Keď poslucháč niečo dostačujúco nezachytil, už je neskoro. Náhlivé slovo nikto nezavolá naspäť. Preto sa prejav musí pomaly prednášať pred poslucháčmi.[171]

Keď rečník hovorí pomaly, získava čas, aby zvládol látku, aby vedel modulovať hlas a aby mal istotu v prednese. Zároveň má výhodu, že si šetrí fyzické sily. Okrem toho pri pomalom hovorení nadobúda reč určitú silu, dôstojnosť a zrozumiteľnosť.

13.2.4 Umenie pauzy

Pauza môže byť : (a) fyziologická, (b) významová a (c) umelecká.

Za fyziologickú prestávku pokladáme mechanické prerušenie reči na tom mieste, kde už nestačíme s dychom.

Významová prestávka je taká, ktorá v hovorenom prejave naznačuje gramatickú stavbu vety a kompozíciu textu. V písomnom texte ide o interpunkčné znamienka (súvetia).

Umelecká pauza je akt v básni, ale i v próze, ktorý manifestuje vrcholný citový zážitok prednášajúceho.

13.2.5 Modulácia

Modulácia rečového tónu spočíva v tom, že v reči striedame vyššie a nižšie tóny. Pokiaľ ide o výšku, už od Quintiliána všetci autori opakujú, že každý rečník má svoj stredný tón. "Ima vim non habet, summa rumpi periclitatur, mediis igitur utendum sonis" (Horné hlasy

[170] LEMMERMANN, H: Lehrbuch der Rhetorik. Mníchov : Goldmanns gelbe Taschenbucher, zv. 1443, 1962. str. 152..

[171] Porov. HAHN, A.: Die Kunst der kirchlichen Vortrags. Göttingen : Verlag Vandenhoeck und Ruprecht 1901, str. 49.

nemajú silu, nízke často vynechávajú, preto treba hovoriť v strednej hlasovej polohe). Stredný hlas si každý rečník musí vyhľadať. Hahn hovorí, že najistejšie si ho vyhľadáme tak, keď plným dychovým prúdom vydýchneme a pritom celkom nenútene dáme zaznieť tón A. Zapamätáme si tón, ktorý nám pritom zaznieva, lebo ten je pre nás stredným tónom, ktorý je pre našu reč prirodzený. V tomto tóne začíname prejav a k nemu sa stále vraciame. Z neho modulujeme hlas jednak do výšky a jednak do hĺbky.

Stredný hlas je pre rečníka polohou, v ktorej nachádza odpočinok. V strednom hlase sa cíti ako doma. Čím vzdialenejšie sa vie dostať od stredného hlasu do výšky alebo do hĺbky, tým väčšia výhoda je to pre rečníka. Rečník si musí byť vedomý, že výškové striedanie hlasu má pre neho veľký význam.

Legouvé vraví: "Il n'y a qu'un seul moyen ďapprendre á parler, c'est ďapprendre á lire" (Je iba jeden spôsob ako sa naučiť rečniť - naučiť sa čítať). Každodenne treba nahlas čítať úryvok z literatúry, a to dovtedy, kým nevyvinieme správnu hlasovú moduláciu.[172]

Každodenným cvičením rečník dosiahne správnu schopnosť hlasovej modulácie a jeho prednes sa vyhne dvom chybám: hlasovej monotónii na jednej strane a izotónii na druhej strane.

Monotónia spočíva v tom, že výška, sila a sfarbenie tónu zostávajú stále rovnaké počas celej reči, alebo počas daktorej časti reči. Monotóniu niekedy spôsobuje nedostačujúca variácia v obsahu reči. „Ťažko modulovať, keď obsah nemá variácie," vraví Kieffer.

Izotónia je zasa stereotypné, navlas rovnaké opakovanie tej istej modulácie.

13.2.6 Teplota slova

Výraz "jasný ako blesk" povieme jasným tónom, kým výraz "pomaly usmrcujúca bolesť" vyriekneme pomalým smutným tónom. Vnútorná nálada korešponduje s vonkajším prejavom. Slovo dostáva „teplotu" zvnútra rečníka. Napríklad, keby rečník mal vysloviť slovo "otec", teplota jeho slova môže prezrádzať celú škálu pocitov od všednosti, zvyčajnosti, ľahostajnosti až po nežnosť, hnev alebo zúfalstvo.

---

[172] Porov. HAHN, A.: Die Kunst der kirchlichen Vortrags. Göttingen : Verlag Vandenhoeck und Ruprecht 1901, str. 61.

Už sme si povedali, že hlas utvorený v hrdle dostáva svoje ľudské sfarbenie v rezonančných dutinách. Rozličné sformovanie rezonančných dutín tvorí rozličné sfarbenie rečového tónu. Vieme napríklad, že pri niektorých vnútorných citových dojatiach sa nám i proti našej vôli premení hlas. Citové vzrušenie vyvolalo zmenu v svalstve rečových orgánov, ktorá spôsobila zmenu hlasového sfarbenia. Niektoré zmeny rezonančných dutín vieme vyvolať priamo (z citového prežívania), iné zasa iba nepriamo (afekt).

Ale nesmieme si vo všeobecnom a odbornom prejave dovoliť takzvanú tónovú maľbu. Čiže nesmieme realisticky napodobňovať napríklad slová umierajúceho človeka. Tónovú maľbu používajú iba herci na javisku, prípadne deklamátori pri recitovaní prózy alebo básní, teda v umeleckej oblasti.

13.2.7 Mikrofón

V ostatnom storočí sa pri prejavoch veľmi často používa aj mikrofón. Rečník by ho nemal používať tak ako spevák - bezprostredne pri ústach. Mal by si ho držať zboku, vo vzdialenosti asi 10 cm, tak aby prúd výdychu z nosa, alebo úst nemieril priamo do mikrofónu (smer prúdenia vzduchu pri výdychu ľahko zistíme tak, že si položíme dlaň pred ústa). Poslucháči majú vidieť tvár, ústa, artikuláciu, teda rečník sa ním nemá zakrývať. Veľkou výhodou je malý bezdrôtový mikrofón pripnutý na odeve, alebo hlavový mikroport, využívaný v muzikáloch a televíznych prenosoch.

Vyžaduje sa veľký cit pre silu ozvučenia v prednáškových miestnostiach a kostoloch. Ak rečník dostatočne neartikuluje a nehovorí nahlas, nezachráni ho žiadna zvuková aparatúra. Ozvučenie je iba pomôckou, ktorá potrebuje vstupný tón. Ak je ozvučenie staré, pískajúce, hučiace, je lepšie ho nepoužívať. Divadlá sa zaobídu bez mikrofónov, lebo herci vedia ovládať priestor svojim hlasom.

13.3 Chyby v prejave

Z Quintiliánovej učebnice rétoriky sa traduje veta: „Čo uráža ucho, nemôže preniknúť do duše poslucháča.“ Ani si neuvedomujeme, ako veľmi zvuk a spôsob reči rozhoduje o dojme, ktorý si o nás druhí utvoria. Každé prílišné kričanie, pokašliavanie a suchý kašeľ škodia

hlasu. Revanie lepšie pristane zvieratám, ako nám, ľuďom. Mnohí rečníci, vďaka stálej prehnanej sile hlasu, majú taký drsný hlas, ako keby boli kloktali pripináčikmi. Väčšinu spomínaných rečových chýb môžeme odstrániť len trpezlivou prácou, najlepšie pod vedením hlasového pedagóga alebo učiteľa spevu.[173]

Chyby môžu vzniknúť v rovine intonačnej, v tvaroslovnej, ale aj v lexikálnej alebo štylistickej a samozrejme že aj v nonverbálnej oblasti. V konkrétnych kapitolách sme si už chyby a nedostatky rečového prejavu naznačili. Tu si ich zhrnieme iným spôsobom.

13.3.1 Z hľadiska intonácie

(a) Prehĺtanie koncových slabík

(b) Kanceľ – tón. Táto intonačná chyba znamená, že rečník:

- dáva prízvuk v každej vete rovnakým spôsobom, a to aj na nesprávne miesta;
- ustavične hovorí s pátosom bez ohľadu na to, či povzbudzuje alebo iba vysvetľuje, či ide o smutné alebo radostné myšlienky;
- prednáša reč úplne spevavo najmä na začiatku každej vety a na jej konci. Rečník stúpa a klesá stále rovnakým spôsobom. Je to ako jednotvárna pahorkatina.

13.3.2 Z hľadiska artikulácie

Rotacizmy - časté zanedbávanie jazykového "r". Namiesto neho počujeme predné palatálne /podnebné, mäkké/ "r", ktoré sa podobá "ch". Taký človek namiesto narkoman povie nachkoman. Treba cvičiť jazykové "r" prostredníctvom zrýchleného "d": v slovách ako drevo, drak, dráha vyslovuje d niekoľkokrát za sebou a pozvoľna zrýchľuje: d-d-d-d-evo, d-d-d-d-ak, atď. Tak ľahšie dosiahne vibráciu jazykového hrotu.

Sigmatizmy - sípavý šepot, pri ktorom sa hrot jazyka posúva príliš ďaleko a príliš plocho medzi zubami. Často sa vyskytujúci sípavý šepot, pokiaľ sa zakladá na zlom zvyku a nie na anatomickej zmene, možno napraviť nasledujúcimi spôsobmi: pery a prednú časť jazyka sploštiť, ústne kútiky rozšíriť do úsmevu a pri spustenej spodnej pere

[173] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. II. Bratislava : CMBF 1970. str. 135.

a pokojnom unikaní vzduchu povedať slabiku sa-sä-se-si. Pritom pozvoľne predlžovať začiatok slabiky za súčasného zosilňovania ssssa, ssssä, atď. Toto cvičenie vytrvalo a trpezlivo opakovať.

13.3.3 Z hľadiska fonácie

(a) Príliš zvýšený hlas. Únava a hlasové poruchy sa určite dostavia. Vhodné je hovoriť úmyselne trochu nižšie: šetrí sa tým hlas.

(b) Prškrtený hlas, spôsobený nesprávnym - príliš prudkým - dýchaním a sťahovaním (kontrakciou) hrtanových svalov.

(c) "Knedle" - lambdacizmy, pri ktorých je vydutý koreň jazyka. V tomto prípade vedome posúvame jazyk dopredu.

(d) Nosová alebo aj chuchmavá intonácia. Obchodník s umeleckými predmetmi Vollard videl raz v spoločnosti veľmi táravú dámu, ktorú nepoznal. Hovorila nosom, Vollard sa otočil k svojmu susedovi: „Nemyslíte si, že by táto dáma dosiahla viac, keby jej trumpetu nebolo počuť tak často?“ „Celkom určite,“ povedal sused, „ja som si tridsať rokov nemohol na to zvyknúť. Som totiž jej manžel.“[174]

13.3.4 Z hľadiska nonverbálneho

(a) Rozpakové hlásky. Napríklad : oh - o - ne... atď. Všetci rečníci ich používajú vo veľkej miere.

(b) Treba sa chrániť aj pred prskaním slín.

13.3.5 Z hľadiska tvaroslovného

V publikácii „Ako nehrešiť proti slovenčine“ sú uvedené príklady, kedy robíme chyby v rečovom prejave.[175] Výstižne ich prevzal do svojej Rétoriky aj Štefan Holíč.[176]

---

[174] Porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. II. Bratislava : CMBF 1970. str. 136.

[175] Ako nehrešiť proti slovenčine. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1995.

[176] Porov. HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004, str. 56.

Nesprávne tvary	Správne tvary
zo schôdzi	zo schôdze
na Zobori	na Zobore
so študentami	so študentmi
meráme	meriame
od kráľovny	od kráľovnej
oni rozumia	oni rozumejú
dve medaile	dve medaily
tarif	tarifa
rada	rad
nechápem tomu	nechápem to
nerozumiem to	nerozumiem tomu
záleží od toho	záleží na tom
závisí na tom	závisí od toho

Nevhodne použité výrazy	
ako taký	sám osebe
akonáhle	len čo, sotva, hneď ako
akurát	práve, priam
a síce	a to
autentičnosť	autentickosť
až na (niekoho)	okrem, s výnimkou
bedna, bedňa	debna
behom (týždňa)	v priebehu (týždňa)
bezosporu	nesporne, nepochybne
abezozbytku	bezo zvyšku
bezvadný	bezchybný
bežný rok	tento rok
brať lieky	užívať lieky
brať v úvahu	brať do úvahy
bol ste, bola ste (vykanie)	boli ste
celkom	spolu, dovedna, celkove
cestou	prostredníctvom
cez	viac ako, vyše

cyrilometodejský	cyrilo-metodský
čas od času	z času na čas
Češi	Česi
čiastka	suma
čo nevidieť	čochvíľa, čoskoro, onedlho
ďaleko viac	oveľa viac
dielčí	čiastkový, čiastočný
niet divu	nie div, nečudo
dobyť pohľadávku	vymôcť pohľadávku
docieliť niečoho	docieliť niečo
dodržovať	dodržiavať
dopad (na štátny rozpočet)	vplyv, dosah, pôsobenie
dopis	list
dopisovať si (s niekým)	písať si, korešpondovať
doposiaľ	doteraz, dosiaľ
doprovod, doprevádzať	sprievod, sprevádzať
dosažiteľný	dosiahnuteľný
dosiahnuť niečoho	dosiahnuť niečo
došlá pošta	prijatá pošta
dotyčný	príslušný, spomenutý
dôvod k niečomu	dôvod na niečo
drogistický (tovar)	drogériový
držátko	držadlo
dva deci, dva tisíc	dve deci, dvetisíc
dynamičnosť	dynamickosť
fotiť	fotografovať
grékokatolík	gréckokatolík
gumenný	gumový
hrať (na niečo)	hrať (na niečom)
hrisko, hrište	ihrisko
chovanie	správanie
chutná mi obed	chutí mi obed
v Priori, v Juri	v Priore, v Jure
Králikoví	Králikovci
srdciami, poliami	srdcami, poľami
jaro	jar

je tomu tak	je to tak
jedná sa o niečo	ide o niečo
jednací poriadok	rokovací poriadok
jesť s niečim	jesť niečím
ješitný	márnomyseľný, samoľúby
kľud, kľudne	pokoj, pokojne
krabica, krabička	škatuľa, škatuľka
kružítko	kružidlo
kúpalište	kúpalisko
miestopredseda	podpredseda
mimo iné	okrem iného
muslim	moslim
na každý pád	v každom prípade

14 GESTÁ A ZOVŇAJŠOK

14.1 Mimojazykové prostriedky rečníckeho prejavu

Rečnícky prejav zanecháva u poslucháčov dojem nielen na základe svojho obsahu, ale i na základe formy. Rečník nehovorí iba hlasom, ale takmer celým svojím zovňajškom, najmä tvárou a rukami. Jeho prejav vyviera z vlastnej osobnosti, je odrazom (i obrazom) intelektu, vzdelania a jazykových zručností. Ide o sekundárne (nonverbálne) zložky rečníckeho prejavu: mimiku, gestikuláciu, proxemiku, posturiku, kineziku, haptiku.[177]

14.1.1 Mimika

Na prvom mieste sa treba zmieniť o tvári. Pokojná, vyrovnaná tvár je možná iba vtedy, keď je vyrovnaný vnútorný život rečníka. Oddávna sa hovorí, že tvár je obrazom duše. K ľuďom by sme sa mali približovať s jasnou, radostnou, usmievavou tvárou.

Nesmieme však zo svojej tváre urobiť noviny, v ktorých by každý mal čítať, čo je v našom vnútri nové, a to najmä vtedy nie, keď sme zažili niečo nepríjemné. Nerobme zo svojej tváre ani výkladnú skriňu svojich všedných nepríjemností, svojej momentálnej nudy, namrzenosti alebo nálady. Takouto tvárou nie sme príjemní, a keby sme sa takíto chceli postaviť pred ľudí, vopred sme odsúdili svoj rečnícky prejav na neúspech. Svet je ako zrkadlové bludisko. Na každý náš úsmev sa usmieva tisíce tvárí. Naša zachmúrená tvár však vyvoláva tisíce zachmúrených tvárí.

Vyrovnaná, usmievavá tvár je najlepším odporúčaním rečníka. Uľahčuje cestu k srdciam ľudí. Je pravdepodobné, že na úprimnú hlbokú radosť v tvári nikto nebude odpovedať zlobou, zlomyseľnosťou. Takým výrazom tváre, akoby čarovným prútikom, zobúdzame zo sna dobrotu v iných, hoci by bola spala hlbokým spánkom.

Prvým činiteľom pri výraze tváre sú oči, čiže pohľad. Jiří Wolker (1900-1924, český básnik) napísal o očiach: „Nejhlubší moře lidské oči jsou, celý svět na sobě unesou.“ V celom spektre citov a vášní niet azda jediného, ktorý by sa nedal vyjadriť pohľadom ľudských očí. Rečník si to

[177] Porov. FAITH, Š.: Kazateľské rečníctvo. Trnava : SSV 1941, str. 218.

musí uvedomiť, a preto bude dbať na svoj pohľad. Čistý život dáva očiam podivuhodný lesk.

Ak vychádzame z poznatkov o existencii siedmich primárnych emócií (šťastie, prekvapenie, strach, zlosť, smútok, spokojnosť, záujem), ukazuje sa, že v prejavoch všeobecných, vecných, odborno-náučných sú relevantné iba mimické prejavy spokojnosti a záujmu. Všetky ďalšie majú uplatnenie najmä v prejavoch zvláštnych, slávnostných, príležitostných.

Hoci mimika je z väčšej časti spontánna, nenaučená, dokonca podvedome realizovaná „reč", nemožno v rečníctve celkom vylúčiť možnosti jej čiastočného regulovania (prostredníctvom introspekcie) v záujme zvýšenia účinku prejavu, resp. zbavenia sa neprimeraných mimických variácií.

Anatómia učí, že človek má 22 párov tvárových svalov, ktorými docieľuje rozmanité výrazy tváre. Zvraštené čelo svedčí, že je nám niečo proti srsti. Mysľou prebehla myšlienka, ktorá v nás vyvolala neľúbosť, starosť, mrzutosť, a to sa prejavuje aj na tvári. Nepríjemnosť vyorie brázdu na čele, tvár sa zdá vpadnutá a zúžená. Línie okolo úst sú buď rovné alebo ohnuté, podľa jasnej alebo chmúrnej nálady. Poslucháčov však zaujímajú naše slová a nie naše starosti.

Primitívny človek nevie použiť množstvo tvárových svalov na to, aby si tvár upravil a kontroloval, pretože nepozná veľký poznatok, že tvár sa upravuje zvnútra. Kvalifikovaný rečník sa musí vedieť vnútorne upraviť, čoho následkom bude aj vonkajškovo upravená tvár prv, ako pôjde medzi ľudí a najmä prv, než pristúpi k rečníckemu pultu, odkiaľ bude tvárou v tvár ľuďom.

14.1.2 Proxemika

V rétorike je veľmi dôležité i tzv. teritoriálne správanie rečníka, to znamená jeho vzdialenosť od poslucháčov. Existuje pre to pojem proxemika.

Najdôležitejšie zásady proxemiky v praktickej rétorike: Prílišná „blízkosť" rečníka, rovnako ako jeho prílišná „vzdialenosť" pôsobí na poslucháčov negatívne. Optimálnu vzdialenosť musí rečník „vycítiť" na základe konkrétnej situácie.

Rečník by mal mať vopred predstavu o proxemike a rovnako by mal byť pripravený vyrovnať sa i s neočakávanými okolnosťami (zmena miestnosti prednášky, technické nedostatky a pod.). Proxemika nemusí byť stabilná počas trvania celého prejavu. Rečník môže variabilne narábať s horizontálnou i vertikálnou proxemikou.

V súvislosti s proxemikou zohráva dôležitú úlohu tvar miestnosti, v ktorej sa uskutočňuje rečnícky prejav. Väčšina miestností, s ktorými sa stretávame v našich podmienkach, nie je z hľadiska proxemiky vhodná. Ich spravidla obdĺžnikový tvar umožňuje rečníkovi bližšie sa kontaktovať iba s časťou poslucháčov sediacich vpredu, resp. čiastočne v strede. Ideálna je miestnosť v tvare polkruhu, kde je rečník v strede, s dosahom na všetkých poslucháčov.

Proxemiku výrazne ovplyvňuje i veľkosť miestnosti. Ak je miestnosť príliš veľká, mal by rečník zvoliť proxemiku, umožňujúcu aspoň minimálnu spätnú väzbu zo strany poslucháčov, ak nechce, aby jeho reč bola málo účinná. Proxemika zasahuje i do oblasti expresívnosti prejavu. O koľko je vzdialenosť medzi rečníkom a poslucháčmi väčšia, o toľko sa zmenšuje priestor pre expresívne ladený rečnícky prejav.[178]

14.1.3 Posturika

Posturika, resp. posturológia - je veda o prenášaní informácií vyjadrených polohou a držaním tela, o konfigurácii jeho častí. Slová rečníka by nemali byť v rozpore s pohybmi jeho tela, mali by synchronizovať a pôsobiť uvoľnene. Blízko k nej má i kinezika (sledujúca telo v jeho dynamickosti). Rečník má práve pri prejave zostať samým sebou, nesmie byť hercom, ale stále iba sebou samým.

Najdôležitejšie zásady posturiky v praktickej rétorike:

Pohyb tela pri rečníckom prejave nesie so sebou informácie o momentálnom rozpoložení a psychickom stave rečníka, o stupni jeho sebavedomia. Rečník by mal vedieť prekonať i prípadné nepriaznivé psychické i fyzické stavy (depresia, únava, bolesť hlavy a pod.) a pôsobiť (pohybovať sa) hneď od začiatku prejavu vyrovnane a sebavedome.

[178] Porov. HOLIČ, Š.: Praktická rétorika. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2001, str. 29.

Zo štyroch základných polôh tela (sedenie, státie, ležanie, kľačanie) je pre rečníka relevantné iba státie. Voľba spôsobu pohybu je pri rečníckom prejave obmedzená v podstate iba na dva možné spôsoby:

- postoj na jednom mieste,
- nenápadná (občasná) zmena miesta počas prejavu.

Pri druhom spôsobe je však správny iba pohyb pred poslucháčmi, stereotypná chôdza pred poslucháčmi i pomedzi nich patrí medzi zlozvyky.

Spôsob pohybu rečníka počas rečníckeho prejavu odráža nielen jeho vzťah k poslucháčom, ale k celému podujatiu.

Pri prejave nesmie rečník stáť rozkročený ako dozorca. Podľa väčšiny teoretikov rečníctva je najvhodnejšie, keď rečník stojí pevne na ľavej nohe a pravú má nepatrne posunutú vpred.

14.1.4 Haptika

Efektívnym komunikačným prostriedkom je i dotyk. Problematikou dorozumievania prostredníctvom dotykov sa zaoberá haptika.

Napriek tomu, že pri názoroch na využívanie haptickej komunikácie existujú rôzne odlišnosti, možno prisúdiť všeobecnú platnosť zásade o jedinej možnej a primeranej forme dotyku pri prejavoch prvého typu (všeobecné, vecné, odborno-náučné), a tým je podanie ruky. Nemožno pokladať za chybu, ak rečník pri príchode do miestnosti podá ruku niektorým prítomným sediacim vpredu. Môže to byť jeden z dôležitých krokov k vytvoreniu príjemnej atmosféry. Treba však dodržať pravidlá etiky podania ruky (energický, primerane silný stisk ako prejav otvorenej a priateľskej povahy). Citlivou ostáva otázka rešpektovania práva žien, ktoré by mali podávať ruku ako prvé.

Výlučne do oblasti etiky a spoločenských konvencií patrí haptika pri príležitostných a slávnostných prejavoch (bozky, objatia a pod.)

V rečníctve je pomerne aktuálna sebahaptika (dotyk samého seba). Existuje najmä v súvislosti so stresom, vnútorným nepokojom a stavom úzkosti. Vo všeobecnosti možno povedať, že kto sa počas rečníckeho prejavu necíti prirodzene („normálne“), pomáha si sebahaptikou. Výskumy v tejto oblasti potvrdili, že sebahaptiku v rečníckom prejave uplatňujú viac ženy ako muži, ženy tiež haptiku inak „čítajú“.

Najčastejšie prejavy sebahaptiky v rečníckom prejave:

- držanie prsta jednej ruky prstami druhej ruky. Je to výraz hľadania opory v dôsledku neistoty.

- vytvorenie „strechy“ z dlaní. Rečník (mimovoľne) signalizuje, akoby práve on vedel všetko najlepšie.

- šúchanie (trenie) dlaní. Stredne rýchle tempo naznačuje spokojnosť rečníka so sebou a očakávanie úspechu. Veľmi pomalé šúchanie dlaní je sprievodným znakom sústredeného rozmýšľania.

- silné stláčanie prstov. Rečník dáva (nechtiac) najavo pochybnosti a zároveň snahu o ich potlačenie.

Rečník nemá stáť nehybne ako socha. Nemá sa však ani klátiť z boka na bok alebo spredu dozadu. Má sa vystríhať pravidelných, stereotypných pohybov, ako je napríklad

(1) skríženie rúk na prsia, alebo

(2) pohybovanie rukami počas celého prejavu ako pri plávaní

(3) hrozenie prstom

(4) uhládzať rukou zvyšky vlasov na temene hlavy za každým odsekom

(5) vytierať si prstami sliny z kútikov úst v pravidelných intervaloch

(6) ovlažovať domnele vyschnuté pery vztýčeným jazykom za každou treťou vetou

(7) pravidelne sa poškrabkávať za uchom, na brade a pod.

Všetky pravidelné chyby si poslucháči všímajú a tí, čo sa nudia nad obsahom, dokonca si krátia chvíľu tak, že pohyby počítajú.

Ak nekonáme gesto, hlava má byť vzpriamená, ale nie nafúkane vztýčená na spôsob veľkomožného pána, ktorý práve hovorí svojmu hlboko v prachu poddanému v tretej osobe: on pôjde a on donesie. Hlava skôr iba pohľadom sprevádza alebo doplňuje gesto rúk, než by sama osebe utvárala gesto. Rečník si nemá zvyknúť hľadieť niekam do prázdna, či už hore, alebo dolu, alebo na luster. Z psychologického hľadiska sa odporúča upriečť zrak na istú skupinu poslucháčov a pôsobiť na nich sugestívne, takže pôsobenie prechádza aj na iných.[179]

[179] Porov. JURÁNEK, F.X.: Dobrý řečník. Praha : Universum 1946, str. 162 - 183.

14.2 Gestikulácia

Nebudeme sa tu učiť päťdesiat rozličných polôh rúk a stoštyridsať základných posunkov celou pažou, ako ich opisujú učebnice rečníckeho umenia. Stačí vedieť niekoľko základných estetických poznatkov.

14.2.1 Základné pravidlá o gestách

a) Prsty majú byť pri sebe a s dlaňou majú tvoriť nepatrný oblúk. Nesmú byť roztiahnuté od seba. Ani palec sa nesmie oddeľovať od ostatných prstov.

b) Gestá sa konajú zväčša pravou rukou. Ľavou rukou tvoríme posunky iba na vyjadrenie niečoho nepríjemného, odporného; alebo pri ukázaní na predmet, ktorý je na ľavej strane, alebo v súhre s gestami pravej ruky.

c) Zatiaľ, čo jedna ruka koná gesto, druhá voľne spočíva na rečníckom pulte, alebo pri tele.

d) Obidvoma rukami konáme posunky len vtedy, keď chceme niečo zvlášť zdôrazniť. Teoretici hovoria, že je to, ako keď v texte chceme niečo dva razy podčiarknuť. Predstavme si potom taký text, ktorý je celý dva razy podčiarknutý. Aký by to malo zmysel?

e) Polohy ruky sú:

krytá poloha, keď dlane smerujú dole;

otvorená poloha, ak smerujú dlane hore;

zvislá poloha, keď dlane sú obrátené k rečníkovej tvári;

dlaňová poloha, keď dlane sú obrátené proti poslucháčom;

pästná poloha, keď prsty sú zovreté do päste.

Ak nekonáme nijaké gesto, obe ruky sú položené voľne na rečníckom pulte alebo na ambóne.

f) Gesto má zodpovedať myšlienke alebo citu, ktoré ním sprevádzame. Existujú všeobecne platné, zo života odpozorované vzťahy medzi myšlienkou a posunkom tváre a ruky. Ako máme pre určité pojmy slová, ktorými ich môžeme vyjadriť, aby im porozumeli aj iní, tak sú pre určité myšlienky a city vyvinuté určité gestá, ktorým - ako Cicero vraví - rozumie aj ten, kto nerozumie reči. Keby rečník nechcel použiť zvyčajné a všetkým zrozumiteľné gestá, ale z titulu osobitosti rečníckeho prejavu by utváral nové, nezaužívané, nezrozumiteľné gestá,

nastal by nesúzvuk medzi jeho rečovým a gestikulačným prejavom a gesto by nestálo v službách prednesu, ale proti nemu.

g) Gesto musí byť správne umiestnené. To znamená, že gestom sa majú zdôrazniť len závažné slová, na ktoré kladieme dôraz, slová, ktoré by sme v napísanom texte podčiarkli.

h) Gesto musí byť vyrovnané.

Pokiaľ ide o rozsah: nemá prevyšovať polohu očí, nemá zostúpiť niže pŕs, nemá presahovať šírku ramien.

Pokiaľ ide o počet: nemá ich byť mnoho ani málo.

Pokiaľ ide o pohyb nemajú byť ani veľmi rýchle, ani veľmi pomalé, aby nepôsobili ani dojmom splašenosti, ani dojmom ospalosti.

Pokiaľ ide o čas: majú trvať primerane dlho, aby sa dali postrehnúť.

Podľa Cicera majú myšlienku sprevádzať ako jej sluhovia. Preto gesto môže o niečo predchádzať myšlienku, ale nikdy nesmie ísť za ňou.

i) Z estetickej stránky gestá musia byť uhladené, jemné, majú tvoriť vlnovky, polkruhy, oblúky a nesmú byť trhané, lomené, priamočiare.[180]

14.2.2 Rozdelenie gest

Podľa tvaru rozoznávame pri gestikulácii štyri druhy.

a) Gestá napodobňujúce.

Nimi rečník približne a iba náznakovito napodobňuje úkon alebo činnosť osoby alebo veci, o ktorej hovorí, a chce ju zdôrazniť (imitácia). Bolo by však smiešne, keby gestom napodobňoval každý dej, ktorý spomenie, keby napodobňujúce gesto bolo viac ako náznak, napríklad: „Nebeské vtáctvo vyzobalo zrno rozsievača“- rečník by tu napodobnil zobanie prstom, pričom by klopal po pulte v rytme, v akom vtáky zobú zrno.

b) Ukazovacie gestá.

Nimi rečník obracia pozornosť na poslucháčov, na veci, na seba, alebo nimi zdôrazňuje priestorové pojmy: vzdialenosť, výšku, šírku, hĺbku, rozsiahlosť, objemnosť, atď.

Keď rečník chce ukázať na seba, vysunie ukazovák nad ostatné prsty, ktoré sú ľahko zovreté, a položí ho na prsia. Ak chce ukázať

[180] porov. VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Dodatok skript. Bratislava : CMBF, 2000.

súčasne na poslucháčov, tou istou polohou prstov na ruke urobí polkruh nad poslucháčmi. Ak chce ukázať na poslucháčov výraznejšie a priamo, ukáže na nich krytou dlaňou s prstami trochu zovretými, ale so vztýčeným ukazovákom. Na vec, na predmet blízky alebo vzdialený ukáže podobným gestom, ale s otvorenou dlaňou.

Blízkosť zdôrazní tou istou polohou, lenže ukáže dolu, priamo pod seba. (Prišiel k nemu celkom blízko. Padol mu k nohám.)

Vzdialenosť sa zdôrazňuje natiahnutou pravicou s otvorenou rukou.

Šírka sa vyjadruje pozdvihnutými rukami, s dlaňami k sebe obrátenými. Čím väčšia šírka, tým väčšia vzdialenosť dlaní. Ak sú dlane blízko pri sebe, značí to úzky priestor.

Výšku naznačíme miernym pozdvihnutím hlavy a súčasným zdvihnutím obidvoch rúk s krytými dlaňami.

Hĺbka sa znázorní podobne, ale opačným smerom, čiže sklonením hlavy a rúk.

Všeobecnosť možno zdôrazniť polkruhom pravej ruky v krytej polohe.

Výpočet vecí dá sa znázorniť postupným vzpriamovaním jednotlivých prstov alebo pohybom otvorenej ruky od ľavej strany k pravej v malých oblúčikoch a s prestávkami.

Pohyb predstavíme buď týmto posledným spôsobom výpočtu alebo otvorenou rukou, ktorú viac spúšťame zhora dole.

c) Gestá citov a vôle.

Zvolanie alebo údiv príliš nezdôrazňujeme. Napr. založené ruky v bok krútiac hlavou - takéto gesto je pre rečníka nevhodné. Stačí zdvihnúť ruky proti sebe obrátené dlaňami, aby paže v lakti tvorili pravý uhol.

Túžbu zdôrazníme, keď pravicu vztiahneme od srdca k predmetu. Silnejšiu túžbu znázorníme, keď takto vztiahneme obe ruky a nakloníme sa.

Láska sa zdôrazní položením ruky na srdce. Silnejšie naznačíme lásku pohybom ruky, ako keby sme srdce dávali a pritom sa skloníme.

Radosť a nadšenie sa naznačuje oblúkovitým pohybom obidvoch rúk, ako keby stúpali od srdca. Prudkú radosť naznačíme gestom podobným zatlieskaniu.

Bolesť možno vyjadriť zopnutím rúk tak, že prsty sa začlenia medzi seba a ruky sa položia na prsia.

Prudká bolesť sa naznačuje vzoprením lakťov a založením rúk s prstami začlenenými do seba.

Vrúcnosť sa dá naznačiť zopnutím rúk.

Škaredosť zdôrazníme tak, že ľavú ruku vztiahneme odmietavo k premetu v krytej polohe, pričom hlavu odkloníme na opačnú stranu. Podobne vyjadrujeme odpor, odmietnutie, neľúbosť.

Nenávisť niektorí rečníci naznačujú zaťatými päsťami obidvoch rúk smerom k nenávidenému predmetu.

Prosbu zdôrazňujeme zloženými rukami. Prsty máme pritom buď napriamené ako pri modlitbe, alebo včlenené do seba.

Pozdrav prejavíme, keď rukou napoly zovretou pokynieme smerom k tomu, koho vítame. Takisto znázorňujeme aj vďaku smerom k tomu, komu ďakujeme.

Povzbudivé gesto urobíme tak, že kynieme rukou ako na pozdrav, ale pritom si počíname, ako keby sme pozývali k sebe.

Rozkaz zdôrazníme, ak vztiahneme pravicu v krytej polohe, pričom ukazovák a palec sú vzpriamené, ale ostatné prsty sú trochu zohnuté.

Zaprisahanie sa dá znázorniť zdvihnutím pravice, pričom je vztýčený palec, ukazovák a prostredný prst a ostatné dva sú ohnuté ako pri prísahe. Dôraznejšie zaprisahanie naznačíme, keď zalomíme zopäté prsty s prstami včlenenými do seba proti poslucháčom.

d) Myšlienkové gestá.

Pri poučovaní, alebo pri výklade, ktorý chce rečník zdôrazniť, otvorí ruku smerom k poslucháčom, ako keby im pravdu chcel podať, predložiť.

Pri dôležitejších pravdách zloží palec, ukazovák a prostredný prst pravej ruky akoby „do štipky“. Je to „gesto Fenelovo“.

Dôraz na niektorom slove vyjadríme, keď rukou v polohe „do štipky“ posunujeme zhora nadol.

Pochybnosť vyjadríme, keď čiastočne roztiahneme obidve ruky v otvorenej polohe a pritom hlavu trochu odkloníme bokom.

Otázka sa vyjadrí pomocou gesta tak, že obidve ruky vztiahneme a trochu rozložíme.

Zápor naznačíme, keď zľava doprava pohybujeme pravicou s dlaňou otvorenou k poslucháčom, ako keby sme chceli niečo zotrieť z tabule. Prudký zápor vyjadríme, keď mávneme pravicou s krytou dlaňou od ľavého pleca smerom vpravo dole.

14.2.3 Ako si osvojíme gestá?

a) Poučné je pozorovať ľudí na ulici, ako si počínajú pri rozhovoroch. Základ gestikulácie rečníka je tam. Gestá z ulice trochu zušľachtíme. Asi tak, ako keď zušľachťujeme orezávaním stromčeky alebo reguláciou potoky.

b) Je dobré všímať si gestikuláciu dobrých hercov v divadlách, v televíznych inscenáciách, vo filmoch, aby sa nám táto forma ľudského prejavu stala prirodzenejšou.

c) Poučné pre nás môžu byť aj sochy a obrazy veľkých majstrov, ktorí študovali estetiku pohybov ľudského tela. Naše gestá budú esteticky dokonalejšie.

d) Najdôležitejšie je pozorovať dobrých rečníkov. Od dobrých rečníkov sa naučíme najviac, či ide o slovný alebo gestikulačný prejav.

Pri všetkom tom pozorovaní treba dbať na to, aby sme nikoho otrocky nenapodobňovali. Ako totiž nie je možné doslovne sa naučiť prejav druhého a predniesť ho, lebo každý máme svoju vlastnú povahu a svojský vzťah k prednesenej téme, takisto sa nedá naučiť cudzia gestikulácia.

Rečnícky pedagógovia odporúčajú začiatočníkom, ktorí sa chcú naučiť gestikuláciu, aby sa postavili pred zrkadlo a opakovali gestá tak dlho, kým sa nestanú hladké, ušľachtilé, estetické. Začiatočník si potom má pred zrkadlom prednášať nejaký text a na vhodných miestach ho sprevádzať naučenými gestami. Napokon dosiahne, že pri ďalších rečníckych cvičeniach pred zrkadlom sa mu budú na istých miestach reči vybavovať priliehavé, celkom spontánne gestá. Nebude musieť na ne myslieť, alebo ich vyhľadávať. A v tom je ideál rečníctva, aby gestá vyplynuli z obsahu reči samy od seba.

ZÁVER

Nakoniec treba zdôrazniť, že rečníkovi sa nikdy dokonale nepodarí stať sa príjemným a príťažlivým, keby sa chcel vystrojiť príjemnosťou a príťažlivosťou iba pri prejave.

Keď poslucháči osobne poznajú rečníka ako sympatického človeka, to zohrá dôležitú úlohu pri prejave. Keď ľudia oceňujú kvality rečníka v inej oblasti, alebo keď sa presviedčajú o jeho dobrých úmysloch pri priamych kontaktoch s ním, najmä keď sa o ňom všeobecne hovorí ako o dobrom človekovi, to viac prispieva jeho prejavu ako štýl, prednes, hlas a gestá.[181]

Zo všetkých strán sa zdôrazňuje, ako veľmi ovplyvňuje prejav rečníkova osobnosť, ktorá sa prejavuje v jeho vonkajšku. Keď niektorý rečník pristupuje k prejavu takmer vždy nesústredený, bez bázne a bez úcty oslovuje svojich poslucháčov, ľudia sa pred ním uzatvárajú, až postupne stále viacerí vyčkávajú pri východe, kedy sa skončí jeho prejav.

Rečník musí vedieť, že pri prejave má z neho vyžarovať určitá energia, jeho fluidum. „Fluidum spôsobuje obdarovanie, oslobodenie, šírku, radosť," vraví Haendler.[182] Nestačí teda, keď rečník naladí svoj vonkajšok na konkrétny prejav, aby bol príjemný a príťažlivý. V tom by bolo čosi ako maskovanie. Z masky nesála fluidum. Ono sála z hĺbky. Hĺbka je to, čo je u rečníka trvalé a mnoho ráz nadobudnuté s veľkými obeťami. Bolo by teda daromné, keby sme účinok prejavu chceli stavať na dobrej réžii prednesu. Dobrý prednes prejavu sa dá zabezpečiť iba pri predpoklade náležitej hĺbky rečníka.[183] Poslucháč sa tu nedá oklamať. Preto už Fabius Quintilián povedal: Pectus est, quod dissertos facit. Srdce je tým, čo robí človeka výrečným.

Iba ten, kto je celým svojím srdcom nadšený pre myšlienku a celou svojou osobnosťou stojí za ňou, je výrečný. Iba kto horí, vie zapáliť ostatných. Toto je podstatné, pokiaľ ide o vonkajšok a osobnosť rečníka.

---

[181] Porov. JURÁNEK, F.X.: Dobrý řečník. Praha : Universum 1946, str. 479.

[182] Porov. GRŰN, S.: Die Bereitung des Höres für das Wort Gottes. In: Hörer und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würtzburg 1960, 296 - 297.

[183] Porov. STANČEK, L.: Homiletika v novej evanjelizácii. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997, str. 178.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Ako nehrešiť proti slovenčine. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1995.

AGOSTINO: Prima catechesi per i non cristiani. Roma : Città Nuova 1993.

AGOSTINO: La dottrina cristiana. Roma : Città Nuova 1992.

AGOSTINO: Il Maestro. Roma : Città Nuova 1984.

BONFATTI, A.: Oratoria sacra. Brescia : Morcelliana 1964.

BUCHTOVÁ, B.: Rétorika. Praha : Grada 2006.

BUCHTOVÁ, B.: Psychologie pro ekonomy. Brno : MU, ESF 2004

CARNEGIE, D.: Úspech si ty. Bratislava : Genezis 1991.

DELLA TORRE, L.: Omiletica. In: SEVESO, B. - PACOMIO, L.

Enciclopedia pastorale. Casale Monferrato : Piemme, 1994.

ESSER, W.: Die aus dem Wesen der Predigt sich ergeben stilbilden den Elemente. In: Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Wűrzburg 1963.

FAITH, Š.: Kazateľské rečníctvo. Trnava : SSV 1941, str. 218.

FOLTÝNOVSKÝ, J.: Duchovní řečnictví. Olomouc : Matice cyrilometodejská 1932.

GALLO, J.: Rétorika v teórii a praxi. Prešov : Dominanta 1996.

GRZEGORSKI, Z: Wprowadzenie do teorii przekazu homiletycznego. In: Praktika przepowiadania slowa Božego. Warszawa 1973.

GRÜN, S.: Die Bereitung des Hörers für des Wort Gottes. In: Hörer und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1960.

HAENDLER, O.: Die Predigt. Tiefenpsychologische Grundlagen und Grundfragen. Würzburg 1949.

HAHN, A.: Die Kunst des kirchlichen Vortrags. Gottingen : Verlag Vandenhoeck und Ruprecht 1901.

HÁLA, B. - SOVÁK, M.: Hlas - reč - sluch. Praha : Česká grafická unie 1947.

HOLIČ, Š.: Praktická rétorika. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2001.

HOLIČ, Š.: Rétorika. Nitra : Enigma 2004.

HOLMAN, J.: Malá príručka pre rečníkov. Bratislava : Nakladateľstvo Epocha 1970.

HYHLÍK, F.: Kapitoly z rétoriky. Bratislava : Obzor 1972.
IVANOVA - ŠALINGOVÁ, M: Štylistika. Bratislava : Obzor 1965.
JARAB, J.- RADA, B.: Ako znie dnes reč Cirkvi. In: Duchovný pastier 1995, str. 25-30.
JUNGMANN, J. - GATTERER, M.: Theorie der geistlichen Beredsamkeit. Freiburg : Herder 1908.
JURÁNEK, F. X.: Dobrý řečník. Praha : Universum 1946.
KAINDLSTORFER, D.: Religiose Sprache in unserer Zeit. In: Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz 1970.
KIEFFER, G.: Predigt und Prediger. Paderborn : Ferdinand Schöning 1924.
KLAUNBERG, H.: Atempflege. In: Atem. Bad Homburg : Helfer Verlag 1973.
KLIEM, R.: Schallform. In: Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1963.
KOELWEL, L.: Gepflegtes Deutsch. Leipzig 1963.
KOČÍ, P.: Základy pěvecké techniky. Praha - Bratislava : Editio Supraphon 1970.
KOHOUT, J.: Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi. Praha : Management Press 2005.
KONDÁŠ, O.: Tréma, strach zo skúšky. Psychohygiena všedného dňa. Martin : Osveta 1985.
KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava : SPN 1983.
KRAUS, J.: Rétorika v evropské kultuře. Praha : Academia 1998.
KRIEG, C.: Homiletik oder Wissenschaft von der Verkűndigung des Gotteswortes. Freiburg im Breisgau : Herder 1915.
KRIEG, C. - RIES, J.: Homiletik. Freiburg : Herder Verlagshandlung, 1915.
LEMMERMANN, H.: Lehrbuch der Rhetorik. München : Goldmanns gelbe Taschenbücher. Zv. 1443. 1962.
LONGHAYE, G.: Predigt. Mainz : Matthias Grűnewald - Verlag 1935.
MYSTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava : SPN 1976.
MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava : SPN, 1970.
ONG, W.J.: La presenza della parola. Bologna : Mulino 1970.
PALÁT, M.: Dýchacia gramatika. Martin : Osveta 1970.
PARDEL, T.: Pedagogická psychológia. Bratislava : SPN 1967.

PAULÍNY - RUŽIČKA - ŠTOLC: Slovenská gramatika. Bratislava : SPN 1968.
RÖSENER, R.: Atem und Sprecherziehung. In: Atem, die Zeitschrift fűr Atempflege. Bad Homburg : Helfer - Verlag 1972.
RYBÁR, L.: Základy rétorickej komunikácie. Bratislava : Obzor 1980.
SCHLEINIGER, N: Das kirchliche Predigtamt. Freiburg im Breisgau 1866.
SCHLEINIGER, N. - RACKE, K.: Grundzűge der Beredsamkeit. Freiburg im Breisgau : Herder 1905.
SMOLÍK, J.: Radost ze slova. Praha : Kalich 1983.
SOUKUP, J.: Hlas - zpěv - pevecké umení. Praha : Editio Supraphon 1972.
SPIECKER, R.: Sprach und Stilprobleme der religiösen Verkündigung heute. In: Anima. Vierteljahrschrift für praktische Scelsorgen. Olten : Verlag Otto Walter AG. 1959.
STANČEK, Ľ.: Kňaz rétor. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 2001.
STANČEK, Ľ.: Homiletika Jozefa Vrableca. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997.
STANČEK, L.: Homiletika v novej evanjelizácii. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1997.
STANČEK, Ľ. - ŠURÁB, M.: Rétorika dnes. Ružomberok : Katolícka univerzita 2006.
STURM, W.: Sprache in der Zeit-Zeit. In: Der Sprache, in Sprache und Predigt. Ein Tagungsbericht. Würzburg 1963.
VRABLEC, J.: Homiletika formálna III. Skriptá. Bratislava : CMBF 1995.
VRABLEC, J.: Homiletika formálna. Bratislava : CMBF 1970.
WŰRSTER, P.: *Text und Predigt.* Stuttgart : Kalver Vereinsbuchhandlung 1921.
ZERWICK, M.: Katholische Exegese nach dem Konzil. In: Gottes Wort in unsere Zeit. Wien : Verlag Herder 1967.

RÉTORIKA

© Anton Fabian

Vydavateľstvo:

vienala | VIENALA, Košice 2012

ISBN 978-80-8126-053-7